سر انسان

RAGIP PAŞA
2078

٣٨

سرّ انسان

تفسير سورهٔ انسان

T. C.
MİLLÎ E[illegible]
RAGIP PAŞA K[illegible]
MÜDÜRLÜĞÜ
2078

مؤلفی
دیاربکر ولایتی والیسی
سرّی کریدی

مشيخت جليلهٔ اسلاميه ايله معارف نظارت جليله‌سنك
رخصتنی حائزدر

R-Y
2384

درسعادت
اسکی ضبطیه جاده‌سنده ٦١ نومرولی مطبعه‌ده طبع اولنمشدر.
١٣١٢

تقريظ

الحمدلله الذى خلق صورة الانسان من بين الصّورِ فى احسن تقويم وَجعل سورةالانسان ممتازة من بين سور كتابه القديم والصلوة والسلام على سيدنا محمد انسانِ العيون وعيون الانسان المبعوث الى كآفّة الانس والجان وَعلى اله وَ اصحابه وَعترته وَحزبه وَبعد لما وقّفت بمطالعت هذا الكتاب ولاحت لى بدايع بيانه وَ اقتطفت ازهار الحكم من افنانه الفيتها كتاباً موضوعا قلّما يتّفق لاحد وَيتأتّى ومؤلّفاً مطبوعالاترى عوجاولاامتا لوتجسّدت الفاظه لكانت درّاً وياقوتاً اواستطعمت لكانت للعقول قُوتاً. اواستكتبت لكانت على ارباب الفن كتاباً موقوتاً اقسم ببارئ النسم وهو ابرّالقسم من اجال نظره بمطالعته تعميقا وَ فكرا لقدرأى من آيات ربه الكبرى وَوجوه جنة عدن قطوفها دانية لايسمع فيها لاغيةً وَفيه ما تشتهيه الانفس وتلذّ الاعين. تحار فى وصف حسنه القلم وَالالسُنْ وَلايتردّد فيه احد من اهل التحقيق والرأى السّديد سلامة الفاظه تذكّر اَلطفَ النّسيم وحلاوة معانيه كانّما صيغت من التسنيم فانما هى الدّر استخرجت من زاوية السّر ولابد ان يكون كذلك لان كلام الوزير وزير الكلام اذيعُرف شان المتكلم بالكلام كيف لافهو من اثار الوزير المفخم والدستور المكرم فريد الفخر فى نحر هذا العصر من اتم الله به لنعمت النعمة وَ آتاه الحكمة حلاوة منطقه تشتاق النفوس الى مكرّرها ورحيب اخلاقه امنت الاصدقآء من تكدّرها رياض اداب تملاء ثمار ادابه البطاح وَقاموس درر تحسد قيمتها الصحاح زيّن منصب الوزادة بحسن سيرته وَطرّز حلية الاصالة بجميل سريرته واسطة عقد الاكابر والا عالى بدر سماء الدولة العثمانيـة التى لازال نورها متعالى

وَعزّها متوالى وَشرفها بين الدوَل عالى ذى الدولة حضرت محمد سرى پاشا بلغه الله ما اراده وَمايشاء تالله لقد آثره الله على سائر المؤلفين بتأليف هذا الكتاب وَاولاه وَانها لكبيرة الاعلى الذين هدى الله اذ منح الالهية ليست مخصوصة بقوم دون قوم ولامفا وضة فى يوم دون يوم بل ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء وهو اعلم حيث يجعل الحكمة لمن يشاء وَلوانى افنيت عمرى فى الثناء عليه لما وَافيت واجب حقه. ابقاه الله ساميا ذرى المجد مخدوم العز والدولة والسعد امين والحمد لله رب العالمين .

كتبه الفقير الحاج احمد الحلمى الامدى
المفتى بمركز ولاية دياربكر
عمر على

تقريظ

ولقد تعلّق النّظر القاصر والفكر الفاتر بهذا الكتاب الجليل العنوان الموسوم بسرّ الانسان ولم آل نصحاً فى اخطار مافى ذلك وان لم اكن اهلا لماهنالك فقلت وبالله التوفيق مقرّضا ولدعاء مؤلّفه الفخيم متعرضا.

كتاب فيه أسرار المثانى　　لعانيهات تجات عن نقاب
بزى الترك لم يوجد ويسمع　　له مثل وند فى الخطاب
وقدقرت به العين وسرت　　لكشف المعضلات والصعاب
حوى ماليس يحويه التفاسى　　رفا علم انه دفع اضطراب
ازال الكدر عن عين المعانى　　واجريها على مجرى الصواب
ظلام الشك ممحو بنو رال　　يقين فيه ممنوع ارتياب
فمليه هوالدستور حقا　　محمد سرى پاشا ذو النصاب
حباه الله كل الفضل حتى　　يساق الامر منه كل باب

كتبه الفقير الداعى لبيب زاده
محمد صبحى الآمدى

﴿ تحمید ﴾

جناب خدای بی‌همتایه نهایتسز حمد وثنا اولسون، که بزی بر پادشاه علیم وَ حکیم، بر شهنشاه کریم و رحیمك دوْر عدل واحسانـنـه ایرشدیرمکله کامران و کامبین ایتمشدر.

او مَلِكُ الملوك، او تاجدار مرضیّ السّلوك؛ امام الهُدیٰ، سایهٔ سماپایهٔ جناب خدا غازی سلطان «عبد-الحمید خان» ثانیٔ معدلت پیرادر، که عهد زیبای سلطنتی یاد آور رونق خلفای راشدین، دوْر دلارای خلافتی شرفبخش ائمّهٔ مهدیّین در.

او شهریار تقویٰ شعار دین پناهك چراغ دست افروختهٔ خداوندکاریلری اولان سرّیٔ حقیرك بو کره [هَلْ أَتیٰ] سورهٔ جلیله‌سنه‌ده «سرّ انسان» عنوانی آلتنده بر ترکچه تفسیر تحریرینه خامه زن جرأت اولمسی، محض جنابِ شرفمآبِ همایونلرینك فیض توجّه مقدّس شاهانه‌لری اثر گزینی در.

بناءً علیه متحتّم ذمّت عبودیت وَ دائما زیور زبان مصادقتم اولان دعای افزایش عمر وشوکت و اجلال حضرت ولیّ النّعم اعظمیلرینی شو وسیلهٔ جمیله ایله‌ده بخلوص ابال معروض بارگاه اجابت مَوْلای متعال ایده‌رك ادای واجباتِ تشکّر وَ تحمیده لَبْ جُنبان اجتسار اولدم.

آلهی! سن اول خلیفهٔ دل آگاه قرآن پناهی، تأییدات ربّانیّه وَ توفیقات سبحانیّه‌ڭك جلوه کاهی قیله‌رق اطول عمر ایله معمّر، دشمنِ دین ودولتنی مقهور، وَمدمّر اَیله. آمین بِجاه النبیّ الامین.

سرّیٔ کریدی آمد ١٣٠٩

مشرع

سُورَةُ اَلدَّهرْ، سُورَةُ اَلاَمْشاج، سُورَةُ هَلْ أَتىٰ دخی جملهٔ اسامیٔ سامیه‌سندن اولان بو سورهٔ کریمه‌نك اوتوز بر آیت جلیله‌یی مشتمل اولدیغی بین العلماء متّفقٌ علیه‌در؛ یالکز سورهٔ کریمه، مکیه‌می؟ مدنیّه‌می؟ بوراسی اختلافلیدر.

جمهور، شِقّ اوّله قائل اولمش؛ یالکز «ابن عادل» فاضل محشینك [١] بیانـه مخالف اوله‌رق – «عند الجمهور، مدنیّه‌در» دیمشدر.

علماءِ رومك محقّق نامداری مولانا شمس الدین فناری، سورهٔ فاتحه تفسیرنده – اکابر علمادن برجمع کثیره اسناد روایتله – «سورهٔ هل‌أتی مطلقا مدنیّه‌در» دیدیکی کبی سر آمدان اهل تفسیردن مجاهِد قَتاده حضرتنی‌ده: «سورهٔ کریمه مدنیّه‌در؛ یالکز: [وَلاٰ تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا اَوْكَفُوراً] آیت کریمه‌سی «مکیّه‌در» دیه تصریح بیورمشلردر.

حسن بَصری، عِکْرِمه، ماوَرْدی حضراتی، سورهٔ کریمه‌نك مدنیّه اولدیغنده مُجاهد وَقتاده ایله همزبانِ وفاق اولوب یالکز: [فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ الخ] آیت کریمه‌سی مکیّه‌در دیمشلر.

برده بو سورهٔ شریفه‌نك سبب نزولی‌ده تحت اختلافده اولوب

[١] سعدی چلبینك.

روایت مشهوره‌یه کوره اسد الله الغالب علیّ بن ابی طالب (کرّم الله وجهه وَرضی الله عنه) افندمز حضرتلری حقنده نازل اولمشدر.

مع هذا کبار معتزله‌دن ابو بکر اَلاَصَمّ، ابو علیّ الجُبائی، ابو القاسم الکعبی، ابومسلم الاصفهانی، قاضی عبدالجبّار بن احمد، سورهٔ کریمه‌نك سبب نزولنی تفسیرلرنده بیان ایتمه‌مشلردر؛ یالکز قدمای مفسّرین اهل سنّتدن امام واحدی حضرتلری «کتاب البسیط» ده حضرت امام علی حقنده شرفنازل اولدیغنی یازمش؛ اکابر معتزله‌دن صاحب الکشّاف محمود زَمَخْشری دخی بو بابده امام واحـدی ایله متّحدالقول اتّفاق اولمقله برابر سبب نزولی حقنده بین‌النّاس مشهور اولان قصّه‌یی نقل وروایت ایلمشدر.

امام فخرالدّین رازی، قاضی بیضاوی، ابو السّعود، صاحب روح البیان شیخ اسماعیل حقی کبی ثِقاتِ مُفسّرین مُتَأَخِّرین دخی حضرت ابن‌عبّاسدن (رضی‌الله عنهما) مروی اولان قصّهٔ مذکوره‌یی بلا نکیر نقل وَتحریر بیورمشلردر.

ایمدی قصّهٔ مذکوره‌نك صحّتی تقدیرنده سورهٔ کریمه‌نك «مدنیّه» اولدیغنه اصلا شبهه قالماز؛ چونکه رسول اکرم (صلّی الله علیه وسلّم) افندمز حضرتلرینك کریمهٔ عصمت وسیمه‌لری جناب فاطمة الزّهرایی حضرت علیّ المرتضایه تنکیح بیورملری [اُحُدْ] غزاسـندن صوکره میمنت افزای وقوع اولمشدی.

بونکله برابر سورهٔ کریمه‌نك حضرت امام علی ایله اهل بیت مُبَجَّلی حقنده شرفنازل اولمش اولمسندن دولایی اَبرارِ امّتك یالکز حضرات مقدّسهٔ مشارالیهمه انحصاری‌ده لازم کلمز. آنلرك سرافرازان بَرَرهٔ کرام

اولدقلرى بى اشتباه بولنمقله برابر – «اَلْعِبرَةُ لِعُمُوم اللَّفْظِ لاَلِخُصُوصِ السَّبَبِ» قاعدهٔ مرعيّهٔ اصُوليّه‌سى حكمنجه – عمل خيرده اشتراكلرى حسبيله ديكر محاسن پروران امتّك ده بو زمرهٔ جليله‌يه دخوللرينه برمانع يوقدر.

صاحب روح البيان، سورهٔ جليله‌نك [مدنيّه] اولديغنى تقويه ايده‌جك دها برچوق دلائل ايرادندن صوكره «وَنَحْنُ لاٰنَشُكُّ فِى صِحَّةِ اَلقِصَّةِ والله اعلم» كلاميله ختم مقال ايتمشدر. «وهوالمرشد»

سرّ انسان

تفسير سورهٔ انسان

[رَبِّ اشرَحْ لِى صَدرِى وَيَسِّرلِى اَمرِى وَاحلُلْ عُقدَةً مِنْ لِسانى يَفقَهُوا قَولِى.]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿هَلْ اَتىٰ عَلَى الاِنْسانِ حِينٌ مِنَ الدَّهرِ لَمْ يَكُنْ شَيئاً مَذْكُوراً.﴾

خلاصهٔ مأل منيفى – انسان، اوزرندن «انسان» نامنى آلاجغنه ياقين محدود وَ معيّن بر زمان كچمشدر، كه او زمان ايچنده انسانيّتله ياد اولنور بر شى دكل ايدى [١].

[يعنى: انسان، نسياً مَنْسِيّاً حكمنده اولديغى او زمان كمناميده دخى اكرچه بر شى ايدى؛ لكن بر شئ غير معروف ايدى؛ بر شئ غير مذكور ايدى [٢] آدى صانى بليرسز ايدى؛ آنكله نه اراده بيورلديغى بيلنمزدى.]

[١] عنصر، نطفه كبى.

[٢] بو، انسانك منسى اولمسنك معناسنى بياندر.

§

تفسیر و ایضاح - امام فخر الدّین رازی دیر،که: کرك بوراده، کرك [هَلْ اَتاكَ حَدیثُ اَلغَاشِیَةِ] آیت کریمه‌سنده «هَلْ» کلمه‌سی ادات تحقیق اولان [قَدْ] معناسنه‌در؛ نته‌کیم برینه: [هَلْ رَاَیْتَ صَنِیعَ فَلاٰنٍ]، یعنی: «کوردکمی فلانجه‌نك یاپدیغی ایشی!؟» دیرسین؛ حال بوکه مخاطبك او ایشه مُطّلِع اولدیغی‌ده محقق اوله‌رق بیلیرسین. کذلك [هَلْ وَعَظْتُكَ؟ هَلْ اَعْطَیْتُكَ؟]، یعنی: «سکا وعظ وَ نصیحت ایلدم می؟ سکا احسان ایتدم می؟» دیرسین، که مقصودك، مخاطبکه: «اَوَت، بکا نصیحت ایتدك! اَوَت، بکا احسان ایتدك» دیدیرتمکدر.

[هَلْ]، بعضاً [جَحدْ] معناسنه‌ده کلیر؛ مثلا: [هَلْ یَقدِرُ اَحَدٌ عَلیٰ مِثْلِ هذا] دیرسین،که بوندن ده مقصودك، مخاطبکه: «بوکا سندن، یاخود فلانجه‌دن بشقه‌سی مقتدر اوله‌ماز!» دیدیرتمکدر.

[هَلْ] کلمه‌سنك تفسیری صددنده اولدیغمز آیت جلیله‌ده «استفهام» معناسنه اولمادیغنه ایکی دلیلمز واردر:

اوّلکیسی - مرویدر،که: ابو بکر الصّدیق (رضی الله عنه) افندمز حضرتلری بو آیت جلیله‌یی بریسی اوقورکن ایشیدوب: [لَیْتَهَا تَمَّتْ فَلاٰتبتلی] بیورمش، یعنی: «کاشکی انسان، ابداً غیر مذکور اوله‌رق قالسه، قوّه‌دن فعله، مَکمَنِ غیبدن مَجْلای ظهوره چیقمسه‌یدی؛ سن ده ای قاریٔ! زیربار تکلیفه کیرمسه‌یدك!!»

ایمدی، بوراده [هل]، استفهام معناسنه اولیدی؛ حضرت صدّیق، قاریٔ مومالیهه خطاباً: [لَیْتَهَا تَمَّتْ فَلاٰتبتلی دیمزدی؛ زیرا: استفهامك جوابنده [لاٰ]، یاخود [نَعَمْ] دینیر. [هَلْ] ایله

مقصود، [خبر] اولدیغی تقدیرجه‌در،که بونك جوابنده [لَیْتَهَا تَمَّتْ] دینلمسی بجا اولور.

ایکنجیسی - الله تعالی حضرتلرینه کوره، «استفهام» محالدر؛ بناءً علیه [هَلْ] کلمه‌سنی «خبر»ه حمل ایتمه‌مز ضروریدر.

فُضلای ادبای معاصریندن ذهنی افندی حضرتلری «اَلْمُقْتَضَبْ» ده دیر،که: [هَلْ]، قرآن کریمده ادات نفی اوله‌رق‌ده وارد اولمشدر: «هَلْ جَزاءُ الاِحْسانِ اِلاّٰ الاِحْسان».

مُغْنِی اللَّبیب ایله شروحنده‌ده بروجه آتی تحقیق اولنمشدر. شویله‌که:

قرآن کریمده بعضاً [هَلْ] کلمه‌سیله معنای موضوعٌ لهی اولان استفهامه بدل: [نَفیْ] اراده اولنور. دیمك اولیورکه بعض علماءِ نحوك: «[هَلْ] کلمه‌سی، ابتداءً [نَفیْ] معناسنه استعمال اولنور» دیدکلری، همزه‌یه مخالف اوله‌رق، مدّعی وقوع فعلی انکاره دلالت ایتمکسزین [نَفیْ] معناسنه استعمال اولنور دیمکدر؛ بو ایسه معنای نفیك فرع استفهام اولمسنه منافی دکلدر.

﴿هَلْ اَتیٰ﴾

امام بیضاوی دخی بو نظم جلیلك ذیلنده: [اِسْتِفْهَامُ تَقْرِیرٍ وَ تَقْرِیبْ وَلِذٰلِكَ فُسِّرَ بِقَدْ وَاَصْلُهُ (أَهَلْ) كَقَوْلِهِ: أَهَلْ رَأَوْنَا بِسَفْحِ اَلقَاعِ ذِی الاَكَمِ] دیمشدر.

یعنی: [هَلْ] کلمه‌سی، استفهام تقریری‌یه وَ ماضی‌یی حاله تقریبه مخصوص اولوب، بناءً علیه ادات تحقیق وَ تثبیت اولان «قَدْ» ایله

تفسیر اولندی؛ زیرا «قَدْ»، ماضی‌یی حاله تقریب ایچون موضوعدر. شاعرك: «أَهَلْ رَأَوْ نَابِسَفْحِ اَلْقَاعِ ذِی اَلْاَكَمِ» قَوْلی كبی.

حضرت مفسّر دیمك ایسترکه: [هَلْ] کلمه‌سی، آنجق استفهامده استعمال اولنور؛ لکن بِنَفْسِها «عَلَمِ استفهام» اولدیغی ایچون دكل، بلکه - مصراع مذکورده اولدیغی کبی - ملفوظ، یاخود - تفسیری صددنده اولدیغمز آیت جلیله‌ده‌کی کبی - مقدَّر اوله‌رق اوّلنده الف استفهامی ملاحظه‌دن لابُددر؛ یعنی: [هَلْ] کلمه‌سی، [قَدْ] معناسنه اولنجه اوّلنده ملفوظ، یاخود مقدَّر اوله‌رق ادات استفهام بولنمق لازم کلیر. حضرت مفسّرك: «وَاَصْلُهُ [أَهَلْ]» دیمسی‌ده بوکا اشارتدر. مشارالیهك بوندن مقصودی، «هل» ادات استفهامسز «قَدْ» معناسنه‌در دیمك دکلدر؛ یوقسه «اِسْتِفْهامْ تَقْرِیرٍ وَتَقْرِیبُ» دیمزدی.

صاحب کشّاف، مفصّلده: «سِیبَوَیْه» دن نقلاً دیرکه:

عربلرك: [أَهَلْ] قَوْللرنده‌کی [هَلْ] کلمه‌سی: «قَدْ» معناسنه‌در؛ شو قدر وارکه «هل»ك استعمالی، استفهامه منحصر اولدیغی ایچون عربلر، اوّلنده‌کی الفی ترك ایدوب یالکز [هَلْ] دیرلر؛ کویا بِنَفْسِها عَلَمِ استفهام اولمغله اوّلنده‌کی ادات استفهامك ایرادینه حاجت قالمیور.

الحاصل: [هَلْ] کلمه‌سی، کندینك تقریر وتقریبه دلالتندن ناشیدر، که ادات تحقیق وَتثبیت اولان (قَدْ) ایله تفسیر اولندی‌ده نظم جلیله: [قَدْاَتیٰ عَلَی اَلْاِنْسَانِ قَبْلَ زَمَانٍ قَرِیبٍ مِنْ خَلْقِهِ حِینٌ مِنَ اَلدَّهْرِ لَمْ یَکُنْ شَیْئاً مَذْکُوراً بِاَلْاِنْسَانِیَّةِ] سیاقنده معنی ویرلدی؛ یعنی: «انسان اوزرندن یارادیله‌جغنه، «انسان» نامنی آله‌جغنه یاقین -

محدود وَمعیّن برزمان کچمشدرکه اوزمان ایچنده انسانیّتله یاد اولنور برشی دکل ایدی»

واقعا انسان اوزمان دخی برشی ایدی؛ لکن نَسْیاً مَنْسِیّاً حکمنده اولوب برشیٔ معروف دکل ایدی؛ آدی بلیرسز ایدی؛ اوطینتِ مُخَمَّرَه ایله نه‌اراده بیورلدیغی بیلنمزدی.

«شوزمان» ایله‌ده مقصود، جانب ماضیده برزمان نامحدود اولمیوب جناب ابوالبشرك میان آب وخاکده بولندیغی اوان ایله فیض نفخ روحه کسب استعداد ایده‌رك [انسان] نامنی آلدیغی آن آره‌سنده کچن زماندرکه بونك‌ده برزمان محدود اولدیغی غنی عن‌البیاندر.

«وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النشأَةَ اَلاُولیٰ فَلَولاتَذَ کَّرُونَ» نظم جلیلی بو آیت کریمه‌نك «فَهَلاَّ تَذَ کَّرُونَ فَتَعْلَمُونَ اَنَّ مَنْ اَنْشَاء الاِنْسَانَ بَعْدَ اَنْ لَمْ یَکُنْ قَادِرٌ عَلی اِعَادَتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ» دیمکدر.

یعنی: ایها النّاس نشئهٔ اوُلاٰیی تذکّر ایتمیورمیسکز؟ ایدکز! تاکه انسانی یوقدن وار ایدن ذات اجلّ وَاعلی، آنی اولدکدن صکره‌ده اعاده‌یه قادر اولدیغی معلومکز اولسون.

حضرت مفسّرك عبارهٔ لطیفه‌سنده‌کی [تقریبُ] لفظی، رفع ایله استفهام، جرّ ایله تقریر اوزرینه معطوفدر.

تقریر، صرف استفهامك مدخولٌ علیهنی مُقَرَّرٌ بِهِ اقرار ایتدیرمکدر.

[مقرَّربه]، بعثی انکار ایدنلردرکه بونلرده: «اَوَتْ! اوزون برزمان کچمشدرکه او زمان ایچنده انسان نابود ایدی» دیه اعتراف ایدرلر. بناءً علیه بونلره دینیرکه: «اویله ایسه انسانی یوق ایکن وار

ایدن، آنی اولدکدن صکره‌ده إحیا بیورمسی نه‌دن ممتنع اولسون؟»

ایشته [هَلْ أَتیٰ] نظم جلیلنده «هَلْ» ایله برابر مقدَّر اولان همزۀ استفهامك معناسی بودر؛ یعنی: [تقریر]، تحقیق وَتبثیت دیمکدر؛ یاخود مخاطبی کندینه عرض اولنان شیئی اقرار وَاعترافه مجبور ایتمکدر، که بومعنی، استفهامدن مجازاً مستفاد در. [تقریب] دخی ماضی‌یی حاله یاقلاشدیرمقدر. ادات تحقیق وَتبثیت اولان «قَدْ» ایله مرادفی اولان «هَلْ» ك‌ده معناسی بودر.

وقتا که [هَلْ]، همزۀ استفهام مقامنه کچدی؛ کندی معناسی اولان [قَدْ] ایله همزۀ استفهامك معناسنه بردن دلالت ایلدی. وَ بو مدلولده حقیقت اولدی.

ایشته [هَلْ] کلمه‌سی، شو ایکی معنانك ایکیسنه بردن دلالت ایتدیکیچوندر، که بروجه مشروح، ادات تحقیق اولان «قَدْ» ایله تفسیر اولندی؛ نته‌کیم ابن عبّاس (رضی الله عنهما) حضرتلریله کِسائی، سیبویه، مُبَرِّدْ، فَرّاء (علیهم الرّحمه) کبی نُحاتدن برجماعت دخی بووجه ایله تفسیر ایلمشلردر. ابن هِشام ایسه بونی «مُغْنی» ده رد ایلدی.

امام بیضاوینك: «وَاَصْلُهُ أَهَلْ» دیمسی، تقریر سالف الذّکره مبنی‌در.

§

کقوله: أَهَلْ رَاَوْنَا بِسَفْحِ اَلْقَاعِ ذِی اَلْاَکَمِ

بو مصراعك قائلی «زید الخَیْل» در. شطر اولیله ابیاتك تمامی شونلردر:

سائل فوارس یربوع بشدتنا اهل رأونا بسفح القاع ذی الاکم
ام هل ترکت نهیکاً فیه دامیةً ملاسةً تنفث الطلاء بالقدم
والحرث ابن هشام عند معترك رهن المقامة للعرجاء والرخم
انا کذاك اذا ما غارة لحقت نفضی لکل رقیق خده خدم
وکل مشترف من نسل ساهبه
یانحن عند اعتراك الموت باللحم

شاعر موماالیه ابیات مذکوره‌یی «بنی یربوع» قبیله‌سی اوزرینه ایتدیکی باصتین وصفنده سویله‌مشدر.

بو شبخونده «زید» قبیلۀ مرقومه خلقنك مال ومالنی وَنیجه شُجعان رجالنی محو وافنا ایتمش وَخیلی اسیرده آلمشدر.

«سائل»، إِسْأَلْ معناسنه‌در.

«یَرْبُوع»، تمیم عشیرتندن برقبیله‌نك پدری اسمیدر.

«بِشَدَّتِنا» ده‌کی «با»، «عن» معناسنه‌در. «سائل» کلمه‌سنه معنای اهتمامی تضمین، یاخود سببیت ایچوندر.

«اَلسَّفْح»، طاغ اتکی.

«اَلقاع»، ارض مستوی معناسنه اولوب سفحك آکا اضافتی ادنی ملابسه‌یه محمولدر.

«اَلاَکَم»، قلم وزننده تپه معناسنه اولان وَ«ظلمه» وزننده بولنان «اکمه» نك جمعیدر. «اَکَم» ك جمعی، «إِکام» کلیر. جبل وَجبال کبی، که آنك‌ده جمعی [اُکُمْ] کلیر. کتاب وَکُتُب کبی. آنك دخی جمعی [آکام] کلیر. عُنُق وَاعناق کبی. «کمافی المصباح»

انوار التّنزیل، محشّیلرندن شیخ زاده مرحوم مآل بیتی بروجه آتی تصویر ایلمشدر:

بزم حملۀ شدیدۀ طاقتفرسامزدن بنی یربوع قبیله‌سنك فرسانه صور! عزّ غلبه‌یی بزم طرفه تأمین ایلیه‌جك صورتده قویمی ایدی؟ یوقسه جالب ذلّ ومغلوبیّت اوله‌جق صورتده ضعیفمی ایدی؟

شهاب دخی شویله تقریر ایلمشدر:

بزمی غلبه ایتدك؛ آنلرمی؟

بو، «بنی یربوع» قبیله‌سنك آلچاق یرده بولندقلرینه تعریضدر. (کذا فی الکشف)

شهاب، شونیده علاوۀ مقال ایدر،که: بنجه بو کلام [بنی یربوع قبیله‌سنك انهزامندن کنایه‌در؛ زیرا آلچاقده بولنمق منهزمینك شانندندر.

ایشته محل استشهاد، بو مصراعدر.

امام سیوطی (علیه الرّحمه) شرح شواهد مغنیده دیمشدر،که: شاعر مومااليهك ديواندن برنسخۀ قدیمه‌ده بن کوردیکم «فَهَلْ رَأَوْنا» در؛ [أَهَلْ رَأَوْنا] دکل.

سیرافی دیر،که: روایت صحیحه‌ده «أَمْ هَلْ رَأَوْنا» در. [أم] ایسه منقطعه اولوب «بَلْ» معناسنه‌در. بو صورتده زمخشری ایله آکا پیرو اولانلرك دیدکاری کبی شاعرك شو قولی، محل استشهاد اوله‌ماز؛ نره‌ده قالدی‌که دلیل اوله‌بیلسون، زیرا «حَرْف» مِثْلنه داخل اولماز.

امام بیضاوی، بوبابده صاحب کشّافه اِتباعدن، یعنی: شاعرك قَوْلِ مذکوریله استدلالدن عدول ایدوب «بِدَليلِ قَوْلِهِ : أَهَلْ رَاوا الخ» دیمدی؛ «کَقَوْلِهِ : أَهَلْ رَأَوْنا الخ» دیدی؛ زیرا احتمالدر،که قائل «أ» حرفیله «هَلْ» حرفنی توکید ایچون جمع ایلمش اوله. [وَلا لِلما بِهِم اَبَداً دَواءُ] مصراعنده اولدیغی کبی. مع ذلك «أ» ایله

«هَلْ» حرفلرینك لفظاً عدم اتّحادلری جهتیله بو، سالف الذّکر [وَلا لِلما بِهِم اَبَداً دَواء] قَوْلندن استعماله دها قریبدر.

قونوی، بو وجه ایله بسط مقال ایلدکدن صکره دیر،که: اویله ایسه «حرف، مثلی اوزرینه، یعنی: حرف، حرف اوزرینه داخل اولماز» دیدکلرینك ضعفی ظاهر اولدی؛ لکن زَمَخْشری مُفصّلده دیدی‌که: «عربك [أَهَلْ] قَوْللرنده‌کی [هَلْ] کلمه‌سی، [قَدْ] معناسنه در؛ شو قدر وارکه عرب، «هل»ك اوکنده‌کی همزۀ استفهامی ترك ایتمشدر؛ زیرا [قد] معناسنه اولان [هَلْ] کلمه‌سی، آنجق موقع استفهامده واقع اولور».

ایشته بو تقریره کوره [أَهَلْ]ده حرف استفهام، مثلنه داخل اولمش دیمك دکلدر؛ بلکه حرف استفهام، ادات تحقیق اولان «قَدْ» اوزرینه داخل اولمشدر؛ بونك ایسه اصلا ضرری یوقدر.

حضرت صدّیق اکبردن (رضی الله عنه) مروی اولان سالف الذّکر [یالَیْتَها تَمَّتْ] کلامندن ظن اولندی که [هَلْ] کلمه‌سی استفهامه موضوع دکلدر؛ چونکه استفهامه موضوع اولسه جوابنده [لا]، یاخود [نَعَمْ] دینیلمك لازم کلیردی؛ بو صورتده [یالَیْتَها] بیورلمامليدی. نته‌کیم بالاده‌ده بونك بحثی کچمشدر.

بوکا شو جوابی ویررز:

بونده‌کی استفهام، [استفهام تقریری] اولدیغی ایچون [خبر] قوّه‌سنده‌در؛ بناءً علیه حضرت صدّیق معنایه میلاً [یالَیْتَها تَمَّتْ] دیه جواب ویرمشدر.

ایشته امام بیضاوی «[هَلْ] استفهام تقریریدر» دیمسیله بوسؤال مقدّره جواب ویرمش اولدی.

امام مشارالیهك [وَلِذَلِكَ فُسِّرَ بِقَدْ] قَوْلی، [دلیل اِنّی] در؛ بونك عکسی‌ده [عِلّتِ لِمِیّه] در. بناءً علیه بوندن دَوْرِ محال لازم کلمز.

﴿عَلَى ٱلاِنْسانِ﴾

بوراده «قَبْلَ زَمانٍ قَرِیبٍ» عباره‌سی محذوفدر.

یعنی: انسان – شیٔ منسّی، شیٔ غیر مذکور اولدیغی حالده – اوزرندن کچن زمان، پك اوزاق بر زمان اولمیوب انسانك عنوان انسانی احراز ایتدیکی زمانه قریب بر زماندر.

بو «انسان» ایله مقصود کیمدر؟

مفسّرین کرامدن برجماعت دیدی، که: مقصود، جناب ابو البشردر.

ایشته بوکا ذاهب اولانلر [۱] شوراسنی ده علاوهٔ مقال ایتمشلر در، که: الله تعالی بو آیت جلیله‌ده خلق آدمی، متعاقب الورود اولان [اِنَّا خَلَقْنَا ٱلاِنْسانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشاجٍ] آیت کریمه‌سنده‌ده آفرینش اولاد آدمی بیان بیوردی. یعنی: آیت اُولاده مذکور اولان انسان ایله مقصود، جنس انساندر، که ذُرِّیَّتْ آدم دیمکدر. چونکه بونده «بز انسانی نُطفهٔ اَمشاجدن خلق ایلدك» بیوریلیور؛ جناب ابو البشر ایسه نُطْفه‌دن یارادلمش دکلدر؛ نُطفهٔ اَمشاجدن مخلوق اولان آنك اَولادیدر.

[۱] بونلر اعادهٔ معرفه قاعدهٔ اغلبیه‌در دیمشلردر.

بر قَوْل دها واردر، که انسان اوّل ایله مقصود، اَوْلاد آدمدر. بونك دلیلی‌ده: [اِنَّا خَلَقْنَا ٱلاِنْسانَ مِنْ نُطْفَةٍ] قول شریفیدر؛ چونکه «اسم، معرّف بِاللّام اوله‌رق اعاده اولنورسه ثانی، عین اوّلدر» قاعدهٔ مقرّره‌سنه نظراً آیت اُولاده‌ده، آیت ثانیه‌ده‌ده معرَّف اوله‌رق ذکر اولنان انسان ایله مقصود، براولمق دها مناسب کورینور.

علاوه

بو، شق اوّله، یعنی: انسانِ اوّل ایله مقصود، انسانك ذرّیتی اولدیغنه ذاهب اولان امام واحدی‌یی، وَغیریسنی رددر.

دینیلیورکه:

بو، تغلیب بابندندر؛ مثلا: «هموندلر، فلانی اولدوردیلر!» دینیر! حال بوکه قاتل، آنلردن یالکز بریدر. قرآن کریمده: [وَيَقُولُ ٱلاِنْسانُ اَذَا مامِتُّ لَسَوْفَ اُخْرَجُ حَیّاً]، [اَوَلا يَذْكُرُ ٱلاِنْسانُ اِنَّا خَلَقْناهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئاً] آیت جلیله‌لری مثللی بونك نظائری چوقدر. جنس انساندن بری حقنده موجود اولان شو مقاله‌نك هپسنه‌ده اسنادی صحیحدر. ایشته مانَحْنُ فهیده‌ده اویله‌در؛ چونکه انسان ثانی، افادهٔ ترقّی ایچون موضِع ضمیرده موضوع اسم ظاهردر.

جناب اقدس باری: [انسان، مُلْتَفَتٌ الیه وَ مذکور اولمیان شیٔ مَنْسِیّ حالنده ایکن بز عظیم الشّان کمال حکمت وقدرتمزله آنی اَطوار متباینه‌ده، احوال متخالفه‌ده قلب ایده‌رك ذکر واعتبار اولنور طاقمدن قیلدق؛ شویله‌که: آنی محلّ معرفت و عبادت اولمق اوزره بهره ورسمع و بصر ایلدك] بیوروب بونده، انسانی جمع ایلدکدن

صکره [اِنّا هَدَيْنَاهُ السَّبيلَ اِمّا شَاكِراً وَ اِمّا كَفُوراً] قول شريفيله ايكي‌يه منقسم، [اِنّا اَعْتَدْنا لِلْكافِرينَ]، [اِنَّ الاَبرارَ يَشْرَبُونَ] آيت كريمه‌لريله‌ده او ايكي كروهك يكديكردن متفرّق اولدقلريني بيان بيورمشدر.

ايشته بونده، جمع، تقسيم، تفريق بديعه‌سي كورينور.

اوّلاً – برزمان منسيّ وَغيرمذكور اولمقده بني آدمي جمع ايلدي.

ثانياً – شاكر وكفور اولمق اوزره ايكي‌يه تقسيم بيوردي.

ثالثاً – ابراري، كفّاردن آييردي.

[هَلْ اَتَى عَلَى الاِنْسانِ] ايله [حينٌ مِنَ الدَّهْرِ] آره‌سنده [قَبْلَ زَمانٍ قَريبٍ] كبي برمحذوف بولنديغي تحقيقكردهٔ ثقات مفسّرينَدر.

﴿ حينٌ مِنَ الدَّهْرِ ﴾

صاحب كشّاف: «طائِفَةٌ مِنَ الزّمان الطَّويلِ المُمْتَدّ» عباره‌سيله حيني، دهري تفسير ايلمش؛ امام فخرالدّين رازي‌ده بوبابده ايكي قول بيان بيورمشدر.

قول اوّل – [حين]، اوزون، ممتدّ اولان زماندن بر طائفه‌در، كه حدّ ذاتنده مقدّر، محدود اولميه.

قول ثاني – : [حين] لفظي، «قرق» ايله مقدَّردر.

ايمدي انسان ايله مقصود، حضرت آدمدر» ديينلر، حضرت مشار اليهك مظهر فيض نفخ روح ايله، انسانيّتي مَكْمَنِ غيبدن مَجْلاي ظهوره چيقنجه‌يه قدر پيكري قرق سنه چامور حالنده قالمش، وَشيءِ غير مذكور اولديغي حالده اوزرندن كچن «حين»، ايشته بو مدتدن عبارت بولنمش اولديغني‌ده بيان ايلمشلردر.

ابن عبّاسدن (رضي الله عنهما) مرويدر، كه: حضرت ابوالبشر، قرق سنه [طين]، قرق سنه «صَلْصال» [١]، قرق سنه «حَمَاءٍ مَسْنُون» [٢] حالنده قالمش وَ بوحسابجه خلقت سنّيه‌لري ١٢٠ سنه‌ده تمام اولمشدر.

ايشته حضرت آدمك شيءٔ غير مذكور اولديغي [حين]، شو مدّتدن عبارتدر.

دينيرسه، كه:

«طين، صَلصال، حَمَاءِ مَسْنُون» حالنده اولان قالب بي جانه، نفخ روحدن اوّل، انسان دينيلمز. آيت كريمه ايسه انسان اولديغي، يعني: عنوان انسان ايله مُعَنْوَن بولنديغي حالده اوزرندن بر زمان معيّن كچديكني وَمع ذلك انسانك او زمانده شيءٔ مذكور اولماديغني اقتضا ايدر.

ديرز، كه:

«طين وَ صَلْصال»، پيكر انسانده مصوّر اولوب‌ده «او پيكره نفخ روح اولنه‌جق؛ او پيكر، انسان اوله‌جق» ديه محكوم عليه بولنديغي حالده انسانيّتله مذكور اولمسه‌ده «مايَؤُولُ اِلَيْه» اعتباريله [انسان] نامني آلا بيلير!

---

[١] صلصال – قوم ايله قاريشق، خالص چاموره دينير. بر قوله كوره طبخ اولنوب صاقسي ياپلمازدن مقدم، «صلصال» طبخ اولندقده، «فخار» نامني آلير. وَمنه قوله تعالى: «خلق الانسان من صلصال الآية» وَهو الطين الحر خلط بالرمل اوالطين مالم يجعل خزفاً.

[٢] مسنون – اوزرندن عمرلر كچمش ييللنمش شيئه دينير. ومنه قوله تعالى: «من حماء مسنون» اي منتن. ايمدي معناى لازمي مقصود اولمش اولور. (اوقيانوس)

امام فخرالدّين رازى، بو بحثه شووجه ايله نهايت ويريور:

[هَلْ أَتَى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً] تنبيه الٓهيسندن غرض، بزه شوراسنى اكلاتمقدر،كه انسان، ابتدا يوق ايدى؛ صكره‌دن وار اولمش؛ البتّه آنى بروار ايدن واردر. «كامر»

﴿حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ﴾

طائِفَةٌ مَحْدُودَةٌ مِنَ الزَّمَانِ الْمُمْتَدِّ الْغَيْرِ الْمَحْدُود. «بيضاوى»

شو عباره‌دن مستفاد اولديغى وجه ايله امام بيضاوى (عليه الرّحمه) [حين] ى، [مطلقا زماندن بر طائفهٔ محدوده] ايله تفسير ايلدى؛ فقط حدّ ذاتنده علمزده مُبْهَمْ اولديغنه تنبيهاً آنك حدّينى تعيين بيورمدى. [دهر] ى ده مطلقا «زمان» ايله تفسير ايلدى،كه بوده مشهوره كوره زمانِ ممتدّ وهميدن عبارتدر. «شيخزاده»

[حين]ك تفسيرنده مذكور اولان [مَحْدُودَةٌ] تعبيرى، [مُقَدَّرَةٌ] ديمكدر،كه زمانك كثيرينه‌ده، قليلنه‌ده شاملدر. «شهاب»

[طائفةٌ] ـ طائفه، كرك بر، كرك بردن زياده ده اولسون [قِطْعَةٌ مِنَ الشَّيْءِ] معناسنه‌در،كه ذوى العلمه‌ده ذوى العلمك غيريسنه‌ده اطلاق اولنور. مع هذا شايع، متبادر اولان اوّلكيسيدر.

«مَحْدُودَةٌ» حدّ ذاتنده متعيّن، مقدّر اولان ديمكدر. (هر نه قدر بزم معلوممز دكلسه‌ده).

حينك تفسيرى اولديغيچون زمان، طائفهٔ محدوده ايله تقييد اولندى.

[حين]، دهردن بعضدر؛ [دهر] دخى ممتدّ وَغير محدود اولان زماندر؛ بناءً عليه زمان ممتدِّ غير محدودك بعضى لامحالة محدود اولمق لازم كلير.

شو تعريف، مذهب حكمايه كوره‌در.

امام بيضاوى (عليه الرّحمه) سورهٔ بقره تفسيرنده ديمشدر،كه: [مدّتِ مطلقه]، فَلَكِ اَعظمك مبدأندن منتهاسنه‌دك حركتنك امتداديدر. [زمان]ده برمدّت مقسومه‌در ... الخ

بو تعريفه كوره‌ده [حين]، فَلَكِ اطلسك قرق، ياخود يوز يكرمى سنه ايله معيّن وَ محدود اولان امتداد حركتندن عبارت اولمش اولور.

ايمدى آيت جليله‌ده مذكور اولان [انسان] ايله مقصود، حضرت آدم (عليه السّلام) ايسه معلومدر،كه بالچقدن مُخَمَّر اولان مادّهٔ جناب ابى البشرك ده مدّت تخميرى على اختلاف الرّوايتين بوقدردر.

يوق اكر [انسان] ايله مقصود، جنس انسان ايسه ـ نته‌كيم ظاهر اولان‌ده بودر ـ [حين] دن‌ده مقصود، مدّت حَملدر؛ مدّت حَمل ايسه بز، معاشر حنفيه‌يه كوره اقلّى: تام آلتى آى، اكثرى: تام ايكى سنه‌در. [دهر] دخى فَلَكِ اعظمك غير محدود اولان حركتنك امتدادندن عبارتدر. علماءِ اهل سنّت ايسه زمانك، فَلَكِ اعظمك حركتندن عبارت اولديغنى ابطال ايلمشلردر.

[زمان]، عند المتكلّمين بر امر متجدِّدِ معلومدن عبارتدر، كه آنكله بر امر مُبْهَمِ متجدِّد تقدير اولنور.

بو صورتده [حين]، زمان محدودِ معيّن، [دهر]، زمانِ طويل

غير محدودِ وهمی دیمك اولیور؛ زیرا [زمان]، متكلمینه كوره بر امر موهومِ غیر موجوددر. (هرنه قدر سیّد شریف [قُدّس سرّه] زمان، بر امر موجوددر دیه بو بابده متكلّمین ایله مناقشه ایتمش ایسه‌ده)

بو تقدیرجه [زمان محقّق]، بر طول وامتداددن عبارت اولمق لازم كلیر؛ حال بوكه جِدّاً اوزون اولان [زمان]، جانب ماضیده متناهی اولدیغیچون اكرچه حدّ ذاتنده محدود در؛ لكن «تعسر اِحصادن ناشی‌ده غیر محدوددر» دینیر.

ایشته جزالت نظمِ جلیله لایق، قاعدهٔ شرعه موافق اولان‌ده بودر.

امام بیضاوینك: [طَائِفَةٌ مَحْدُودَةٌ مِنَ الزَّمَانِ الْمُمْتَدِّ الْغَيْرِ الْمَحْدُودِ] كلامنی توجیهه كلنجه: بو بابده نهایت شویله دینیله بیلیر، كه: فَلَكِ اعظمك حركتی حادثدر؛ چونكه فَلَكْ، حادثدر. حركت مذكوره‌نك غیرمحدود اولمسی ایسه مجرّد طولندن ناشیدر؛ یوقسه حُكمانك زعم ایتدیكی كبی قِدَمی جهتیله غیر متناهی اولمسندن ناشی دكلدر.

ایشته شو تأویل ایله امام بیضاوینك كلامی، قاعدهٔ شرعه توفیق ایدلمش اولور.

سزْ مذهبمز امام اعظم افندمز حضرتلری، مُنَكَّرْ اولان دهرك معناسنده توقّف بیورمشلردر. نته‌كیم «كتاب الأَیمان» ده مذكوردر. یعنی: بركیمسه، مثلا: [لاَ أُكلِّمُهُ دَهْراً] دیه برینه بر دهر، تكلّم ایتمیه‌جكنه یمین ایتسه آیا! نه ایله حانث اولور؟

ایشته بردهر ایله عُرْفاً مقصود، نه‌ایدوكی بیلنمدیكیچون امام اعظم حضرتلرینك شو سؤالك جوابنده توقّف بیوردقلری مرویدر.

«قونوی»

زمانِ ممتّدِ غیرِمحدود، دهرك تفسیریدر؛ زیرا [دهر]، عندالجمهور جهانك ابتدای ایجادندن انقضاسنه قدر اولان مدّته‌ده، هر بر زمان طویل غیر معیّنه‌ده دینیر؛ [زمان] ایسه بونلرك جمله‌سنه شاملدر.

«شهاب»

[حین]، زمان مطلق وَوقت مُبْهَمْدر، كه اوزون اولسون، قیصه اولسون، جمیع اَزْمانه صالحدر.

مفرداتده دینلمشدر، كه: [حین] بر شیئك بلوغ وحصولیدر. بوایسه مُبْهَمْ اولوب مضافٌ‌الیه ایله تخصص ایلر. [وَلاَتَ حِينَ مَنَاص] كبی. [مناص] پناه دیمكدر.

معنای نظم جلیل: [طَائِفَةٌ مَحْدُودَةٌ كَائِنَةٌ مِنَ الزَّمَنِ الْمُمْتَدِّ] دیمكدر، كه او زمان ممتدّدن اولان طائفهٔ محدوده دخی ابن عبّاس (رضی الله عنهما) حضرتلرینك ذاهب اولدیغنه كوره عنوان انسان ایله یاد اولنجه‌یه قدر آناسنك قارننده مدت لَبْثی اولان طقوز آیدر.

«روح البیان»

موضعنده‌ده مذكور اولان [انسان] ایله مقصود، «ذرّیت آدم» دیمك اولدیغی تقدیرجه، [حین] ایله‌ده مقصد، مدّتِ حَمْل اولان طقوز آی اولمق لازم كلیر؛ زیرا انسان، بطن مادرده بولندقجه شیٔ مذكور دكلدر؛ نصل مذكور اوله بیلیر، كه او وقت، یا نطفه‌در، یا عَلَقَه‌در، یا مُضْغه‌در [١] بونلردن هیچ بری ایسه بركونه قدر واعتباری حائز دكل، كه حتیَ یاد وتذكاره شایان اولوب شأننه اعتنا اولنسون.

---

[١] علق — فتحه‌یله — عامة قانه دینیر. علی قول یك قزل قانه، یاخود قویو قانه، یاخود اویو شوق قانه دینیر. [علقه] آندن بر قطعه‌در. [مضغه] — غرفه وزننده — كوشتپاره دیمكدر.

يوق اگر انسان ايله مقصود، حضرت ابو البشر ايسه او حالده [حين] ايله مقصود، نه قدر مدّت ايدوكنى تعيينده اختلاف اولنمشدر.

كيمى «قرق ييلدر» ديدى؛ زيرا مرويدر، كه حضرت آدم (عليه السلام) نفخ روحدن مقدّم بالچقدن يوغورلمش، مكهٔ مكرّمه ايله طائف آره‌سنده يره سريلمش بر جسد جامد اولديغى حالده اوزرندن قرق ييل مرور ايلدى؛ او بالچق ايسه اگرچه بر شئ موجود ايدى؛ لكن شئ مذكور دگل ايدى.

ايشته پيكر منوّر جناب ابو البشر، قرق سنه مقدارى بويله بالچق حالنده طوردقدن صوكره كرامت نفخ روح ايله حيات بولدى؛ او آندن اعتباراً [انسان] نامنى‌ده آلدى.

ديگر روايته گوره‌ده آب وخاكدن مخمّرً اولان پيكرِ انور آدم، (عليه السّلام) قرق سنه «بالچق»، قرق سنه [حَمَاءٍ مَسْنون]، قرق سنه «صَلْصَال» حالنده قالوب امر خلقت، تقدير جناب رب العزّة ايله اوچ اربعينده تمام اولدقدن صكره مظهر كرامت نفخ روح، حائز انوار فيض وفتوح اولدى.

ايشته شو اختلافات سببيله‌در، كه امام بيضاوى (عليه الرّحمه) [حين] ى تفسيرده: «زمان ممتدِ غير محدوددن بر طائفهٔ محدوده‌در» ديوب حدّ ومقدار تعيين ايتمدى. «شيخزاده»

[حين] ده، [دهر] ده، [زمان] معناسنه‌در. بر قوله گوره [حين]، وقت مُبْهَم، يعنى: مطلقا وقت معناسنه‌در، كه جميع ازمانه صالح اولور؛ اوزون اولسون، قيصه اولسون.

بر قوله گوره‌ده [حين]، قرق سنه مدّته دينير. يدى سنه‌يه،

آلتى آيه، ايكى آيه مخصوص اولديغى‌ده، هر صباح وَآقشامه اطلاق اولنديغى‌ده سويلين اولمشدر.

[دهر]، بروجه مشروح [زمان] معناسنه اولديغى كبى «ابد غير منقطع» معناسنه‌در دين‌ده واردر.

هر قَوْم واُمّتك دهرى‌ده زمانلرندن عبارتدر.

ازهرينك قَولنه گوره [دهر]، عند العرب بعض زمان اَطْوله اطلاق اولنور. بالكلّيه، مدّت دنيايه‌ده دينير.

دنيانك ابتداى ايجادندن انجامنه قدر اولان مدّته‌ده اطلاق اولنور.

[لاتَسُبّوُ الدَّهْرَ فَاِنَّ الدَّهْرَ هُوَ اللّهُ] - وفى رِوايَةٍ - [فَاِنَّ اللّهَ هُوَ الدَّهْرُ]، حديث عاليسنده واقع [دهر] عند البعض اسماء حُسناددندر. زمخشرينك قَوْلنجه مقصود، زمان طويلدر. بعض كيمسه‌لر، نوازل وحوادثى دهره عَزْو واسناد ايله دهره سَبّ ايلدكلرى مسموع همايون جناب رسالتپناهى اولدقده دهره سب ايلمك، خالق وفاعلنه سب ايلمك اولديغنه مبنى آندن نَهْى بيورمشلردر.

اوّلكى روايته گوره: «فَاِنَّ جالِبَ الْحَوادِثِ هُوَ اللّهُ» سبكنده‌در، كه [دهر]، «حوادث» موضعنه وضع اولنمشدر. كما يقال: «اِنَّ اَبَا حَنيفَةَ اَبُو يُوسُفَ» يعنى: فقاهتده درجهٔ نهايته بالغ اولان همان ابو يوسفدر. ايمدى [ابو حنيفه]، كمال فقه ايله مشتهر اولديغندن [ابو يوسف موضعنه وضع اولنور؛ مثلا: «قال اَبُو يوسف» محلنده «قال ابو حَنيفَةَ» دينير. برده [دهر]، عربلرك عندنده جلب حوادث ايله مشتهر اولمغله [حوادث] محلنه وضع اولندى.

روايت ثانيه‌يه كوره‌ده: «فَإِنَّ ٱللّٰهَ هُوَ ٱلْجَالِبُ لِلْحَوَادِثِ» تأويلنده‌در؛ زيرا عندلرنده جالب حوادث، دهر در. كمايقال: «إِنَّ أَبَا يُوسُفَ، أَبُوحَنِيفَةَ»، يعنى: [ابو يوسف]، فقاهتده درجهٔ قصوايه بالغدر؛ مُتَقَاصِر دكلدر ديمكدر. ايمدى قصرلر، إفرادى اولور.

بر قَوْله كوره‌ده دهر ثانى، اوّلك غيريدر،كه مصدر بمعنى فاعلدر. «إِنَّ ٱللّٰهَ هُوَ ٱلْمُصَرِّفُ ٱلْمُدَبِّرُ ٱلْمُفِيضُ لِمَا يَحْدُثُ» سبكنده‌در. «اوقيانوس»

﴿لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً﴾

انسان – اوزرندن بر حين كچدى،كه – او حينده شئ مذكور دكل ايدى؛ بلكه شئ منسىّ ايدى؛ انسانيتله غير مذكور ايدى. عُنصر، نطفه كبى. «بيضاوى»

شو تفسيردن مستفاد اولديغنه كوره [مَنْفى]، انسانك شئ اولمسى دكل، بلكه شئ شريف وَانسانيتله مذكور اولمسيدر؛ يعنى: [نفى] مقيدِهِ دكل، قَيْده ناظردر؛ زيرا [انسان] ميانهٔ آب وخاكده ايكن انداختهٔ زاويهٔ خمول و نسيان ايدى: معروف، مذكور دكل ايدى. اسمى نه‌در؟ آنكله نه اراده بيوريليور؟ بيلنمز ايدى.

انسانك حال كُمناميده كچيرديكى شو مدّت دخى آب وخاكدن يارادیلوب كرامت نفخ روح ايله فيضياب نشوهٔ حيات اولنجه‌يه قدر كذار ايدن زماندن عبارتدر.

كذلك ذرّيّت آدمدن اولان جنس انسان دخى رحم مادرده آرامگزين خمول وبى نامى اولديغى وقت نُطْفه كبى بر شئ مُسْتَكْرَه وحقير اولوب شايان ذكر واعتبار دكلدر.

﴿لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً﴾

[بَلْ كَانَ شَيْئاً مَنْسِيّاً غَيْرَ مَذْكُورٍ بِالْإِنْسَانِيَّةِ كَالْعُنْصُرِ وَالنُّطْفَةِ – وَالْجُمْلَةُ حَالٌ مِنَ ٱلْإِنْسَانِ أَوْ وَصْفٌ لِحِينَ بِحَذْفِ ٱلرَّاجِعِ – وَٱلْمُرَادُ بِالْإِنْسَانِ ٱلْجِنْسُ لِقَوْلِهِ:

﴿إِنَّا خَلَقْنَا ٱلْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ﴾

[أَوْ آدَمُ بَيَّنَ أَوَّلاً خَلْقَهُ ثُمَّ ذَكَرَ خَلْقَ بَنِيهِ.] يعنى: «انسان اوزرندن بر مدّت محدوده كچدى،كه اومدّت ظرفنده شئ غير مذكور ايدى؛ بلكه عُنصر، نُطْفه كبى شئ منسىّ ايدى؛ انسانيتله ياد اولنمازدى» جملهٔ مَنْفِيّه‌ده انساندن حالدر؛ ياخود راجعك، يعنى: مقدّر اولان «فيه» لفظنك حذفيله [حين]ك وصفيدر. [اَلْإِنْسَان] ايله‌ده مقصود، جنس انساندر. دليلى‌ده: متعاقب الورود اولان:

﴿إِنَّا خَلَقْنَا ٱلْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ﴾

قَوْل شريفيدر؛ ياخود مقصود، حضرت آدم عليه السّلامدر؛ بارى تعالى، اوّلا: حضرت آدمك خَلْقنى اجمالاً، ثانياً: اوغللرينك خلقنى تفصيلاً بيان بيوردى. «بيضاوى»

جناب مفسّرك: [غَيْرِ مَذْكُورٍ بِالْإِنْسَانِيَّةِ] تعبيرى، «نفى»ك قيده، يعنى: [مذكور]ه راجع اولديغنه اشارتدر. «حضرت آدم، ياخود بنى آدم، او حينده انسانيتله معروف دكل ايدى» ديمكدر،كه مقصود، او مدّت ظرفنده انسانك معدوم اولديغى، بِنَفْسِه موجود اولماديغى بياندر.

واقعا عناصر اربعه‌نك جمله‌سی، یاخود بعضیسی کبی، یاخود عناصردن مخلوق اولان اَغْذیه‌دن مُتَوَلِّدْ، نُطْفه کبی انسانك اصلی او وقت‌ده موجود ایدی؛ لکن اصل مذکور، [انسان] تسمیه اولنمازدی؛ عنوان انسانیتله بیلنمزدی.

[حالٌ مِنَ اَلْاِنْسانِ] یعنی جملهٔ مَنْفِیّه، انساندن حالدر. بناءً علیه بِالقُوَّه اولان شی منزله‌سنه تنزیل ایدلمك صورتیله مادّهٔ انسانه مَجازاً «انسان» اطلاق اولندی.

یاخود مجاز اَوْلیدر.

[بِحَذْفِ الرّاجِعِ] - راجع، عائد دیمکدر،که «فیه» در. [وَاتَّقُوا یَوْماً لاٰ تَجْزِی نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَیْئاً] قَوْل کریمنده ده «فیه» لفظی محذوف اولدیغی کبی.

[وَالْمُرادُ بِالاِنْسانِ اَلْجِنْسُ] - یعنی: انسان ایله مقصود، جنس انساندر،که حضرت آدمه‌ده، حضرت آدمك اولادینه‌ده شاملدر. یوقسه بعض مفسّرینك ذهابی کبی مقصود، یالکز حضرت آدم دکلدر؛ (بحثی کله‌جکدر) زیرا ایکنجی آیت جلیله‌ده، یعنی: [اِنّاٰ خَلَقْنَا الْاِنْسانَ مِنْ نُطْفَةٍ] نظم جلیلنده [انسان]، مَعْرِفه اوله‌رق [١] اعاده بیورلمشدر.

بناءً علیه قاعدهٔ مقرّرهٔ نحویّه ایجابنجه انسان ثانی، عین اوّل اولمق لازم کلیر. حضرت ابو البشر ایسه نُطفه‌دن مخلوق دکلدر.

ایمدی [اَلاِنْسان] ایله جنس انسان اراده اولنورسه او جنسدن ده مقصود، یا بنی آدم دیمك اولوب آدم علیه السّلامك کندیسی خارج

[١] لام تعریف ایله (الانسان) دیمکدر.

قالیر؛ یاخود، بنی آدم حضرت آدمه تغلیب، طریقیله جناب ابوالبشر دخی معرف باللام اولان انسانده داخل اولور.

یاخود، «مَجازٌ فِی الْاِسْناٰدِ» [١] یا «مَجازٌ فِی الطَّرَفِ» طریقیله حال اکثری در،که نطفه‌دن یارادلمش اولمقدر - کُلَّه حَمل صورتیله حضرت آدم دخی کذلك آنده داخل اولور.

[اَوْ آدَمُ] - یاخود آیت اولاده مذکور اولان انسان ایله مقصود، آدم علیه الصّلاة والسّلامدر.

[بَیَّنَ اَوَّلاً خَلْقَهُ] - باری تعالی وَتقدس حضرتلری اوّلا آنك، (جناب آدمك) کیفیّت خِلْقتنی بیان بیورمش دیمکدر؛ زیرا او مرور ایدن حینده مذکور اولمیان شیله مقصود، یا عناصر اربعه‌در؛ یاخود احد عناصر اولان ترابدر. شو شیءٔ غیر مذکور ایسه اکرچه مُبْهَمْدر؛ لکن قرائن خارجیّه‌دن معلومدر. [٢] «شهاب»

[١] بو صورتده نطفه، کندی معناسنده قالوب مجاز، یالکز اسناده اولور. طرفده مجاز اولدیغی صورتده، یعنی: نطفه، مجازاً منشائی اولان عنصر معناسنه حمل اولندیغی تقدیرده اسناد، حقیقت اولور. شوقدر وار، که نطفه، مجاز اولدیغی صورتده اکثرك حالنی کله حمل، بحسب الظاهر اولور. اما حقیقتده حال کلی، کله حمل، قبیلندن اولور.

[٢] ایمدی [حضرت آدم علیه السلامك مادهٔ خلقتنی بیان، بطریق الاشاره در] سویلینلرك مقصدلری‌ده بو در؛ یوقسه اشارت مصطلحه دکلدر. بوراسی‌ده خفی دکلدر، که بیضاوینك [کالعنصر وَالنطفة] قولندن مقصود، حضرت آدم صفی واولادینه نظراً مجموعدر؛ یاخود انسان ایله مقصد اولان وجهینه توزیعدر.

﴿ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً ﴾

بَلْ كَانَ شَيْئاً مَنْسِيّاً غَيْرَ مَذْكُورٍ بِالإِنْسَانِيَّةِ كَالْعُنْصُرِ وَالنُّطْفَةِ.
[بيضاوى]

[غَيْرُ مَذْكُورٍ بِالإِنْسَانِيَّةِ] - قَوْلى انسانك منسى اولمسنك معناسنى بياندر. بناءً عليه مادّهٔ اصليّه‌سى اولان عُنْصُرله، يا نُطْفَه ايله مذكور اولمسنه منافى دكلدر. سبب بودر،كه حضرت مفسّر [كَالْعُنْصُرِ وَ النُّطْفَةِ] ديمشدر.

قاضى بيضاوى، (عليه الرّحمه) سورهٔ مريمده واقع [وَلَمْ تَكُ شَيْئاً] نظم جليلى ذيلنده: «بَلْ كُنْتَ مَعْدُوماً صِرْفاً» ديمشدر. مشار اليهك بويله تفسير ايلمسى، معدومك [لَيْسَ بِشَيْءٍ] اولديغنه دليلدر. نظم جليلك مقتضاسى نفيك بوره‌ده هم قيده، هم مقيدّه راجع اولمسيدر. « فَتَدَبَّرْ »

[هَلْ أَتَى عَلَى الإِنْسَانِ] كريمه‌سنده [أَتَى] كلمه‌سنك [عَلَى] ايله تعديه‌سى بوراده مجازاً «مَرَّ» معناسنه اولديغيچوندر. نظم جليل: [قَدْ مَرَّ عَلَى الإِنْسَانِ] مآلنى مفيددر. چونكه [اتيان]، خواصّ اجسامدندر؛ بناءً عليه بوراده [إِتْيَان]، مروردن مجاز اولمش اولور؛ زيرا [إِتْيَان] مرورى مستلزمدر. انسان ايسه اوزرندن او زمان ممتدك حين مرورنده هنوز قوّه‌ده ايدى؛ بالفعل انسان دكل ايدى. ايشته بو جهتله‌در، كه انسان، [مَجَاز أَوْلى] اولمش اولور.

نظم جليلك - دهردن مجرّد اوله‌رق - [هَلْ أَتَى عَلَى الإِنْسَانِ حِينٌ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً] سياقنده عدم ورودى، انسانك او مدّت كذشته ظرفنده معدوم صِرْف اولديغى بيانده مبالغه ايچوندر.

ياخود انسانك شئ مذكور اولماديغى زمان ايله مقصود، حدّ انسانيّته چيقمسى، قوّهٔ قريبه‌يه كلديكى زمان ايدوكنه تنبيه ايچوندر،كه بوصورتده [انسان]، شئ غير مذكور اولديغى حالده اوزرندن كچن زمان، [دهر] دن بعض اولمش اولور.

اكر يالكز [حين]ك، ياخود يالكز « دهر »ك ذكريله اكتفا بيورلمش اوليدى «انسان»، شئ مذكور اولماديغى حالده اوزرندن كچن زمان ايله مقصود، انسانك، مثلا: عناصرده بولنديغى زمان كبى انسانيّته چيقمسى هنوز قوّهٔ قريبه‌يه كلمه‌مش اولان زمان بعيد ايدوكى ده ذهنه تبادر ايده‌بيليردى؛ حال بوكه مقصود، او دكلدر.

ايشته بوندن منكشف اولور،كه [اَلإِنْسَان] ايله مقصود، [جنس انسان] اولورسه انسانيّتله ياد اولنميان مادّه ايله‌ده مقصود، [نُطْفَه] اولمسى، عُنْصُرْ اولمسندن اَوْلادر.

واقعا ديه بيليرسين، كه حضرت مفسّرك: [كَالْعُنْصُرِ] تعبيرى، انسان ايله مقصود، جناب ابوالبشر ايدوكنه اشارتدر؛ لكن بوده مطلقا عُنْصُر دكل، بلكه حضرت آدم عليه السّلامك مادّهٔ اصليّه‌سيدر؛ نته‌كيم آنفاً بيان اولنمشدى، كه: حضرت آدم صَفِيّ، عنوان انسان ايله مُعَنْوَنْ اولنجه‌يه قدر اوزرندن ٤٠، ياخود ١٢٠ سنه كچمشدر.

عُنْصُر، جنسه تعميم ايديليرسه او حالده عُنْصُر ايله مقصود، مطلقا عنصر اولميوب نُطْفه‌يى مولّد اَغذيه‌نك منشاى اولان عُنْصُر اولمق لازم كلير.

جناب مفسّرك: [كَالْعُنْصُرِ الخ] ديمسى، اَغذيه ايله اَخلاط اربعه، مَوادِّ انساندن اولديغى ايچوندر.

«وَالْجُمْلَةُ حَالٌ مِنَ الْإِنْسَانِ» - يعنى: [لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً] جملهٔ جليله‌سى، مِنْ حيثُ الإعراب (انساندن حال) واقع اولمشدر. ايضاحات سابقه‌دن ايسه معلوم اولمشدى، كه «انسان»، مجاز اَوْلىدر. انسان ايله‌ده مقصود، فعله چيقمسى قُوّهٔ قريبه‌يه كلمش اولان مادّهٔ انساندر.

[اَوْ وَصْفٌ لِحِينَ بِحَذْفِ الرَّاجِعِ] - ياخود جملهٔ جليلهٔ مذكوره، حينك وصفيدر؛ «فيه» كلمه‌سندن عبارت اولان [راجع] دخى محذوفدر. جملهٔ مُبَجَّلهٔ مذكوره‌نك حينه وصف اولديغى، حضرت مفسّرِ الك صوكره ذكر ايلدى؛ زيرا [وصف]، مخاطَبك معلومى اولمق لابددر؛ بونك معلوم اولمسنده ايسه خفا واردر.

[وَالْمُرَادُ بِالْإِنْسَانِ اَلْجِنْسُ] - «اَلْاِنسان» ايله‌ده مقصود، جنس انساندر، كه حضرت آدمه‌ده، اَولاد آدمه‌ده شاملدر. بونك بيانى كچمشدر.

ايشته ظاهر اولان بودر؛ يعنى: «اَلْاِنسان» ايله مقصود، جنس انسان اولمسى، جنس مذكورك‌ده حضرت آدمله اَوْلادِ آدمه شامل بولنمسيدر.

﴿اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ﴾

كريمه‌سى تغليبه محمولدر؛ زيرا آدم، (عليه السّلام) نُطْفَهٔ اَمْشاجدن مخلوق دكلدر. واقعا «بورداه‌ده انسان ايله مقصود، جنس انساندر؛ آدم (عليه السلام)، آندن خارجدر» دينين اولمش ايسه‌ده بو سوز، عقلدن بعيددر.

شو ايكنجى آيت جليله‌ده [انسان] لفظنك محلّى اِضمار ايكن اِظهارى، زيادهٔ تقرير ايچوندر؛ چونكه اظهارده مزيد بيان وَشرف انسان واردر. [انسان]، ولو مَجازاً مقصود اولسون ينه حائز شرف وشاندر. نون عظمتله، [اِنَّا خَلَقْنَا] بيورلمسى‌ده شرافتِ انسانى اظهار وبيان ايچوندر.

[اَوْ آدَمُ، عَلَيْهِ السَّلَامُ] - ياخود آيت اُولاده مذكور اولان انسان ايله مقصود، آدم عليه السّلامدر.

[بَيَّنَ اَوَّلاً خَلْقَهُ] - بارى تعالى وَتقدّس حضرتلرى، اوّلا حضرت آدمك كيفيّت خَلْقنى اِجمالاً بيان بيورمشدر؛ زيرا [هَلْ أَتَى عَلَى الْاِنْسَانِ الخ] قَوْل شريفى، جناب ابو البشرك، مادّهٔ خِلْقتى نه‌در؟ آنى هانكى شيدن خلق بيورمشدر؟ بوراسنى بيان ايتمكسزين اِجمالاً خلقنه دلالت ايدر. عدم تفصيل دخى شو ايكى احتماله مبنى‌در: يا مقصود، مجرّد امكانِ اعاده‌يه تنبيهاً شئ مذكور اولماديغى حالده اوزرندن بر زمان مرور ايلديكنك بيانى اولديغى، ياخود مادّهٔ خلقت آدم، مواضع عديده‌ده مبيَّن بولنديغى ايچوندر.

«ثُمَّ ذَكَرَ خَلْقَ بَنِيهِ» - صوكره‌ده آفرينش بنى آدمى تفصيلاً ذكر ايلدى. بو صورتده [انسان] لفظنك ايكنجى دفعه اوله‌رق ذكرى، «وَضْعُ الْمُظْهَرِ مَوْضِعَ الْمُضْمَرِ» بابندن اولمش اولماز. ايمدى بنى آدمك شئ مذكور اولماديغى حالده اوزرندن بر زمان مرور ايتمش اولمسى - صريحاً عدم ذكرى جهتيله - غُرَضِ كلامدن دلالةً، ياخود اشارةً آكلاشلمشدر.

جائز، كه حضرت مفسّر، شو سببدن ناشى بووجهك ذكرينى

تأخیر ایتمشدر. [اَلشَّیْءُ اِذَا اُعِیدَ مَعْرِفَةً یَكُونُ عَیْنَ الْاَوَّلِ] قاعده سندن ایسه چوق كرّه عدول اولندیغی واردر!

مادّهٔ وجود انسان اولان عنصرك نطفه‌یه انقلابیله «انسان» نام وعنوانی آلمسی بیننده بر زمان واردر، كه اوده محدود وَ معیّندر. روحك، بدنِ خاكدانیٔ انسانه تعلّقیله عالَمِ اجسامه خروجندن مقدّم موجود اولمسی ایسه او زمانِ محدود ایچنده‌ده انسانك شیٔ مذكور اولمسنی ایجاب ایتمز.

«قاشانی» دیر، كه:

انسان، - روحك قِدَمی جهتیله - عِلمِ آلهیده وَنَفس الامرده اگرچه شیٔ مذكور ایدی؛ لكن عالَمِ غَیبده بولندیغی، عالَمِ شهادتده اولانلرك ایسه آكا شُعورلری غیر لاحق اولدیغی ایچون بین النّاس، عُنوان انسان ایله یاد اولنماز ایدی.

امام جعفر صادق (رضی الله عنه) حضرتلری: «هَلْ أَتیٰ عَلَیْكَ یاٰاِنسانُ وَقْتٌ لَمْ یَكُنِ اللّٰهُ ذَاكِراً لَكَ فیهِ» بیوررلردی؛ یعنی: ای غافل انسان! آیا! سنك اوزركدن بر آن كچدیمی، كه الله ذوالجلال او آنده سنی یاد ایدر اولمسون؟» دیمكدر.

قوله تعالی

﴿اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ نَبْتَلِیهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِیعاً بَصِیراً﴾

خلاصهٔ مآل منیفی - محقّقدر، كه بز، عظیم الشّان - مكلّفیّتنی مُرید، یاخود كندینی بر حالدن دیگر حاله ناقل اولدیغمز حالده - انسانی نطفهٔ امشاجدن یاراتدق. آنكچون مدارِ صحّتِ تكلیف اولان شیلری - كه سمع، بصر وَسائر آلات فهم وتمییزدر - آكا ویردك؛ تا كه آیات تنزیلیّه‌یی استماعه، آیات تكوینیّه‌یی مشاهده‌یه رهیاب اقتدار اولسون.

§

تفسیر وایضاح - ایشته بوراده‌ده مذكور اولان [اَلْاِنسان] ایله مقصود، جنس انساندر، كه اولاد آدم اوله‌جقدر؛ چونكه نُطفهٔ اَمشاجدن مخلوق اولان حضرت آدم دكل، اَوْلاد آدمدر.

نُطْفَه - ماء رَجُل وَمرأه‌نك ایكیسنه‌ده دینیر، كه مجموعی وَلَدك مابه الحصولی‌در.

[امشاج] - خانك كسریله - [خلْط]ك جمعی اولان «اخلاط» دیمكدر. [خِلْط]، شیئی تركیب ایدن مادّه‌در. [اَخلاطُ الطّیبِ] دینیر، كه طیبك اجزاسی، موادّ مركّبه‌سی دیمكدر.

«ابن الاعرابی» دیدی، كه:

«اخلاط»، معناسنه اولان [اَمشاج]ك مُفردی، «مشج»، «مشیج» در. برشی، دیكر بر شیئه قاریشیرسه آكا [مشیج] ده دینیر؛ «خلیط» كبی. [ممشوج] ده دینیر؛ «مخلوط» كبی.

«صاحب كشّاف» دیدی، كه:

[امشاج] لفظی، مفرددر؛ جمع دكلدر. مُفرد اولدیغنه‌ده دلیل، دیكر بر لفظ مُفرده صفت واقع اولمسیدر، كه اوده [نُطفه] در؛ چونكه [نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ] بیورلمشدر. نته‌كیم [نُطْفَةٌ مَشِيجٌ] ده دینیر.

«امشاج، [مشج]ك جمعی اولمسی صحیح دكلدر؛ بلكه [امشاج]، [مشج] لفظلری، اِفرادده «مثلَينْ» درلر. عربك: [بُرْمَةٌ اَعْشارٌ [١] «ثَوْبٌ اَخْلاقٌ» [٢] «اَرْضٌ سَبَاسِبُ» [٣] قوللری، [مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ] كلام شریفی نظائرندندر.

نطفه‌نك كیفیّت اختلاطنده اختلاف اولنمشدر.

---

[١] «برمه»، غرفه وزننده طاشدن یاپلمش بر نوع چوملك آدیدر. «اعشار»، قیریلوب اون پارچه اولان شیئه وصف اولور. یقال: [قلب اعشار وقدر اعشار وقدور اعاشیر] «ای مكسرة علی عشر قطع.»

[٢] «اخلاق»، خَلَقْ لفظنك جمعیدر، اسكی شیئه دینیر. بونكله مفرد، صفتلنیر. اكر بونك جمیع اجزاسی كهنه اولورسه كویا هرجزئی بر ثوب مخصوص اعتبار اولنور. یقال: «ثوب اخلاق»

[٣] «سباسب»، [سبسب]ك جمعیدر. - غبغب وزننده - [سبسب]، چوله، بیابانه دینیر، كه مفازه دیمكدر. برقوله كوره بعیدة الغور اولان دوز اووه‌یه دینیر. دشت قپچاق كبی. یقال: «بلد سبسب وسباسب»، كأنهم جعلو كل جزء منه سبباً ثم جمعوه. (اوقیانوس)

اكثریتی تشكیل ایدن علماءِ كرام، [امشاج] نُطفهٔ رجل ایله نُطفهٔ مَرْأه‌نك اختلاطندن عبارت اولدیغنه ذهاب ایله مقام استدلالده [يَخْرُجُ مِنَ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرائِبِ] نظم جلیلنی ایراد ایلمشلردر.

حسن بصری [علیه الرحمه]، [مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ] نظم جلیلنی: «مِنْ نُطْفَةٍ مُشِجَتْ بِدَمٍ وَهُوَ دَمُ الْحَيْض» دیه تفسیر ایتمشدر، كه جناب خالق لم یزل، انسانی دم حَیْضه قارشمش نطفه‌دن یاراتمش دیمكدر؛ زیرا دم ایله مقصود، خون حَیْضدر. شویله كه: مَرْأَه، ماءِ رَجُلی تلقّی ایدوب حامل قالنجه حَیْضدن كسیلیر. بناءً علیه نُطفه، دمِ حَیْضه قاریشه‌رق [وَلَدْ] حصوله كلیر.

قتاده (علیه الرّحمه) دیدی، كه:

رحم مادرده ماء و دم، یكدیكره قاریشیر؛ صوكره [عَلَقه]، دها صوكره [مُضْغه] اولور. ایشته [امشاج] ایله مقصود، بودر وَبالجمله [امشاج] نطفه‌نك بر صفتدن دیكر صفته، بر حالدن دیكر حاله انتقالندن عبارتدر.

بعضلری دیدی، كه:

صانع تعالی وَتقدّس حضرتلری - حرارت، بُرُودت، یُبُوست - كبی انسانده بولنان طبایع مختلفه‌دن نُطفه‌ده بر طاقم اَخلاط یاراتمشدر. [مِن نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ] كریمه‌سی، «مِنْ نُطفَةٍ ذَاتِ اَمْشَاج» تقدیرنده اولوب مضاف - كه «ذات» لفظیدر - محذوفدر. كلام دخی بوراده [١] تمام اولور.

دیكرلری دیدی، كه:

---

[١] «من نطفة امشاج» حدنده دیمكدر.

اَوْلَى اولان شودر: [اَمشاج] ايله مقصود، نُطفهٔ رَجُل ايله نُطفهٔ مَرأه‌نك اختلاطيدر؛ زيرا بارى تعالى وَتقدس حضرتلرى نُطفه‌يى [امشاج] ايله وصف ايلدى؛ نُطفه ايسه [عَلَقه] حالنه منقلب اولدقده كنديسنده آرتق نُطفه صفتى قالماز وَبو دليل، آنفاً نقل اولنان تفسيرى منع ايتمز.

بورايه قدر مأخذمز [مفاتيح الغيب] ايدى.

﴿ اَمْشَاج ﴾

اَخْلَاطٌ - جَمْعُ مَشَجٍ اَوْ مَشِيجٍ - مِنْ مَشَجْتُ الشَّيْءَ اِذَا خَلَطْتَهُ.

[بيضاوى]

[امشاج]، اخلاط ديمكدر. اخلاطك معناسى، بالاده بيان اولنمشدر. امشاجك مفردى‌ده يا [مَشَج] در، «مَثَل» ، «اَمْثَال» كبى؛ يا [مِشْج]در. «عِدل»، «اعدال» كبى، ياخود [مشيج] در؛ «شريف»، «اشراف» كبى. ايكى شيئى يكديكره مزج ايتديكك وقت [مَشَجْتُ الشَّيْئَيْنِ] ديرسين. ايشته امشاج، شو معنادن مأخوذدر.

شهاب خفاجى دير،كه: امشاجك جمع مشيج اولمسى‌ده جائزدر؛ چونكه بعضاً [فعيل] دخى [افعال] بنيه‌سى اوزره جمعلنير. «شهيد»، «اشهاد»، «نصير»، «انصار» كبى تسهيلده ايسه بو، قياس دكل دينلمش؛ «قونوى» ده دير،كه: ايشته آنكچون امام بيضاوى بونى تأخير بيورمشدر.

§

وُصِفَ النُّطْفَةُ بِهِ لِاَنَّ الْمُرَادَ بِهَا مَجْمُوعُ مَنِيِّ الرَّجُلِ وَالْمَرْأَةِ وَكُلٌّ

مِنْهُمَا مُخْتَلِفَةُ الْاَجْزَاءِ فِى الرِّقَّةِ وَالْقِوَامِ وَالْخَوَاصِّ وَكَذٰلِكَ يَصِيرُ كُلُّ جُزْءٍ مِنْهُمَا مَادَّةَ عُضْوٍ .

[بيضاوى]

يعنى: «[نُطفه]، امشاجك موصوفى اولوب حالبوكه بَينْهُماده مطابقت يوقدر؛ زيرا [نُطفه]، مفرد، [اَمشاج]، جمعدر» دينيرسه شويله جواب ويريلير،كه: نُطفه، هر نه قدر مفرد ايسه‌ده آنكله مقصود، رَجُل ومَرأه‌نك منيلرندن مؤلّف اولان مجموعدر. بو ايكى منيدن هر برى‌ده رقّتده، قوامده، خواصده مختلفة الاجزا در. [١] آنكچون ايكى منيدن مؤلّف اولان مجموع، نُطَفِ شتّى ايمش كبى جمع بِنْيه‌سنده وارد اولان [امشاج] ايله وصف اولندى.

شهاب خفاجى دير،كه:

بوراده نُطفه ايله مقصود، مجموع ماء رجل وَمرأه ديمك اولديغى ايچوندر، كه لفظاً مفرد اولديغى حالده جمع بنيه‌سيله ورود ايدن امشاج ايله وصف اولندى؛ زيرا بعضاً ما فوق الواحده‌ده جمع اطلاق اولنور. ياخود نطفه‌نك صيغة الجمع اولان امشاج ايله وصفلنمسى، رقّت وغلظتجه، بياض وصُفرتجه، ضعف وقوتجه ماءِ رَجُل وَمَرأه‌دن هر برنده‌كى اختلاف اجزا اعتباريله‌در، كه الله تعالى علم وحكمتى اقتضاسنجه ديله‌ديكى وجه اوزره كمال قدرتيله او اَجزادن بعضيسى، بعض

[١] واقعا ماء رجل ومرأه‌دن هر برى رقت وغلظتجه ديكره مخالفدر. زيرا ماء رجل، قوهٔ عقدى حائز، غليظدر. ماء مرأه، قوهٔ انعقادى حائز رقيقدر. [ولد]، بوماءلرك اجتماعندن كسوه‌پذير وجود اولور. ولدده‌كى سيكير، كميك وَقوت، ماء رجلدن، ات، قان، قيل، ماء مرأه‌دن مخلوقدر.

قرطبى، عليه الرحمه ديدى،كه: بومعنى، مرفوعاً رسالتپناه افندمز حضرتلرندن مرويدر. [قونوى]

اعضای وجود انسانه کسب اختصاص ایتمشدر. ایشته بو، معناده ایکی جوابدر. الحاصل: [نُطفه] لفظی، جمع حکمنده طوتیلەرق کندی آجزاسنك صفتیله وصف اولندی.

قونوی دیر، که:

نُطفەنك، ظاهراً مفرد اولدیغی حالده علی الصحیح جمع اولان اَمشاج ایله وصفلنمسی - امام بیضاوینك دیدیکی کبی - نطفه ایله مقصود، مجموع ماء رجل ومرأه اولدیغی وَهر بری - رقّتده، قوامده، خواصده - مختلفة الاجزا بولندیغی ایچوندر.

ایشته بو، برجوابدر.

امام بیضاوینك: «وَكُلٌّ مِنْهُمَا مُخْتَلِفَةُ الْأَجْزَاءِ الخ» دیه ذکر ایلدیکی مقدّمه دخی تتمّهٔ جوابدن اولوب جواب مستقل دکلدر.

ایمدی [نُطفَه] لفظی هر نه قدر مفرد ایسەده شو اعتبار ایله جمع اولمش اولور. بناءً علیه صفت ایله موصوف بیننده مطلوب اولان مطابقت، تحقق ایدر.

قونوی بو وجه ایله ادارهٔ کلام ایلدکدن صوکره: «جمع، مافوق الواحدەده اطلاق اولنور! دینلمسون؛ زیرا بو، برقَول ضعیفدر» دیەرك شهاب الدّین خفاجی‌یه تعریض ایتمشدر.

چونکه - بالاده کورلدیکی وجه ایله - شهاب الدّین خفاجی، امام بیضاوینك: «وَكُلٌّ مِنْهُمَا مُخْتَلِفَةُ الْأَجْزَاءِ الخ» قولنی تتمّهٔ جوابدن عد ایتمیوب، «هر بری بر جوابدر!» دیدکدن صوکره برنجی جواب - که «نُطفەدن مقصود، مجموع ماء رجل ومرأەدر» دیمکدن عبارتدر - جَمْعك، ماصدقی اولمامغله جمعی مافوق الواحده اطلاق ایلمشدر.

§

وَقيل مُفْرَدٌ كَاَعْشَا رٍواَكْيَاشٍ

[بیضاوی]

بو، «جَمْعُ مَشَجٍ» قَولی اوزرینه معطوفدر. یعنی: بر قَوله کوره ده [اَمْشَاج] لفظی، عربك: بُرْمَةٌ اَعْشَارٌ بُرْدَةٌ اَكْيَاشٌ [١] کلاملرنده واقع: «اَعْشار»، «اَکیاش» لفظلری کبی مفرددر؛ زیرا بونلر دخی [اَفعال] بُنیەسنده اولدقلری حالده جمع اولمیوب مفرد درلر. آنکچون مفرد اولان «بُرْمه» یه، «بُرْده» یه صفت واقع اولمشلردر. «اَشراف»، «اَیتام» کبی. جمع مکسّر دکلدرلر.

مع هذا امام بیضاوی، تمریض ایله بو قَولك ضعفنه اشارت بیورمشدر؛ زیرا شهابك بیاننه کوره مفرداتده [اَفعال] بُنیەسی نادر بولنور.

بو بنیەده کلن مفرداتی کُتُبِ لغتده تعداد و بیان ایلمشلردر. سیبویه، [اَنْعام] لفظنك مفرد اولدیغنه ذاهب اولمشدر. سیبوَیه، بوکا ذاهب اولمامش دیدکلری ایسه صحیح دکلدر.

قونوی، [نُطفه] کبی [اَمْشاج] ده مفرد اولنجه بینهماده اِفراد ایله مطابقت حاصل اولور دیه سائر مفسّرین ایله همزبان وِفاق اولدقدن صوکره بروجه آتی ادارهٔ مقال ایلمشدر: امام بیضاوی (علیه الرّحمه)

[١] برد - بانك ضمیله - برنوع چیوقلی قماش آدیدر. بردیمانی مشهور در. برنوع عبایەده دینیر، که احرام کبی بدنه بورینورلر. بو، جمعدر. مفردی [برده] در، که خرقه دیمکدر. «اکیاش»، مادەسی حریر وَصوف کبی پك اینجه اولمق ایچون مکرراً اگیرلمش اولان ثوبه دینیر. [اوقیانوس]

﴿ وَاِنَّ لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً ﴾

كريمه‌سى تفسيرنده ديدى، كه: ايشته شو سببدن ناشى سيبويه [اَنعام] لفظنى، [اَفعال] بُنيه‌سى اوزرينه مبنى اولان مفردات صره‌سنده صايمشدر. «اخلاق»، «اكياش» كبى. حال بوكه محشّينك [١] بيانه كوره اَمشاجك مفرد اولديغنى سويلين، صاحب كشافدر.

امام بيضاوى - بر وجه بالا - بو قَوْلى تمريض ايلدى؛ زيرا «اَفعال» بُنيه‌سنده مفرد اولەماز ديه كرك سيبوَيه، كرك سائر نحويون تنصيص ايلمشلردر. ايمدى، روايتين بيننده مخالفت ظاهره واردر. دوشون!

وقيل اَلْوَانٌ فَاِنَّ مَاءَ الرَّجُلِ اَبْيَضُ وَمَاءَ الْمَرْاَةِ اَصْفَرُ فَاِذَا اِخْتَلَطَا اِصْفَرَّا. [بيضاوى]

بوده سالف الذكر [اَخْلَاطٌ] قَوْلى اوزرينه معطوفدر؛ يعنى: ديكر بر قوله كوره [نُطفه]، الوان ايلەده مفسّردر؛ زيرا نطفهٔ رَجُل آق، نطفهٔ مرأه صارمتراقدر. يكديكره قاريشنجه ايكيسى‌ده سبزرنك اولور. ايشته بو ايكى ماء الحياتك يكديكره اختلاطندن «بِخَلْقِهِ وَقُدْرَتِهِ تعالى» وَلَد، حصوله كلير.

ايمدى صيغة الجمع اولان [اَمشاج] ك مفرد اولان [نُطفه] يه صفت واقع اولمسى، بر وجه مشروح [مائَين] دن هر برينك رقّتده وَسائره‌ده آخره مخالف ومباين بولنمسى، ماء رَجُلك آق، ماء مَرأه‌نك صارمتراق اولوب ده برى برينه قارشدقدن صوكره يا مجرد،

[١] مولانا سعدى چلبى‌نك.

اختلاطلرندن، ياخود قَعر رَحِمده طول مدّت مكثلرى سببيله متغيّر اولملرندن ناشى ايكيسنك‌ده يشيللنمسى ملاحظه‌لرينه مبنى‌در.

شويله‌ده توجيه اولنه بيلير:

مادام كه «اَلْاِنسان» ايله [جنس] اراده بيورلمشدر؛ نطفه ايله ده مقصود، [جنس] اوله بيلير. بو صورتده نُطفه دخى - بر كثرتى مفيد اولمق جهتيله - جمع ديمك اولور؛ بناءً عليه تمحل مذكوره حاجت قالماز.

ايمدى [امشاج]، اكر [مشيج] ك جمعى ايسه كلام، محتاج تأويل اولميه‌رق ظاهرى اوزرينه حمل اولنور. اكر [مَشَجْ] ك جمعى اولوب [مشج] ده مصدر اعتبار اولنورسه تأويله محتاج اولور. يوق [مَشِجْ] [١] صفت مشبهه اعتبار ايديليرسه ينه محتاج تأويل اولميه‌رق ظاهرى اوزرينه حمل اولنور.

§

اَوْ اَطْوَاراً فَاِنَّ النُّطْفَةَ تَصِيرُ عَلَقَةً ثُمَّ مُضْغَةً اِلَىٰ تَمَامِ الْخِلْقَةِ
« بيضاوى»

بوده [اَلْوَانٌ] اوزرينه معطوف، امشاجك تفسير ديكريدر.

يعنى: «امشاج، شو اطوار مختلفه‌دن عبارتدر، كه خلقتى تمام اولنجه‌يه‌دك - جسم جَنين، او اطوارك بعضيسندن بعضيسنه منتقل، يعنى: ابتدا عَلَقه‌يه، صوكره مُضغه‌يه متحوّل اولور.»

بونده ايسه بر نوع بُعد اولديغيچون امام بيضاوى، بو تفسيرى، تأخير بيورمشدر.

[١] ميمك فتحى، شينك كسريله.

اوت! أطوارده اختلاط واردر؛ آنجق آنی اثبات ایچون — نُطفه، انقلاب واسطه‌سیله عَلَقَه‌یه قارشمشدر — بولنده تمحّله احتیاج کورینور.

قَوْل دیکره کوره‌ده الله تعالی، حرارت وَ بُرودت، رُطوبت وَیُبوست کبی انسانده بولنان طبایع مختلفه‌دن [نُطفه]ده بر طاقم اخلاط خلق ایلدی. دیمك اولیور، که — بالاده‌ده بالمناسبه بیان اولندیغی اوزره — بوصورتده کلام، حذف مضاف ایله [مِنْ نُطْفَةٍ ذَاتِ اَمْشَاجٍ] تقدیرنده‌در. [١]

﴿ نَبْتَلِيهِ ﴾

فِی مَوْضِعِ الْحَالِ اَیْ مُبْتَلِینَ لَهُ بِمَعْنٰی مُرِیدِینَ اِخْتِبَارَهُ اَوْ نَاقِلِینَ لَهُ مِنْ حَالٍ اِلٰی حَالٍ فَاسْتُعِیرَ لَهُ الْاِبْتِلَاءُ. [بیضاوی]

یعنی: [نَبْتَلِيهِ] کلمهٔ جلیله‌سی، [خَلَقْنَا]نك فاعلندن، یاخود مفعولندن «حال مقدّره» در — که حین فعلده موجود اولمیان حال دیمکدر — حال محقّقه دکلدر؛ زیرا باری تعالی وَ تقدّس حضرتلری، انسانی یاراتدیغی آن، زمان اِختبار وامتحان اولمیوب، اختبار بالتکلیف دیمك اولان [ابتلاء]، آنجق آنی بهره‌دار سمع وبصر، یعنی: تمییزنیك وَبده مقتدر قیلدقدن صوکره اولور. ایشته بو ملاحظه‌یه مبنی در، که [نَبْتَلِيهِ] کلمهٔ جلیله‌سی، [مُرِیدِینَ اِخْتِبَارَهُ] دیه تفسیر اولنمشدر. «امر ونهی ایله، رَخا وشدّتله اختبار و امتحاننی مرید اولدیغمز حالده انسانی خلق ایلدك» دیمکدر.

[١] مضاف محذوف، [ذات] لفظیدر.

یاخود «حال مقارنه» در، که بو صورتده‌ده: «انسانی، بر طَوْر وحالدن دیکر طَوْر و حاله، یعنی: نُطفه‌دن عَلَقه‌یه، عَلَقه‌دن مُضغه‌یه ناقل اولدیغمز حالده خلق ایلدك» دیه تفسیر اولنور.

بو معناجه [نَبْتَلِيهِ] دن مستفاد اولان [ابتلاء] نقل مذکور ایچون مستعار اولور؛ زیرا منقول، هر طَوْرده ظهور دیکرله ظهور ایلر. بعد الامتحان نتیجهٔ امتحانك ظهوری کبی. یعنی: بر حال وطَوْر-دن دیکر حال وطَوْره اولان نقل برای امتحان، افعال مختلفه ایشلین کیمسه‌نك فعلنه بکزه‌دلمش اولیور، که برای امتحان ایشلنن ایشلردن صوکره او ایشلره تفرّع ایدن علم نصل ظاهر اولیورسه بر حال وطَوْردن دیکر حال و طوره نقلدن صوکره ده امر دیکر اوله‌جه ظاهر وَ جلوه‌کر اولور.

خلاصه: دیمك اولیور، که اوّلاً: انسانك بر حالدن دیکر حاله نقلی — مطلقِ ظهورده — ابتلایه تشبیه بیورلدی؛ ثانیاً: او نقله [ابتلا] لفظی، استعاره قلندی؛ ثالثاً: [نَبْتَلِيهِ]، ابتلادن بالاشتقاق استعارهٔ مصرّحهٔ سببیّه اولدی؛ زیرا آنفاً بیان اولندیغی اوزره نتیجهٔ امتحان بعد الامتحان ظاهر اولدیغی کبی منقول دخی هر طور وحالده ظهور دیکرله ظاهر وَ جلوه‌کر اولور.

معنای اوّل [١] مَؤُنَت جهتیله اقلّ اولدیغیچون امام بیضاوی آنی تقدیم ایلدی. واقعا معنای ثانی [٢] ابن عبّاس (رضی الله عنهما)

[١] مریدین اختیاره.
[٢] ناقلین له من حال الی حال.

حضرتلرندن مروی اولمغله شایان اعتبار ایسه‌ده معنای اوّل، استعاره تکلّفندن آزاده بولنمغله تقدیمه لایقدر.

شهاب دیر، که:

معنای ثانی‌نك اَمشاجی اطوار ایله تفسیر اوزرینه مبنی اولدیغنی توهّم ایدن اولمش ایسه‌ده اویله دکلدر. [نَبْتَلِيهِ] لفظ شریفنك «فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعاً بَصِيراً نَبْتَلِيهِ» معناسنه اولمسی ایسه محض تعسّفدر؛ بناءً علیه امام بیضاوی بو معنایه قطعاً التفات بیورمامشدر.

﴿ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعاً بَصِيراً ﴾

لِيَتَمَكَّنَ مِنْ مُشَاهَدَةِ ٱلدَّلَائِلِ وَٱسْتِمَاعِ ٱلْاٰيَاتِ [بیضاوی]

جناب اقدس باری، [نَبْتَلِيهِ] بیوردقدن صوکره انسانه مدار صحّت ابتلا اولان شیلری‌ده ویردیکنی بیان ایله [فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعاً بَصِيراً] بیوردی. یعنی: بز عظیم الشّان، مکلّفیتنی مُرید اولدیغمز حالده انسانی نطفهٔ امشاجدن یاراتدق؛ آنکچون مدارِ صحّت تکلیف اولان شیلری ده – که سمع وبصر وَسائر آلات فهم وتمییزدر – آکا ویردك؛ تاکه مشاهدهٔ دلائله، استماع آیاته قدرتیاب اولسون.

بو، لَفّ ونشر غیر مرتّب صورتیله تفسیردر.

اولکیسی: انسانی بصیر، ایکنجیسی: ینه انسانی سمیع قیلدیغنك ذکرینی تخصیصك وجهنه اشارتدر.

آیت جلیله‌ده سمعك تقدیمی، بَصَردن اشرف اولدیغیچوندر؛ چونکه قوّهٔ سامعه‌نك فقدانی، کمالاتك – بِأَسْرِهَا – فَقْدِ تحصیلنی

مستلزمدر. بَصرك فقدانی ایسه مانع تحصیل کمالات دکلدر.

ابو السّعود افندی مرحوم‌ده – لَفّ ونشر مُرتّب صورتیله –: «آیات تنزیلیّه‌یی استماعه، آیات تکوینیه‌یی مشاهده‌یه قدرتیاب اولسون دیه آنی[١] بهره‌مند سمع و بصر قیلدق. یعنی: آکا ایشیدر قولاق، کورر کوز ویردك» یولنده خامه‌زن تفسیر اولمشدر، که تفسیر بیضاوی ایله یکمالدر.

فَهُوَ كَالْمُسَبَّبِ مِنَ الْاِبْتِلَاءِ

[بیضاوی]

ایشته جناب حقّك انسانه قولاق، کوز ویرمسی، ابتلادن مسبب کبی در؛ زیرا جناب باری، انسانی شِنَوا و بینا قیلمسندن مقصود، آیات آفاقیه وَاَنْفُسِیّه‌یه نظر ایتمسی، اَدِلَّهٔ سمعیّه‌یی ایشتمسیدر. ایشته مقصود اصلی بو اولدیغیچوندر، که مدار ادراکات اولان حواسّ خمسدن بالخاصّه اعظم واشرفلری بولنان بو ایکی حاسّهٔ جلیله‌نك ذکریله اکتفا بیورلمشدر.

الحاصل: الله تعالی وقتا، که انسانی ابتلا وَتکلیف ایچون خلق ایلدی؛ آکا مدار صحّت ابتلا وَ تکلیف اولان شیلری ده احسان بیوردی، که آنلرده فهم وتمییزدن کنایه اولان سمع و بصر وَامثالی شیلردر.

فَلِذٰلِكَ عُطِفَ بِالْفَاءِ عَلَى الْفِعْلِ الْمُقَيَّدِ بِهِ

[بیضاوی]

ایشته آنك ایچوندر، که [ابتلاء] قیدیله مقیّد اولان [خلق]

---

[١] انسانی.

اوزرینه سببیته دالّ اولان [فا] ایله عطف ایدیلوب [١] [اِنَّا هَدَيْنَاهُ اَلسَّبِيلَ] قَوْل شریفی ده [فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعاً بَصِيراً] قَوْل کریمی اوزرینه – علتك معلول اوزرینه ترتیبی کبی – ترتیب بیورلدی؛ چونکه [اِنَّا هَدَيْنَاهُ اَلسَّبِيلَ] قَوْل شریفی، استیناف تعلیلیدر، که خلاصهٔ مألی: «بز عظیم الشّان، انسانی بهره‌ور سمع و بصر قیلدق؛ زیرا انزال آیات، نصب دلائل ایله انسانه راه صوابی‌ده، راه خطائی‌ده ارائه ایلدك» دیمکدر.

تعبیر دیکر – خدای متعالك انسانه ایشیدر قولاق، کورر کوز ویرمسی، یعنی: آنی مالك نصاب عقل وتمییز بیورمسی ابتلادن مسبَّب کبی‌در؛ زیرا جناب حقّك انسانی بهره‌ور سمع و بصر قیلمسندن مقصودی، توحیده دال اولان دلائل وبیّناتی مشاهده‌یه، آیات منقوله‌یی استماعه قدرت بولوب‌ده بو واسطهٔ منجیه ایله سعادت ابدیّه‌یه مظهر اولمسیدر.

بو صورتده انسانی بهره‌مند سمع و بصر بیورمسنه سبب، نفس ابتلا دکل، ارادهٔ ابتلا در؛ چونکه کوزسز، قولاقسز وَسائر الآت فهم و تمییزسز، تکلیف و ابتلا متصوّر دکلدر. تقریر مذکور ایسه ابتلائی – بر حالدن دیکر حاله نقل ایله – تفسیره مساعد اوله‌ماز.

ایشته شو تقدیرجه [فَجَعَلْنَاهُ] قَوْل کریمی، انسانك بر طَوْردن

---

[١] بو صورتده [فا] استعاره اولمش اولور؛ چونکه [فا] نك مدخولی حقیقة مسبب دکلدر. یا [استعارهٔ مکنیه وتخییلیه] در؛ یاخود [استعارهٔ تبعیه] در. استعاره اکر فانك مدخولنده ایسه مدخولی [مکنیه] در؛ [فا]، [تخییلیه] در. اکر [لفظ فا] ده ایسه [تبعیه] در.

طور دیکره نقلندن مسبَّب اولمش اولور؛ چونکه انسانك خِلْقَتی تمام اولمقسزین بهره‌یاب سمع و بصر اولمادیغی معلومدر [١] لکن امام بیضاوی بوکا اشارت ایتمه‌مشدر؛ زیرا راجح اولان احتمال اوّلدر.

امام مشارالیه کاف تشبیه ایله [کَالْمُسَبَّب] دیدی؛ نیچون؟

زیرا ظاهر اولان، بونك عکسی‌در؛ چونکه جَعْلِ مذکور، تکلیف ایله ابتلایه سببدر. واقعا ارادهٔ ابتلا دخی جَعْلِ مذکوره سببدر؛ لکن نظم کریمده مذکور اولان نفسِ ابتلادر.

یاخود افعال الله، اسباب و علله محتاج اولمادیغی ایچون، ابتلا، – جعل مذکور – ابتلادن مسبَّب کبی در؛ یوقسه حقیقةً مسبَّب دکلدر.

وَرَتَّبَ عَلَيْهِ اِنَّا هَدَيْنَاهُ اَلسَّبِيلَ الايه

«بیضاوی»

جناب باری، اعطای حواس اوزرینه‌ده [اِنَّا هَدَيْنَاهُ اَلسَّبِيلَ] کریمه‌سنده مذکور اولان هدایتی ترتیب ایلدی. بونکله برابر امام بیضاوینك: [سَمِيعاً بَصِيراً] نظم جلیلی ذیلنده: «لِيَتَمَكَّنَ مِنْ مُشَاهَدَةِ اَلدَّلَائِلِ وَاسْتِمَاعِ الْآيَاتِ الخ» عباره‌سیله ذکر ایلدیکی شیلر در، که بالاده ترجمهٔ مألی کچمشدر. بونك سببی‌ده – کرك هدایت، کرك نَصْبِ اَدِلَّه، بَعْثِ رُسُل ایله بیان و تعریف سبیل هُدی – مدار ادراکات اولان حواسّی، اسباب فهم و تعقّلی خلقدن متأخّر اولدیغی ایچوندر؛ زیرا [سبیل] ایله مقصود، سبیل خیر وشر، سبیل نجات وهلاکدر.

---

[١] لکن بینهماده فرق وار در؛ چونکه ایکنجیسی خلق و ایجاده، اولکیسی، مقصوده نسبتله در.

خدای متعالك هدایتی، شو ایکی یولدن هر برینك کیفیتنی تعریف و تبیین بیورمقدن عبارتدر. بو تعریف و تبیینده، آنجق انسان ایچون مدار تمییز اولان عقلك اعطاسندن صوکره اولور. حواسك اعطاسی ایسه عقلك اعطاسندن چوق اولدر؛ زیرا [انسان]، مبدأ فطرتده جمیع علوم و معارفدن خالیدر. [١]

شوقدر وار، که حواس ظاهره وَباطنه، مبادئ تصوریه وَتصدیقیه علوم اولیه‌یی تحصیلده انسانه معاونت ایدر بر طاقم آلاتدر.

بناءً علیه انسان، واسطهٔ حواس ایله محسوساتی احساس ایدوبده او محسوسات آره‌سنده‌کی مشارِکات وَمبایِناته آگاه اولنجه کندیسی ایچون بالضروره مبادئ تصوریه حاصل اولور. صوکره مطالبنه مناسب، مبادی‌یی بولوب ده آنلری وجه مخصوص اوزره ترتیب ایدنجه‌یه قدر مبادئ تصوریه‌ده «حرکت فی الکَیْف» طریقی اوزره حرکت ایلرسه کندیسی ایچون مطالب تصوریهٔ مکتسبه حاصل اولور. او مبادئ تصوریه ایله نِسَبِ حکمیه تصور ایدوب آنلرك اوزرینه ایقاع وانتزاع ایله حکم ایدنجه‌ده کذلك کندیسی ایچون بالضروره مبادئ تصدیقیه حصوله کلیر. صوکره مطالب تصدیقیه‌سنه مناسب مبادی بولنجه‌یه قدر او مبادئ تصدیقیه‌ده حرکت ایلرسه اکتساب فکری ایله‌ده [شو اعتقاد و عمل، سبیل سعادت ونجاتدر؛ بوده سبیل شقاوت وهلاکدر] کبی بر حکم استخراج ایلر.

---

[١] «انسان، مبدأ فطرتده نفسنه علمدن خالی اولماز» دیه وارد اولان اعتراضه جواباً دیرز، که علومدن مقصود، علوم حصولیه‌در، انسانك نفسنه علمی ایسه علم حضوریدر.

شو ایضاحات مبسوطه ایله تبیّن ایتدی، که حواس ظاهره وَباطنه ایله تحلّی مرتبه‌سی، حقائق اشیایی تعقل، احوال حقائِق اشیایی تصدیق، سبیل خیری تعیین، سبیل شرّی تمییز مرتبه‌سی اوزرینه متقدّمدر.

ایشته شو سِرّه مبنی‌در، که جناب اقدس باری: [اِنَّاهَدَیْنَاهُ السَّبِیلَ] نظم جلیلنده مذکور اولان هدایت و ارشادی، اعطای حواس اوزرینه ترتیب بیوردی «وَالله اعلم»

امام فخر رازی حضرتلری دیرکه: [نَبْتَلیه] کلمهٔ جلیله‌سی «لِنَبْتَلیهِ» معناسنه‌در. [جِئْتُكَ اَقْضِی حَاجَتَكَ، اَتَیْتُكَ اَسْتَمْنِحُكَ] قَوْللری کبی، که [لِاَقْضِیَ حَاجَتَكَ وَ لِاَسْتَمْنِحُكَ] دیمکدر. [وَلَاتَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ] آیت کریمه‌سی‌ده بونك نظیریدر، که [لِتَسْتَكْثِرْ] معناسنه‌در.

امام مشارالیه دیمك ایستر، که: [نَبْتَلِیهِ] کلمهٔ جلیله‌سنك مِن حیثُ الاِعراب مرفوع اولمسی، [تَسْمَعُ بِالمُعِیدِیِ خَیْرٌ مِنْ اَنْ تَرَاهُ] قَوْلِ مشهورنده اولدیغی کبی [اِنِ ناصبه]نك حذفی وَابطال عملیله‌در. شو قدر وارکه بوراده [نَبْتَلِیهِ] مصدر تأویلنده (مفعولٌ له) اولدیغی جهتله [ان] ایله برابر [لامِ جارّه]ده حذف اولنمشدر.

لکن خفی دکلدر، که وجه قَوِی ایله توجیه ممکن ایکن بو مثللی وجه‌ضعیفی وجوه صره‌سنده ذکر ایتمك، یاخود یالکز ذکرایله اکتفا ایلمك جادّه‌دن چیقمق کبیدر. بناءً علیه زَمَخْشَری، بیضاوی، ابوالسّعود کبی ناقد نظران اهل تفسیر بووجهه التفات بیورمامشلردر.

قوله تعالى

﴿ اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا ﴾

خلاصهٔ مآل منيفى – شبهه يوق،كه بز عظيم الشّان، انسانى كمال حكمت و قدرتمزله تركيب، حواسِّ ظاهره وباطنه ايله مظهر تميز عجيب ايلدكدن صوكره حق وباطلى، صلاح و فسادى فارق اولان دلائل عقليّه نصبيله، انزال آيات بيّنات ايله آكا حال كفرانندهده، حال ايمانندهده موصلِ سمتِ مقصود اولان راه صوابه دلالت ايلدك؛ طوغرى يولى كوستردك.

ياخود: محقّق بز عظيم الشّان، انسانى شاكر وكفور، قسملرينه مقسوم اولديغى حالده – نصب دلائل، اِنزال آيات ايله – موصلِ سمتِ نجات اولان يوله سلوكه ارشاد ايلدك. شويله‌كه: بعضيسى اهتدا وَمقدمات اهتدايه مباشرت سببيله [شاكر]، بعضيسى اهتدادن اعراض حسبيله [كفور] در.

ياخود: محقّق بز عظيم الشّان، موصلِ سمتِ مطلوب اولان يولى يا سبيل شاكر، ياخود سبيل كفور اولديغى حالده انسانه تعريف وَارائه ايلدك.

ياخود: انسانك شاكر اولمسى، نظر صائب وَفكر ثاقبله جانب خيره ارادهٔ جزئيه‌سنى صرف ايتمسيله برابر بزم توفيق آلهيمزه مقارنتى

سببيله‌در. كفور اولمسىده دلائلده نظر صحيحى ترك ايله جانب شرّه ارادهٔ جزئيه‌سنى صرف ايتمسى حسبيله‌در. يوقسه آنك اختيارى اولمقسزين مجرّد بزم اجبارمزله دكلدر.

§

تفسير و ايضاح – صانع لم يزل حضرتلرى، كمال حكمت وقدرتيله انسانى تركيب وَحواسّ ظاهره و باطنه ايله مظهر تميز عجيب ايلدكدن صوكره كنديسنه سبيل هُدى وَسعادتى، راه ضلال وشقاوتى تبيين بيورمش اولديغى بو آيت جليله ايله خبر ويريور.

مسائل

اوّلكى مسئله

بو آيت جليله، انسانه حواسّك احسانى، عقلك احسانندن مقدّم كبى اولديغنه دالّ اولديغى كبى نفس الامرده دخى بويله‌در؛ زيرا انسان، مبدأ فطرتده معرفت اشيادن خالى در. شو قدر وار،كه جناب يزدان، آكا اكتساب معارفه مُعين اوله‌جق آلاتى احسان بيورمشدر، كه آنلرده حواسّ ظاهره و باطنه‌در. بناءً عليه محسوساتى اِحساس ايدنجه او محسوسات بيننده‌كى مشارِكات ومباينَاته آكاه اوله‌رق محسوساتدن عقائد صادقهٔ اوّليه انتزاع و استخراج ايلر.

(«نفى واثبات، بريرده جمع اولماز. كُلّ، كندى جزئندن بيوكدر» مثللى قضاياى بديهيّه‌يه اولان علمز كبى.)

شو علوم اوليّه ايسه عقلك آلاتيدر؛ زيرا علوم مذكوره‌نك تركيباتى سببيله مجهولات نظريّه‌يى استعلامه توسّل ممكن اولور.

ایشته شو ایضاحدن تبیّن ایدر، که [حسّ]ڭ وجودده [عقل]دن مقدّمدر. سبب بودرکه [مَنْ فَقَدَ حِسّاً فَقَدَ عِلْماً] دینلمشدر. [١]

«انسانك سمیع، بصیر اولمسندن مقصودڭ عاقل اولماسیدر» دینیلیر. شوراسنیده علاوهٔ مقال ایتمشلردر، که حق جلّ وَعلا حضرتلری آیت اُولاده انسانی بهره‌ور عقل وُشعُور بیوردیغنی، بو آیت جلیله‌ده‌ده آنی مظهر شرف تمییز ایتمسیڭ مجرّد راه صواب وخطا کندینه روشنا اولسونده ایشلنمسی واجب اولان نه‌در؟ جائز اولمیان نه‌در؟ بورالری کندینه ظاهر اولمق ایچون اولدیغنی بیان بیورمشدر.

ایکنجی مسئله

سبیلڭ سلوك اولنان آچیق، اولو یولدر. بوراده سبیل ایله مقصودڭ سبیل خیر وشرّ، سبیل نجات وهلاك اولمسی‌ده جائزدر. بو حالده معنای نظم جلیل: «هَدَیْنَاهُ، ای عَرَّفْنَاهُ کُلَّ وٰاحِدٍ مِنْهُمٰا» دیه تصویر اولنور. کقَوْلِهِ تعالی: «وَهَدَیْنَاهُ اَلنَّجْدَیْنِ»

شو معنایه کوره آیت جلیله‌ده واقع: [سبیل] لفظیڭ اسم جنس دیمك اولور، که بوندن مقصودڭ سبیل واحد دکلدر. ایشته مقصودڭ جنس اولدیغیچوندر، که [سبیل] لفظی اِفراد اولنمشدر. کقوله تعالی: [اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِی خُسْرٍ]

مع هذا سبیل مذکور ایله مقصودڭ یالکز سبیل هُدٰی اولمسی‌ده

[١] بر حسّی اکسیك اولانڭ بر بیلیشی اکسك اولور.

جائزدر؛ زیرا راه هدایتڭ علی الاطلاق شو اسمه [١] سزاوار اولان طریقت معروفه‌در.

سبیل ضلاله کلنجه: بوراه ناهموارڭ آنجق ضلالته اضافتله سبیل نامنی آلمشدر. [اِنّٰا اَطَعْنٰا سٰادَتَنٰا وَکُبَرٰاءَنٰا فَاَضَلُّونٰا اَلسَّبِیلا] نظم جلیلنه نظر ایتمزمیسین؛ سادات وکُبَراء قَوْمك ایسه اَفراد قومه صاپدردقلری یولڭ آنجق سبیلِ هُدادر.

ایشته شومعنایه ذاهب اولانلر: [هَدَیْنٰاهُ] لفظ شریفنی [اَرْشَدْنٰاهُ] دیه تفسیر ایلمشلردر. هادی السّبیل اولان جناب خدای بی اندادڭ انسانی راه صوابه ارشاد ایدنجه‌ده شبهه یوق، که او شاهراه مستقیمدن ماعداسنه سلوکدن اجتنابك لزومنه ده آکاه ایلر.

ایمدی شو وجه وجیهدن دولایی کویا بو لفظ جلیلڭ هر ایکی یوله‌ده دلیل اولمش اولور.

اوچنجی مسئله

هدایت سبیلدن مقصودڭ خلق دلائل، خلق عقل هادی، بِعْثَتِ انبیاء، انزال کُتُب کبی اسباب هدایتدن عبارتدر. کویا «خَلَقْتُكَ لِلاِبْتِلاٰءِ ثُمَّ اَعْطَیْتُكَ کُلَّ ما تَحْتٰاجُ الیه لِیَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَیِّنَةٍ» بیورلمش کبی اولیور. یوقسه معنای نظم جلیل: [خَلَقْنٰا اَلْهِدٰایَةَ] دیمك

[١] یعنی سبیله
معلوم اولسون، که لسان شرعده متداول اولان سبیل الّهیڭ مطلقا تقرب الی الله شرفنه موصل اولان مذهب ومسلکه وَاکثریا غزایه، جهاده اطلاق اولنور.

دكلدر. كورمزميسين؟ بارى تعالى حضرتلرى نصل سبيلى ذكر ايدوب [هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ] بيوردى، كه [اَرَيْنَاهُ ذٰلِكَ] ديمكدر.

دردنجى مسئله

ائمهٔ عربيه‌دن فرّاء (عليه الرّحمه) ديدى، كه: «هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ»، «وَاِلَى السَّبِيلِ»، وَلِلسَّبِيلِ» بونلرك اوچى‌ده لغتده جائزدر.

§

﴿ اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا ﴾

مسائل

اولكى مسئله

شو نظم جليلك تفسيرنده برقاچ قول واردر.

قَوْل اول — «شاكراً وَكفوراً» كلمتين كريمتينى، [هَدَيْنَاهُ السَّبِيل] ده‌كى [ها] دن — يعنى: [هَدَيْنَا] نك مفعولندن حالدرلر. «هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ حَالَتَىْ كَوْنِهِ شَاكِرًا وَكَفُورًا» تقديرنده‌در. معناى شريفى: الله تعالانك هدايت وارشادينه تعلّق ايدن هر شئ، كفر وايمان حاـ لتلرنده تمام اولدى ديمكدر.

قَوْل ثانى — «شاكراً وَكفوراً» لفظلرى، مُضمر اولان [كَانَ] ايله منصوب اولوب «سَوَاءٌ كَانَ شَاكِرًا اَوْ كَانَ كَفُورًا» تقديرنده‌در.

قَوْل ثالث — [تا كه يا شاكر، ياخود كفور اولسون] يعنى: شكرى كفرندن، طاعتى معصيتندن سچلسون ديه بز عظيم الشّان، انسانى واصل سرمنزل مقصود ايدن يوله سلوكه قدرتياب ايلدك.

«لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا»، «وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ صَدَقُوا»، «وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ وَنَبْلُوَا اَخْبَارَكُمْ» آيات كريمه‌لرى، بونك نظائرندندر.

قفال، (عليه الرحمه) ديدى، كه: شو تأويل، «بن سكا نصيحت ايتدم؛ ديلرسه‌ك قبول ايت؛ ديلرسه‌ك قبول ايتمه» مآلنى مفيد اولان نَصَحْتُ لَكَ اِنْ شِئْتَ فَاقْبَلْ وَاِنْ شِئْتَ فَاتْرُكْ» كلامنه بكزر، كه [فَاِنْ شِئْتَ فَاتْرُكْ] تقديرنده اولديغى حالده [فا] حذف اولنمشدر. ايشته آيت جليله‌نك معناى شريفى‌ده: «فَاِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا» تقديرنده اولوب، بونده‌ده [فا] محذوفدر.

بو نظم جليلك ورودى، على جهة الوعيد اولمسى‌ده محتملدر. او حالده شو وجه ايله معنى ويريلير:

«بز عظيم الشّان، انسانى واصل سرمنزل مقصود ايدن يوله سلوكه قدرتياب ايلدك؛ ايمدى ديلرسه كفر ايتسون، ديلرسه شكرگذار اولسون. ايشته بز عظيم الشّان، كافرلر ايچون شويله، شاكرلر ايچون ده بويله شيلر حاضرلادق.»

«وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ» آيت كريمه‌سى‌ده بونك نظيريدر.

قَوْل رابع — كلمتين مذكورتينك [سبيل]، لفظندن حال اولملريدر. «عَرَّفْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا سَبِيلًا شَاكِرًا وَاِمَّا سَبِيلًا كَفُورًا» ديمكدر. سبيلك شكر وكفر ايله وصفلنمسى ايسه مَجازدر.

تنبيه

[معلوم اولسون، كه شو اقوال اربعه‌نك دردی ده سزاوار مذهب اعتزال اولوب موافق مسلك اهل سنّت دكلدر.]

قول خامس – «ایشته بو، مطابق مذهب اهل سنّتدر» ائمهٔ عربیه‌دن فرانك، (علیه الرحمه) مختاری شودر، كه: بوراده [إمّا] كلمه‌سی، [إمّا يُعَذِّبُهُمْ وَإمّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ] نظم جلیلنده مذكور اولان [امّا] كبی‌در. مآل قول كريم – [إِنَّا هَدَيْنَاهُ ٱلسَّبِيلَ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ تَارَةً شَاكِراً وَتَارَةً كَفُوراً] تقدیرنده در، كه بز عظیم الشّان، ابتدا انسانی موصل مقصود اولان یوله سلوكه قدرتیاب ایلدك؛ صوكره آنی بعضاً شاكر، بعضاً زیاده كافر قیلدق دیمكدر.

شو تأویل، روایت آتیه ایله‌ده تأكّد ایدر:

ابو السّماك [امّا] كلمه‌سنی، همزه‌نك فتحیله اوقومشدر. بو حالده معنی: – [اَمّا شاكِراً فَبِتَوفِيقِنا وَاَمّا كَفُوراً فَبِخِذْلانِنا] سبكنده اولور، كه انسانك شاكر اولمسی، توفیقمز، یك كافر اولمسی ده خذلانمز سببیله در دیمكدر.

معتزله‌نك بر اعتراضی:

شو تأویل، باطلدر؛ زیرا باری تعالی حضرتلری بو آیت جلیله‌دن صوكره كفّاری تهدید ایله: [إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَ وَأَغْلَالاً وَسَعِيراً] بیورمشدر. كفر كافر، الله تعالادن وَالله تعالانك خلقیله اولسه، كافری كفرندن طولایی تهدید بیورمسی جائز اولمامق لازم

كلیردی. مادام كه شو تأویل، باطلدر؛ تبین ایتدی، كه حقّ وصواب اولان تأویل اولدر؛ اوده شودر:

«ایستر مؤمن، ایستر كافر اولسون؛ جناب باری، جمیع مكلّفینی واصل سرمنزلِ مقصود ایده‌جك یوله سلوكه قدرتیاب ایلمشدر.»

ایشته شو قول ایله، [جبریه] نك: الله تعالی، كافری دخول دائرهٔ ایمانه رهیاب اقتدار ایتمه‌مشدر» دیدكلرینك بطلانی ظاهرده اولور.

اهل سنتك جوابی:

الله تعالی، كافرك ایمانه كلمیه‌جكنی بیلدیكی حالده آنی ایمان ایله مكلّف بیورمسی، عدم ایمانه علم ایله وجود ایمان، بینی جمع ایده‌رك مكلف طوتمق دیمكدر، كه بو متنافیَیْنی جمع ایله تكلیفدر. ایمدی شو استحاله، مادام كه تهدید و وعیدك سقوطنه مدار اولمیور؛ اوحالده كافرده كفری خلق بیورمسی‌ده جائز اولوب كذلك سقوط وعیده مدار اوله‌ماز.

ایشته بوراسی ثابت اولنجه تبین ایدر، كه حق وصواب اولان تأویل، شو تأویل اولوب معتزله‌نك مسلكنه اویغون كلن تأویل، مغایر حق وصوابدر. بو صورتله‌ده معتزله‌نك بطلان قولی تحقّق ایدر.

ایكنجی مسئله

جناب مُنْعِمِ حقیقی، انسانه احسان بیوردیغی نِعَمِ جلیله‌نك بیانیله امتنانی اراده بیورمغله اوّلاً: نِعَمِ دنیویّه‌یی، ثانیا: نِعَمِ دینیّه‌یی بیان، بَعْدَهُ شو تقسیمی [١] اِتیان بیورمشدر.

[١] «اما شاكراً وَاما كفوراً» قول كریمله انسانك شاكر وكفوره تقسیمی.

معلوم اولسون، که «شـ کر، کفور» لفظلرینی، فعلِ شُکران، فعلِ کُفران ایله مشتغل اولانلردر دیه تفسیره امکان یوقدر. والآحصر، تحقّق ایتمز. بلکه شاکردن مقصود، او بختیار آدمدر، که خالقنه شکر ایتمك، کندی اوزرینـه واجب اولدیغنی مقرّ ومعترف اوله. کفور- دن‌ده مقصود، او شخص بدبختدر، که – یا خالقی انکار ایتدیکیچون، یاخود خالقی اثبات ایدیورسه‌ده کندی اوزرینه وجوب شکره قائل اولمادیغیچون شـکرك وجوبنی مقر اولمیه. ایشـته بو تقدیرجه حصر، تحقّق ایدر، که مکلّفك شاکر، وَکفور اولمسندن خالی اولماسیدر. یعنی: بونده منعقد اولان قضیّهٔ شرطیّه، مانِعَةُ اْلخُلوّ بِاْلمَعْنَى اْلاَعَمّدر.

خوارج فرقهٔ ضالّه‌سی: «مطیع ایله کافر بیننده واسطه یوقدر» دیه بو آیت جلیله ایله احتجاج ایلمشدر. بونلر دیدیلر، که: «بینهماده واسطه یوقدر؛ زیرا شاکر وکفور، مُطیع وکافردن عبارت اولوب، باری تعالی بوایکیسنك آره‌سنده واسطه، اثبات بیورمامشدر. واسطه‌نك نفیِ ایسه هر ذنبك کفر، هر مُذْنِبك کافر اولمسنی اقتضا ایدر.»

معلوم اولسون، که بالاده محرّر تحقیقات مُلَخَّصه‌مز، بو اِشکالی‌ده رفع ایلر؛ زیرا شاکردن مقصود، فعل شکر ایله مشتغل اولان کیمسه دکلدر. چونکه بو، طرداً وَعکساً باطلدر.

طرداً باطلدر؛ زیرا بر یهودی، بر فاسق دخی بعضـاً، پروردکا- رینه شکرکذار اوله بیلیر. مع هذا پروردکارینه مطیع اولمایی ویرر.

عکساً باطلدر؛ زیرا مؤمن، بعضاً شـکران ایله‌ده، کفران ایله‌ده مشتغل اولماز؛ بلکه ساکن اولوب شکران وکفراندن غافل بولنور.

ایشته شو ایضاحات ایله تبیّن ایتدی،که «شَاکر»ی، فعل شکریله

مُشتَغل اولاندر دیه تفسیر ایتمك اِمکان یوقدر. بلکه شاکر، وُجوبِ شُکری مُقِرّ اولاندر. [کَفُور]ده وُجوب شکری مُقِرّ اولمیاندر دیه تفسیر ایلك لازمدر. بوتقدیرجه مکلّفینك، شاکر ایله کفوره حَصْری ثابت، خوارجك‌ده شو سُؤالی بالکلّیّه ساقط اولور. والله اعلم.

§

اَنْوارُ اَلتَّنْزیلْ

وَ

حاشیه لری

﴿ اِمَّا شَاكِراً وَاِمَّا كَفُوراً ﴾

[شَـاكِراً، كَفُوراً] کلمهٔ جلیـله‌لری، [هَدَیْنَاهُ] ده‌کی ضمیر منصوبدن؛ یعنی: [هَدَیْنَا] نك مفعولندن حالدرلر.

«محقّق، بزعظیم الشان، انسانی کفر وایمان، حاللرینك جمعیسنده، یعنی: حال کُفرانده‌ده، حال ایمانده‌ده، مقصوده موصل اولان یوله سُلوکه تمکین و اِقدار ایلدك» دیمکدر.

یاخود سبیلدن حالدرلر؛ یعنی: معنی بعید ایسـه‌ده لفظاً قریب اولدیغیچون سبیلدن ده حال اوله بیلیرلر.

سبیلك شکران وکفران ایله وصفلنمسی، مبالغه ایچون مَجاز در؛ زیرا وصف مذکوردن – «فریقَیْن، شـکران وکفرانده اویله برحدّ غایته رسیده اولمشلردر،که بو شُکران و کُفران سبیللرینه بیله سرایت ایتمش» دیه مُنْفَهِمْ اولور.

«محقق، بز عظیم الشّان، مُوصِلِ سَمْتِ مطلوب اولان یولی – یا سبیل شاکر، یا سبیل کفور اولدیغی حالده – انسانه تعریف وارائه ایلدك» دیمکدر، که بوصوتدره سبیل، سالکلرینك وصفلریله وصفلنمش اولیور. [إمّا] کلمه‌سی‌ده تفصیل، یاخود تقسیم ایچوندر. [١]

یعنی: ذوالحال هرنه‌قدر واحد ایسه‌ده تعدّد احوال وصفات اعتباریله [تفصیل]، یاخود کیمیسی شاکر، کیمیسی کفور اولمق اوزره – ذوات وصفاتك اختلافی اعتباریله – ناسی ایکی‌یه [تقسیم] ایچوندر.

تفصیل ایچون اولمسنه کوره معناسی: «محقّق، بز عظیم الشّان، انسانه – حال کفرانده‌ده، حال ایمانده‌ده – نصب دلائل، إنْزاَل آیات ایله مُوصِلِ مطلوب اولان راه صوابه دلالت ایلدك» دیمکدر [٢]

تقسیم ایچون اولمسنه کوره‌ده معناسی: «محقّق، بز عظیم الشّان، انسانی – شاکر، کفور قسملرینه مقسوم اولدیغی حالده نَصْبِ دلائل، إنْزاَلِ آیات ایله – مُوصِلِ سَمْتِ نجات اولان یوله سُلوکه إرْشاد ایلدك؛ شویله، که: بعضیسی اهتدا وَمقدّمات اهتدایه مباشرت سببیله [شاٰکر] بعضیسی‌ده اهتدادن إعراض سببیله [کفور] در دیمکدر. [٣]

[إمّا] کلمه‌سی – ادات افتتاح وتفصیل، مقامه مناسب اولان جوابی محذوف اولمق اوزره – فتح ایله‌ده قرائت اولنمشدر.

[١] بونك قرینه‌سی ده [واو] ایله ایراد بیورلمسی وَنفس الامره موافق اولمسیدر.

[٢] چونکه بونده هدایت، موصل مطلوب اولان شیئه دلالت دیمکدر؛ یوقسه کشافك دیدیکی کبی دلالت موصله دکلدر.

[٣] بوکلام، تقسیم ملاحظه‌سیله حاصل معنایی بیاندر. دیمك اولیور، که حال، انسانك [شاکر، کفور] قسملرینه مقسوم اولمسیدر.

معناسی: «انسانك [شاکر] اولمسی، نظر صائب وَفکر ثاقبله جانب خَیْره إرادهٔ جُزْئیّه‌سنی صَرْف ایتمسیله برابر بزم توفیق آلهیمزه مقارنتی سببیله‌در. [کَفُوْر] اولمسی‌ده دلائلده نظر صَحیحی ترك ایله جانبِ شَرّه ارادهٔ جزئیه‌سنی صرف ایتمسی حسبیله در؛ یوقسه آنك اختیاری اولمقسزین مجرّد بزم اجبارمزله دکلدر» دیمکدر.

ذیل

خفی دکلدر، که بو قرائتِ فتح، قرائتِ کسرده [امّا] نك تقسیم ایچون اولوب بالاده ذکر اولنان معناجه تفصیل ایچون اولمامسنی تأیید ایدر. شویله که: [إنّا هَدَیْنٰاهُ السَّبیلَ] قَوْل شریفندن انسانك شانِ هدایتده فریقَیْنه مُنْقَسم اولدیغی إجْمالاً اکلاشلمغله [إمّا شاٰکراً وَإمّا کَفُوراً] نظم جلیلی، قرائت مذکوره اقتضاسی اوزره او مُجْمَلی تفصیل ایتمشدر؛ یعنی: «قرائت سابقه‌ده «قَوْل مذکور، مِنْ حَیْثُ الدَّلاٰلَةِ عَلَی الْاَحْوَال مُجْمَلدر. بو إجمال: [إمّا شاٰکراً وَ إمّا کفوراً] بیورلمسیله تفصیل ایدلمشدر» دنیلدیکی کبی بونده اویله دنیله‌مز.

شوراسی ده معلوم اولسون، که [شُکْران]، اهتدا، [شاٰکِرْ]، مُهْتَدی، مُوَحِّد دیمکدر؛ زیرا مُوَحِّد، مظهر اولدیغی نِعَمِ الٰهیّه‌نك هیسنی ماخُلِقَ لهنده صرف واستعمال ایتمکله جناب مُنْعِمَه واجبات شُکْری ادا ایتمش اولور، که بهره‌دار سَمْع و بَصَرْ اولمسی ده او نِعَمِ سنیّه جمله‌سندندر. چونکه مُوَحِّد، آیات مَنْصُوبه‌یی نَظَرِ دقّتدن کچیروب إمعان بصرله تدقیقدن خالی قالماز. دلائل سمعیّه‌یی جان قولاغیله دیکلر؛ دوشونور؛ نهایت آکلار، که پروردکار لطفکاری جناب

اللّهدر؛ بردر. درحال آنك برلكنه ايناير؛ صوكرەده بو علمنك مقتضاسيله عمل ايدر.

ايشته انسانك بو علم و عملى، محض شُكرانِ نِعمت اولور؛ بناءً عليه كندى [شَاكِرْ] نامنى آلمغه سزاوار اولور.

[كفران] ده، شكرانك ضدِّ كاملى اولوب [كَفور] مُوجِدك مُقابلى ديمكدر؛ زيرا [كَفُور]، نائل اولديغى نِعَمِ اِلهيّەيى ماخُلِقَ لهنده صرف واستعمال ايتميوب، آيات منصوبەيى نَظَرِ دقّت وتأمّل ايله مُشاهدەدن، دلائل سَمْعيّەيى سَمْع عبرت وقبول ايله استماعدن مُعرِض اولمغله او نِعَمِ جليلەنك حقّ شكرينى ايفا ايتمەمش؛ بناءً عليه [كَفُوْر] نامنى بحقٍ آلمش اولور.

§

سؤال و جواب

س - بو نظم جليلده [شاكر] نيچون [كفور] ه تقديم اولندى؟

ج - فريق ثانيدن اشرف اولديغى وَ- هر نه قدر كمّيّتجه اقلّ ايسەده - كيفيتجه اكثر بولنديغى ايچون.

س - شاكر لفظى نيچون شكور اوزرينه اختيار بيورلدى؟ حال بوكه [شَكُوراً] بيورلسەيدى [كفوراً] لفظيلەده مطابقت وزنيه حاصل اولوردى.

ج - شكردە مبالغه، يالكز بعض خواصّ مُؤمنينه مخصوصدر؛ ايمانده ايسه اصل شكر، كافى ايدوكنه تنبيه ايچون «شاكر» لفظى اختيار بيورلدى.

س - فريق ثانى حقنده نيچون مبالغه صيغەسى اختيار بيورلدى؟ حال بوكه [كافراً] بيورلسەيدى قسيمى[١] اولان [شاكراً] لفظنه ده مطابق اولوردى.

ج - بوكا اوچ وجه ايله جواب ويريلير.

اوّلا: مُبالغه صيغەسنك اختيارى اِهتدادن اِعراض ايدنلرك كُفرانى على وجه المبالغه اولديغيچوندر. شو جهتلەكه آنلر اهتدايه اولان اِستعدادلرينى، لاسيّمّا سمع وبصرلرينى - كه [اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ] قَوْل شريفى ظاهراً بو ايكى حاسّهٔ جليلەنك، حقيقةً ده جميع حواسّك، حتّى عقلك احسانى اوزرينه ترتّب ايتمشدر - ابطال ايلمشلردر.

ثانياً: فَواصِله رعايت ايچوندر.

ثالثاً: انسانك على الاكثر كُفراندن خالى اولماديغى [٢] وَكُفران ايله مُؤاخذه، آنجق كُفرانده توغّل سببيله اولديغنى اشعار ايچوندر.

فائده

[شرح رَضى] ده مذكوردر،كه: [اَوْ، اِمَّا] كلمەلرى مقام اِخبارده واقع اولورسه مَعانىٔ ثلاثهٔ آتيەيى افاده ايدر:

---

[١] بو [قسيم] تعبيرى، [اما] كلمەسنك تقسيم ايچون اولمسى مرجع ايدوكنه اشارتدر.

[٢] «كفراندن خالى دكل» تعبيرىده كفور، شكوره مقابل اولديغيچون كفرانه حمل ايدلمكدن ايلرى كلمش ايسەده بجا اولان كفره حمل ايدلمكدر. چونكه [شاكر] ايله مقصود نعمت عظيمهٔ اهتدايه شكر ايدندر. كفور ايلەده مقصود ترك اهتدا سببيله ظلمت كفرده قالاندر. شو تعبير وتفسير، هم تقسيمى اخلال ايلر؛ هم شوحالده [كفور]، شاكره مقابل طوتلمش اولور ديه (قونوى)، امام بيضاوى‌يه اعتراض ايلمشدر.

١ ـ شك،

٢ ـ ابهام،

٣ ـ تفصيل.

مقام امرده واقع اولورسه شوايكي معنايي افاده ايدر:

١ ـ تخيير،

٢ ـ اباحه.

مثلا: زيد و عَمرودن بری يالكزه كلسه، فقط كلن: زيدمی، عمرومی؟ هانكيسيدر؟ بوراسی معلومكز اولمسه، [جَاءَنِی زَيْدٌ اَوْ عَمْرٌو]، ياخود، [جَاءَنِی اِمَّا زَيْدٌ وَ اِمَّا عَمْرٌو] ديرسكز.

ايشته بونده [اَوْ، اِمَّا] كلمه‌لری، [شكّ]ی مُفيددر.

اكر كلن كيمسه، معلومكز اولوب ده آنی مُخاطبكزدن، سَامِعِندن كيزله‌مك ايسترسه‌كز كلمَتَيْن مذكورتَيْن [اِبْهام]ی مُفيد اولور.

كلن سزجه مشكوك اولميوب سامعه‌ده ابهام قصدنده بولنمازسه‌كز تفصيل افاده ايدر.

قوله تعالى

﴿اِنَّا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَ وَاَغْلَالًا وَسَعِيرًا﴾

خُلاصهٔ مآل منيفی ـ على التَحقيق بز عظيم الشان، كافرلر ايچون سَلَاسِلْ حاضرلادق؛ آنلر بو زنجيرلره طاقيله‌رق يدكده چكيليرلر. اَغْلَالْ ده حاضرلادق؛ بولاله‌لر، بو بوقاغولرله باغلانيرلر. شديد الاِلْتِهاب آتِش سوزانده حاضرلادق؛ آنده اِحراق اولنورلر.

§

تفسير وايضاح ـ معلوم اولسون، كه جناب مُنْتَقِمِ جبّار، فريقَيْنى، يعنى: انسانك شاكر وكَفُور،ناملريله ايكى فِرْقَه‌يه آيرلديغنى بيان بيوردقدن صوكره، هر ايكى فِرْقه حقنده‌كی وعدينى‌ده، وَعيدينى‌ده بيانه شروع ايله: [اِنَّا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ الخ] بيورمش؛ فقط بونده ذكر وعيدی تقديم، ذكر وعدی تأخير ايلمشدر. حالبوكه صدر كلامده كفّارك ذكری مؤخر ايدی. ايمدی بوراده آنلره مخصوص اولان وَعيدك وَعْد شاكريندن مقدّم اوله‌رق ذكرينه سبب نه‌در؟ سؤالنه: «انذارك اهميّت ومنفعتی تبشيردن زياده اولديغی، برده

کلامك ذکر مؤمنین ایله تصدیر و ختامی دها مُستَحسَنْ بولندیغی ایچوندر» جوابی ویرلمشدر. [١]

واقعا [اِنذار] ، تبشیردن اَهمدر ؛ چونکه دفع مضرّت، جَلب مَنفعتدن مقدّمدر. دیمك اولیور ؛ که [اِنذار]، مقامه دها مناسب اولمقله برابر اِهتمامه‌ده اَلیَقْدر.

برده - آنفاً بیان اولندیغی اوزره - کلامك مَطْلَع وَمَقطَعی حِلیهٔ مُؤمنین ایله مُحَلّی اولمق اِراده‌سنه مبنی بو تقدیم وتأخیر، مجرّد آندن‌ده نشأت ایتمش اوله بیلیر. نته‌کیم [یَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَاَمَّا اَلذّينَ اَسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ الخ] آیت کریمه‌سنده اولدیغی کبی. باخصوص [اِنّا اَعْتَدْنَا]، [اِنَّ الاَبْرَارَ] جمله‌لری، جُمَلِ مُسْتَأنفه‌دن اولدقلری جهتله هر بری بر سؤاله جوابدر. بناءً علیه مُؤمنلرك وصفنده ذکر اولنان جُمَلك بِتَفاصِيلِها تقدیمی، اَطْراف نظم کریمك تجاوُبنی [٢] یعنی: [وَاِمّا كَفُوراً اِنّا اَعْتَدْنَا الخ] نظم کریمده‌کی تجاوُبی مُخِلّ اولور؛ بو ایسه بلاغت قُرآنیّه‌یه یاقشماز. کذلك فصل واحد، فصلَیندن اَوْلادر.

﴿ اَعْتَدْنَا ﴾

اِعتاد- تهیئه وَاِعداد دیمکدر،که برشیئی - کندینه لزوم کورینه.

[١] برده بولف و نشر مشوشدر. لف و نشر مشوش ایسه احد قسمینه درکار اولان اتصالی جهتیله ارجحدر.

[٢] تجاوب، اصل لغتده جوابلاشمق معناسنه‌در. بناء علیه بوراده مبدأ ایله منتهادن عبارت بولنان اطراف نظمك بری سائل، دیکری مجیب مثابه‌سنده طوتیله‌رق [تجاوب] لفظی اطراف نظمه اضافه قلنمشدر.

جك زمان ایچون - حاضر ومُهیّا قیلمقدن عبارتدر. کَقَوْلِهِ تَعَالیٰ: «هَذٰا مٰالَدَىَّ عَتِيد»

﴿ سَلاَسِلَ ﴾

سلاسل، زنجیر معناسنه اولان سِلسِله‌نك جمعیدر،که آخِرتده کافرلرك آیاقلری آنلرله باغلانیر.

﴿ وَاَغْلاَلاً ﴾

اَغلال، محبوسلری، مجنونلری بند ایلدکلری زنجیر ولاله معناسنه اولان (غل)ك جمعیدر،که بونلرله‌ده کذلك روز جزاده کافرلرك اللری بیونلرینه باغلانیر.

﴿ وَسَعيراً ﴾

سَعیر، او آتشِ سُوزاندر،که کافرلر اوزرینه لَهَبْ اَفشان اولوب اَجساد کافرین، او آتشه اودون اولور.

ایشته بو، انواع ترهیب وتخویفك اغلظیدر.

علمای اهل سنّت، جهنّمك سَلاسِلیله، اَغلاٰلیله الآن مخلوق وَ موجود اولدیغنه شو آیت جلیله ایله‌ده اِحْتِجاج ایلمشلردر؛ زیرا [اَعْتَدْنَا] قَول شریفی ماضیدن اِخباردر. موجود اولمسه «حاضرلادق» بیورلمازدی.

معتزلیٔ مشهور، قاضی عبدالجبّار، «باری تعالی کفّاری جهنّمله تخویف بیوردیغندن جهنّمی موجود کبی کوستردی» دیمش؛ طرف اهل سنّتدن‌ده آکا جوابِ آتی ویرلمشدر :

«سزك بو ديديككز، ظاهرى تركدر؛ ترك ظاهر ايسه ضرورتسز ارتكاب اولنماز.»

«امام فخر رازى» دير، كه:

«سلاسل» كلمه‌سى، تنوين ايله [سَلَاسِلاً] ده اوقونمش؛ [قَوَارِيرَ قَوَارِيرَ] كلمه‌لرى ده، منوّن اوله‌رق [قَوَارِيراً قَوَارِيراً] قرائت اولنمشدر. ائمّهٔ قرائتدن بعضلرى‌ده تنوينسز وَصل، الف ايله وَقْف ايتمشدر. ايمدى تنوين وصرف ايدنلر، آتى اَلذكر ايكى وجهه استناد ايلمشلردر:

وجه اوّل – اَخْفش ديدى، كه: «بز غير منصرف اولان كلماتك صَرفنى عربدن ايشتدك». موماليه شونى‌ده علاوهٔ مقال ايتمشدر، كه: صَرفِ غيرمُنْصَرِف لُغَتِ شُعَرادر؛ زيرا آنلر شعرده صَرْفِ غيرمُنْصَرِفه مُضْطَر اولمشلرده لسانلرى آكا آلشمشدر!

وجه ثانى – صيغهٔ مُنْتَهى الجُمُوع اوزره وارد اولان جمعلر، بُنْيه‌جه آحاده بكزر؛ زيرا عربلر: [صَوَاحِباتُ يُوسُفْ] ديرلر. ايمدى وقتا كه بو كلمه‌يى آحاد مُنْصَرِفه‌نك جمعى كبى جمعلديلر؛ آنى مُنْصرف حكمنده طوتوب صرف ايلديلر.

صرفى ترك ايدنلره كلنجه: بونلرده سلاسل، قوارير كلمه‌لرينى: [لَهُدِّمَتْ صوامع و بِيَعٌ وصلوات ومساجد] آيت كريمه‌سى كبى قيلديلر.

وَقفده [الف] الحاقنه كلنجه: [الظُّنُونا، الرَّسُولا، السَّبِيلا] الفاظنده الفك اِلحاقى كبى‌در. بناءً عليه بو اِلحاق، قَوَافيده‌كى اِطْلاقه بكزر.

قوله تعالى

﴿ اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُوراً. عَيْناً يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُاللّٰهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيراً. ﴾

خلاصهٔ مآل مُنيفى – البتّه اَبرار ستوده كِردار، – جنّتده – مزاجى آبِ كافور اولان، ياخود كيّفيّات كافورى حائز بولنان صَهْباى صفا بخشادن نوش ايدرلر؛ عباد الله عُنوان فاخريله مُمْتاز اولان طاعتكز يزدان خدا، شرابلرينى شراب عين ايله مُلْتَذّ، ياخود ماءِ عين ايله مَمْزُوج اولديغى حالده ايچرلر. ياخود، جنّتده شراب نابى آب كافور ايله آميخته اوله‌رق نوش ايدرلر. ياخود، عباد الله عُنوان فاخريله مُمْتاز اولان اَبْرار كِرام، جَنّتده شراب قابِلان آب عين ايله لذّتياب اولورلر. او آب نابى قوناقلرندن ديله‌دكلرى يره كمالِ آسانى ايله آقيديرلر. آقتمه‌سنده اصلا كوچلك چكمزلر.

[زيرا جنّتك اشجارى وَ سائر اشياءِ تنعم مدارى كبى اَنْهارى ده اهل جنتك اراده‌سنه منقاددرلر.]

§

تفسير وايضاح – كافرلرك سؤ حاللرى بيان بيورلدقدن صوكره بيانِ حُسْن حالِ مؤمنينه شرُوع بيوريليور. آنفاً [شاكر] ديه ياد

ایدیلن مُؤمنلرك عُنْواَنِ بَرّ ایله ایرادی دخی نائل اولدقلری کرامت سنیّه‌یه استحقاقلرینه سبب اولان شیئی اشعار ایچوندر.

﴿ اِنَّ اْلاَبْرَارَ ﴾

البتّه ابرار عُنْوانِنه سزاوار اولان طاعتکُز ینانِ بندکان خدا دیمکدر.

[اَبْرار] - بانك فتحی، رانك تشدیدیله - [برّ]ك جمعیدر. [ربّ، اَرْباب] کبی. بو، ائمّهٔ لغتدن [فاعل] افعال، وزنی اوزره جمعلنمز دینلره کوره‌در.

یاخود [بارّ]ك جمعیدر. [شاهد - اَشْهاد] کبی. بوده فاعلك [افعال] وزنی اوزره جمعلنمه‌سنی تجویز ایدنلره کوره‌در؛ چونکه خلاف مشهوره کوره [اشهاد]، شاهدك [اصحاب] صاحبك جمعیدر. کمافی المثل: «اجناؤُها ابناؤها». اهل لسانك بو بابده‌کی اختلافی مشهوردر. شویله که: [فاعل] افعال وزنی اوزره جمعلنمز دینلر، مثل مذکوری [جُناتُها بُناتُها] اوقورلر، که لفظلرك ایکیسی‌ده [قُضاة] وزننده اولدیغی حالده اوّلکیسی [جانی]نك ایکنجیسی [بانی]نك جمعیدر.

بَرّ - امر الٓهی‌یه مطیع وَ مُتَمَثِّلْ اولاندر. بعض اَقواله کوره موحِّده دینیر.

حسن بصری حضرتلری: «اَلْبَرُّ مَنْ لاٰیُؤْذی اَلذَّرَّ» دیمش؛ بعضلری بو تعریفه «وَلاٰیُضْمِرُ اْلشَّرَّ» جمله‌سنی‌ده علاوه ایتمشدر.

برّ، او کیمسه‌در، که خرده قارنجه‌لری بیله اینجتمز؛ اضمار شرده ایتمز دیمکدر.

میازار موری که دانه کش است
که جان دارد وجان شیرین خوش است

[ذرّ - رانك تشدیدیله «ذرّه» نك جمعیدر، که خرده، یعنی: اوفاجق قارنجه‌لر دیمکدر.]

کیمسی دیدی، که اَبْرار؛ ناسه احسان و عنایتلری رایکان اولان ذوات ستوده کرداردر.

کیمسی دیدی، که اَبْرار، ترك معاصی ایله نفسلرینه شفقت نثار اولانلردر.

سهل (رحمه‌الله) دیمشدر، که: ابرار، او ذوات ستوده کرداردر، که کندیلرنده عَشَرهٔ مُبَشَّره‌نك اخلاق مرضیّه‌سندن لااقلّ بری بولنه.

صاحب رسالت افندمز حضرتلری: «الله تعالایه مخصوص اوچ یوز آلتمش خُلق حَسَن واردر، که توحیده مقارن اولمق اوزره بو اخلاقدن بریله متخلّقِ اولدیغی حالده جناب عزّتنه قاووشان کیمسه‌نك جنّته دخولی مقرّردر» مآلنده اوله‌رق: [اِنَّ لِلّٰهِ ثَلٰثَمِاٰئَةٍ وَسِتّینَ خُلْقاً مَنْ لَقِیَهُ بِخُلْقٍ مِنْهاٰ مَعَ اْلتَّوْحید دخَلَ اْلجَنَّةَ] بیورمش؛ ابوبکر الصدّیق (رضی‌الله عنه) اوآخلاق کریمه‌دن بنده وارمیدر؟ یا رسول الله! دیه صورمش وَ [او کوزل اخلاقك جمله‌سی سنده واردر یا ابابکر! بو اخلاقدن جناب خلّاقك الڭ چوق سودیکی‌ده جومردلکدر» مآلنی مفید اولان: [کُلُّهاٰ فیكَ یاٰ اَباٰبَكِرْ وَاَحَبُّهاٰ اِلَی اْللهِ اْلسَّخاٰءُ] مژدهٔ جهان بهاسیله مُجاب اولمشدر.

حقیقتِ بِرّ

امام فخر الدّین رازی [سورهٔ بقره] ده واقع: «وَلٰكِنَّ اْلبِرَّ مَنْ

آمَنَ بِاللّٰهِ» کریمه‌سی ذیلنده حقیقتِ بِرّی بروجه آتی تفصیل ایتمشدر:

بِرّ، انسانی حضرت اللّٰهه تقریب ایلین طاعات حسنه‌نك، اَعْمال خیریّه‌نك اسم جامعیدر. [بِرُّ الْوَالِدَیْنِ] بو معنادن مأخوذدر. واجب تعالی حضرتلری [اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِی نَعِیمٍ وَاِنَّ الْفُجَّارَ لَفِی جَحِیمٍ] بیوروب بِرّی، فُجورك ضدّ ومقابلی اولمق اوزره ایراد ایلدی. [تَعَاوَنُوا عَلَی الْبِرِّ وَالتَّقْوٰی وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَی الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ] کریمه‌سنده‌ده اِثمك ضدّی اوله‌رق اِرائه بیوردی. ایشته بو بر دلیلدر، که [بِرّ]، انسانی مأجور قیلان هر عمل خیرك اسم جامعیدر.

«شوراسی‌ده معلوم اولسون، که حق سبحانه وتعالی حضرتلری، ماهیت بِرّك تحققنده بعض اموری نظر اعتباره آلمشدر.

شو بش شیئه ایمان ایتملی:

امر اول – ١ – اللّٰه تعالایه،

٢ – آخرت کونُنه،

٣ – ملائکه‌یه،

٤ – کتب مُنزَلهٔ سماویّه‌یه،

٥ – اللّٰه تعالانك کوندردیکی پیغمبرلره ایناتمق.

امر ثانی – انسان، عندنده سوکیلی اولان مالدن تصدّق ایتمك.

امر ثالث – اقامهٔ صلاة، ایتاء زکاتده قصور ایتمه‌مك.

امر رابع – عهده وفا ایتمك.

امر خامس – بأسا وضرّاده، حین بأس وشدّتده صبر ایتمك.

اوقیانوس

بِرّ – صله وَاحسان معناسنه‌در.

بَرّ – فی الاصل بحرك مقابلنه موضوعدر. بعده آندن توسع معناسی اعتبار اولنوب [بِرّ] کلمه‌سی آلندی وَ «تَوَسُّع فِی الخیر» معناسنده استعمال اولندی. ایمدی [بِرّ] ایله جناب باریدن ثواب، عباددن طاعت مقصود اولور. طاعت دخی ایکی نوعدر. بری: اعتقاد، دیکری: عمل جهتیله‌در.

[بِرّ والدین]، والدینه خدمت واحسانده توسّع ایلمکدن عبارتدر، که [عقوق] مقابلیدر.

[أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ] کریمه‌سنده‌کی [بِرّ]، طاعت وعبادتله مفسَّردر. ومنه‌الحدیث: «لَیْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّیَامُ فِی السَّفَرِ»

بَرّ – بِرّ مذکوردن وصفدر. عمیم الاحسان اولان اللّٰه عظیم الشّانك اَسماء حُسناسندندر. صادق وَراستکو، صله‌سی، احسانی فِراوان اولان آدمه‌ده اطلاق اولنور، که آکا «بارّ» دخی دینیر؛ لکن [بَرّ]، [بارّ] دن ابلغدر.

شارح قاموس دیرکه: [بَرّ]ك جمعی، ابرار، [بارّ]ك جمعی، [بَرَره] در. برده [برّ]، مصدر اولور. یمینده صادق اولمق معناسنه در، که [حِنْث] مقابلیدر. [انتهی ملخصاً]

§

﴿ یَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُوراً ﴾

ابرار کرامك انواع نعیمدن مشروبلرینك صفتنی بیاندر.

بر شراب نابدن نوش ایدرلر، که او شرابك ممزوج اولدیغی شی آب کافور در. دیمك اولیور؛ چونکه خمرك طبیعتی، حارّ، کافورك، بارد در. خمرك طعمی، تلخ، کافورك، شیریندر. خمرك رائحه‌سی، بد، کافورك، خوشدر. آنکچون [شراب]، کافوره مزج ایدیلنجه اوصاف مذکوره‌سی کسب اعتدال ایلر. [۱]

﴿ یَشْرَبُونَ ﴾

«ابرار، جنّتده نوش ایدرلر» دیمکدر.

شرب – شینك حرکات ثلاثیله، رانك سکونیله – ایچمك معناسنه‌در، که تناول مایعاتدن عبارتدر. کرك صو، کرك ایچلمك شانندن اولان سائر نه اولورسه اولسون.

«مطیعلر – که ابرار کرام اوله‌جقدر – ابتداءً، یاخود بِحُکمِ

---

[۱] امام بیضاوی، علت مزجی بیانده بو وجه ایله خامه‌زن تشریح اولمشدر. بو تشریحات ایسه محل بیان اولمغله «حضرت مفسرك بوبابده اختیار سکوت ایلمسی اولی ایدی» دیه قونوی حقلی بر اخطارده بولنیور.

باری تعالی وَتقدس حضرتلری [وَانهار من خمر لذة للشاربین] بیورمشدر. ایشته بوندن مستفاد اولور، که علت مزج، افزایش تنم ولذتدن عبارتدر.

بو تفسیرده جنت کافورینك کافور دنیایه مخالف اولدیغنه اشارت واردر. مع‌هذا بو مخالفت، یالکز کافوره مخصوص اولمیوب سائر نعم جنان دخی نعم دنیایه اصلا بکزه‌مز. آشاغیده موضحا بیان اولنه‌جغی وجه ایله نعم جنانك دنیاده نظائری یوقدر؛ یالکز اسامیسی واردر.

کافور – طیب معروفك اسمیدر، که بحر هند و چین جبالنده نابت بر شجرك ضمغیدر. کافورك انواعی واردر. لونی، ابتدا قرمزی اولمغله تصعید ایله بیاض اولور.

اَلعَذل معذَّب اولدقدن صوکره، جهنّمدن چیقوب جنّته کیرن سائر کنهکاران مؤمنین کبی انتهاءً نوش ایدرلر» دیه بیوریلیور.

کأس، [۱] ایچنده شراب بولنان قابدر، که آکا، فارسیده [جام] دینیر[۲]. بو جهتله‌در، که ابن عبّاس، مُقاتِل حضرتلری: «کأس ایله مقصود، خمردر» دیدیلر. ایچنده شراب بولنمیان جامه‌ده (قَدَح) دینیر. آنکچون امام بیضاوی [یَشْرَبُونَ مِنْ کَأْسٍ] نظم جلیلنده‌کی [کأس]ی خمر ایله تفسیر ایلدکدن صوکره: «وَهِیَ فی اصله لقدح تَکُونُ فیهِ» دیمشدر. ایمدی کاسه‌یه [شراب] اطلاقی، مجاورت علاقه‌سیله مَجازدر؛ نصلکه امام مشارالیه دخی: «وَهِیَ فی اصله لقدح تَکُونُ فیهِ» کلامیله بوکا اشارت بیورمشدر. مشارالیهك شو افاده‌سندن آکلاشیلیر، که ایچنده شراب اولمیان جامه: [کأس] دینلمز. دوشون!

جائز، که بو تفسیره باعث: [کَانَ مِزَاجُهَا کَافُوراً] نظم جلیلی اوله؛ چونکه کافور، [کأس] ایله مزج اولنماز؛ بلکه کأسده‌کی شراب ایله مزج اولنور.

---

[۱] کأس – صو وشربت ایچه‌جك قابه دینیر. بر قوله کوره ایچنده مشروباتدن بر شی اولمدقجه آکا [کأس] اطلاق اولنماز.

امهات سائره‌نك بیانه کوره [کأس] همزه ایله‌ده، تخفیفله‌ده مستعملدر. معروف بارداغه دینیر، که فارسیده آدی (جام) در. ایچنده صو وَسائر مشروب بولنمغه خاصدر. وَالا آکا قدح دینیر.

«کأس» لفظی، مهموز ومؤنثدر. یقال: «کأس خالیة»
کأس، ایچیله‌جکده اطلاق اولنور. یقال: «شربت کأساً»
[اوقیانوس]

[۲] هنوز اندك شعوری، دارم ای ساقی زمن بکذر
بچشم مست خود تکلیف کن این جام خالی را
[حافظ]

ایشته بومعنادن اكلاشیلیر، كه «مِنْ كَأْسٍ» دەكی «مِنْ» صلەدر. «كأس» - كه ایچنده شراب اولان جامدر - ذكر محل، ارادۀ حال طریقیله - نفس خمرەده اطلاق اولنور، كه اكثر مفسّرین عندنده بوراده مقصود اودر؛ یعنی نفس خمردر. حتّی ضحاك دن مرویدر، كه: قرآنِ حكیمك هر نرەسنده [كأس] لفظی وارد اولمش ایسه آندن مقصود، خمردر» دیدی. ایمدی «مِنْ كَأْسٍ» دەكی «مِنْ» معنای اوّله كوره [اِبتدائیّه]، معنای ثانی‌یه كوره [تَبعیضیّه]، یاخود [بیانیّه] در.

﴿ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُوراً ﴾

بو جملۀ جلیله، كأسك صفتیدر.

﴿ كَانَ ﴾

«بِتكوینِ اللّهِ تعالی»، یعنی: «اللّه تعالانك یاراتمەسیله اولدی» دیمكدر.

- بو كلمەنك فائدەسی نەدر؟

- كیمیسی دیدی، كه: بو كلمە، زائده در. [مِنْ كَأْسٍ مِزَاجُهَا كَافُوراً] تقدیرنده در.

- كیمیسی دیدی، كه: خیر! زائده دكل، بلكه [كَانَ مِزَاجُهَا فِي عِلْمِ اللّهِ وَحُكْمِهِ كَافُوراً] تقدیرندەدر.

﴿ مِزَاجُهَا ﴾

ضمیرِ، كأسه راجعدر. [مِزاج] «مَا تُمْزَجُ تِلْكَ الْكَأْسُ بِهِ» معناسنه در، كه شراب جنّتك كندیسنه قاتلدیغی شی دیمكدر. «مِزَاجُ الْبَدَنْ»

دخی صفرادن، بلغمدن، دمْدن وَ بونلرك هر برینه مناسبت آلان شیلردن بدن انسانك ممزوج اولدیغی شیدر.

شهاب خفاجی: «مزاج»، حِزام كبی در، كه مَا يُحْزَمُ بِهِ» معناسنه اولەرق اسم آلتدر دیمش ایسەده اَوْلی اولان: «اِسْمٌ لِمَا يُمْزَجُ بِهِ الشَّيْءُ» دیملی وَ - «كَالْقِيَامِ، اِسْمٌ لِمَا يُقَامُ بِهِ» - قَوْلیله تنظیر ایتملی ایدی؛ زیرا شو صیغەنك اسم آلت اولمسی متعارف دكلدر دیه (قونوی) آكا اعتراض ایتمشدر. [١]

كَافُوراً

بر قَوْله كوره جنّده مقام محمدیده بر آب ناب آدیدر، كه [كافور] كبی آق، برّاق وَكافور كبی طبعاً بارِدْدر. [٢]

ایشته الله بیلیر اما [كافور] ایله مقصود، بو اولسه كركدر. یوقسه [كافور] - كه طیب معروفدر - ایچیلیر شی دكلدر.

[حَتَّى اِذَا جَعَلَهُ نَاراً] كریمەسی بونك نظیریدر، كه [كَنَارٍ] دیمكدر. [٣]

[كافور] بوراده معنای معروفنده مستعمل اولمسنه كوره امام

[١] حزام - لجام وزننده - قولانه وَچوجق بغرداغنه دینیر.

[٢] دیمك اولور، كه ماء لذیذ مذكور، بعض اوصافنده كافوره بكزه‌دیكیچون استعاره طریقیله [كافور] نامنی آلمشدر. امام بیضاوی، بو قولی - ضعفنه اشارت اولمق اوزره - تمریض ایلدی؛ چونكه قرآن كریمده مذكور اولان انهار جنت، دردر. ماء كافور ایسه بحسب الظاهر آنلردن بری دكلدر. امام زمخشری، بو معنانك ذكرینی تقدیم وَآنی معانیٔ سائرەیه ترجیح ایلمشدر. مأمولدر، كه زمخشری، بو بابده بیضاوینك ظفریاب اولەمدیغی بر روایت صحیحەیه دسترس اولمش اولسون.

[٣] دیمك، كه كلامده تشبیه بلیغ واردر.

بیضاوینك «لِبَرْدِهِ وَعَذُوبَتِهِ وَطِيبِ عَرْفِهِ» [١] دیمسی یالکز شراب جنتك کافوره مزجنی تعلیلدر.

دیکر بر قوله کوره‌ده الله تعالی صهبای صفابخشای بهشتده کیفیّات کافوری خلق ایلرده شراب جنّت، کافوره مزج ایدلمش کبی اولور.

بو معناجه کافورك [مِزاج]، یعنی: [مَا يُمْزَجُ بِهِ] عد ایدلمسی، خمرِ جنّتك اوصاف کافور ایله اتّصافنده مجاز در. دیمك اولیور، که شو [مِزاج] اولان کافور ایله مقصود، کافور دنیانك عینی دکل، کیفیّاتیدر، که [تَسْمِيَةُ الحَالِّ بِاسْمِ المَحل] طریقیله [کافور] نامنی آلمشدر. [٢]

سؤال

کافورك مشروبه مزجنده برلذت یوقدر؛ اویله ایسه بوراده کافورك ذکرینه سبب نه در؟

جواب

بو سؤاله اوچ وجه ایله جواب ویریلیر:

١ - کافور، - بروجه مذکور - جنّتده بر آب ناب آدیدر، که کافور کبی آق برّاق، کافور کبی خوشبو، کافور کبی طبعاً بارد در؛

[١] عرف - عینك فتحیله - رائحه‌یه دینیر؛ خوش اولسون اولمسون؛ لکن علی الاکثر رائحه‌ده استعمال اولنور. وَمنه المثل: [لايعجز مسك السوء عن عرف السوء]، یعنی: بد بو اولان پوست، رائحهٔ کریهه‌دن کری قالماز. بو مثل، [قبح] افعالندن اصلا منفك اولمیان لئیم و بد مایه حقنده ضرب اولنور. دباغته صالح اولمیان دری‌یه تشبیه اولنمشدر. [اوقیانوس]

[٢] امام بیضاوی، بو قولی‌ده تمریض ایلدی. تمریضك وجهی‌ده ظاهر در؛ چونکه بو توجیهده ضرورتسز خلاف ظاهر ارتکاب ایدلمشدر.

بونکله برابر آنده کافورك طعم ناخوشی، مضرّتی یوقدر. ایمدی صهبای صفابخشای بهشت، شو اوصاف ایله موصوف اولان آب نابه مزج ایدیلیر دیمکدر.

٢ - بوی کافور، عَرَضدر، که آنجق بر جسمه تبعیّتله قائم اوله‌بیلیر. ایمدی الله تعالی او رائحه‌یی شراب ناب بهشتك جرمنده خلق بیورمقله او جسم «کافور» نامنی آلمشدر. مع هذا شو فرقی واردر، که بونك طعمی، لطیف وخوشکوار در.

٣ - الله تعالی کافور جنّتی، کافور دنیایه مغایر اوله‌رق لذّتلی وَخوشکوار یاراتمه‌سنده وَکافور دنیاده‌کی مضرّاتی آندن سلب ایتمه‌سنده، صوکره‌ده آنی مشروب مذکوره مزج بیورمه‌سنده نه باس واردر؟ نصل که جنّتك سائر مأکولات ومشروباتندن ده دنیاده‌کی امثالنده اولان مضرّتلری سلب وازاله بیورمشدر.

عَيْناً

کافور، اکر «جنّتده بر آب ناب اسمیدر» دینیرسه بوده [١] آندن [٢] وَمحلّ کأسدن [٣] بدل اولور؛ لکن صورت اُولاده [مَاءَ عَيْنٍ]، صورت ثانیه‌ده [خَمْرَعَيْنٍ] دیه بر مضاف تقدیری لازم کلیر.

[کَافُوراً] دن بَدَلِ کُلّ اولمسنه کوره مضاف، تقدیرندن لابددر؛ زیرا عینك کافوردن بدل اولمسی، کافورك [اِسْمِ ماء] اولمسنه مبنی‌در. [عین] ایسه، «منبع ماء» معناسنه اولمغله نفس ماءدن ابدال اولنه‌ماز؛ مکر بروجه مشروح «ماء عین» کبی بر مضاف تقدیر اونه.

[١] «عیناً» [٢] «کافوراً» دن. [٣] «من کأس» قولنك محلی «یشربون» نك مفعولیدر.

كأسك محلندن بدل اولمسنه كوره ده كذلك بر مضاف تقديرى لابددر؛ زيرا [كأس]، خمر ايله تفسير اولندى. [عين] ايسه خمردن ابدال اولنه‌ماز؛ مكر [خَمرَعَينٍ] كبى بر مضاف تقدير اولنه.

ايشته شو ايضاح ايله تبين ايتدى، كه امام بيضاوينك [عَيناً] كلمه‌سنى تفسيرده [اَىْ مَاءَ عَينٍ اَوْخَمرَهاَ] ديمسى لف ونشر مرتّبدر.

امّا كافور ايله مقصود، «طيبِ معروفدر؛ ياخود طيبِ معروفك كيفياتيدر» دينيرسه، عينك كافوردن ابدالى صحيح اولماز؛ مكر غلط اوله‌رق ابدال ايدلسون. بدل غلط ايسه قرآن كريمده واقع اوله‌ماز.

ايشته بو صورتده [عَيناً] بر مضاف تقديريله كأسك محلندن بدل اولور. «يَشرَبُونَ خَمراً خَمرَعَينٍ» تقديرنده در، كه «نوش شراب ايدرلر؛ شرابِ عَينٍ» ديمكدر.

ياخود عَيناً لفظى، [اَعنى] وَ [اَخُصُّ] دن برينك تقديريله وَيا كندى لفظ مذكورك مابعدى مفسّر اولان [يَشرَبُ] فعلنك اضماريله، اختصاص اوزرينه منصوبدر.

ايشته بونده ده بر مضاف تقديرى لازم كلير؛ چونكه بو وجهه كوره‌ده معنى: «يَشرَبُونَ مَاءَ عَينٍ»، ياخود «خَمرَ عَينٍ يَشرَبُ بِهَا عِبَادُ اللهِ» سياقنده‌در.

تذنيب

بو، «اضمار على شريطة التّفسير» در، كه فعلى محذوف، مفعول بهلرك برقسمى اشتغال اوزره منصوب اولانلردر. آنك حقيقتى اوّلجه

بر اسم ذكر اولنوب بعده آكا راجع ضمير غائب ايله برابر [١] بر فعل وَيا شبه فعل كتيرلمش اولمقدر، كه مذكور اولان فعل، محذوف اولان فعلك مفسّريدر وضمير اولمسه اوفعل، اومفعوله مسلّط ديمكدر: زيداً اِضرِبهُ = اِضرِب زيداً اِضرِبهُ. زيداً انا ضاربه = انا ضاربُ زيداً ضاربه.

(من المقتضب)

امام بيضاوى: «عَيناً» لفظنى، مذكور «يَشرَبُونَ» نك مفعولى قيلمدى ده مقدّر اولان [يَشرَبُونَ] ه مفعول قيلدى؛ زيرا «مِن»، صله‌در. آنكچون مفعولِ ديكرى نصب ايده‌مز.

﴿يَشرَبُ بِهَا عِبَادُ اللهِ﴾

عينك صفتيدر؛ ياخود او صهباى صفا بخشانك شربندن متحصّل اِلتذاذِ ابرارى بيان ايچون سوق اولنمش برجملهٔ مستأنفه‌در.

ايشته بو توجيهِ وجيهه - آتيده بيان اولنه‌جغى اوزره - «يَشرَبُ» نك معناى التذاذى متضمّن، [با] نكده «يَشرَبُ» فعلنه متعلّق اولمسندن اَوْلادر.

بوراده عباد الله ايله مقصود، طاعتكزينان خدا اولان خواصّ مؤمنيندر، كه ديكر عنوان شرفدارلريده [ابرار] در؛ زيرا اسم اعظم خدايه اضافتِ تكريم، على الاكثر مؤمنين پاك اعتقاده مخصوصدر. ضمير متكلمه اضافت كبى. كقوله تعالى: «قُلْ يَا عِبَادِى»

مؤمنلرك بو شرف اختصاصه نائليتلرى، حق رُبُوبيته كمال رعا-

[١] ضمير مذكور، كرك او فعلك وَيا شبه فعلك صوكنده بولنسون، كرك آنك متعلق اوجنده اولسون: «زيد مررت به». «عمرواً لقيت اخاه». «بشراً ضحكت منه». (منه)

یتلرندن ناشیدر. دیمك اولیور، كه حقّ رُبُوبیته رعایتی اولمیان كیمسه صانكه بندۀ خدا دكل ایمش!

امام بیضاوی [یَشْرَبُ بِهَا] قول شریفنی: «مُلْتَذّاً بِهَا اَوْمَمْزُوجاً بِهَا» دیه تفسیر بیورمشدر، كه «عباد الله عُنوان فاخریله ممتاز اولان ابرار كرام، شرابلرینی شرابِ عَین ایله ملتذّ، یاخود ماءِ عَین ایله ممزوج اولدیغی حالده نوش ایدرلر» دیمكدر.

«یَشْرَبُونَ بِهَا اَلْخَمْرَ لِكَوْنِهَا مَمْزُوجَةً بِهَا» سیاقنده‌ده معنی ویرلمشدر، كه «عباد الله عنوان فاخریله ممتاز اولان طاعتُكزینان خدا، جنّتده شراب نابی آب كافور ایله آمیخته اوله‌رق نوش ایدرلر» دیمكدر. نصل كه «شَرِبْتُ اَلْمَاءَ بِالعَسَلِ» دینیرده عَسَلك لذّتنده قوّتندن كنایه اولمش اولیورسه بونده‌ده خَمرك لذّتنده قوّتندن كنایه اولمش اولور. بو تقدیره كوره مُقَرَّبینِ اَقویا: «شراب كافوری غیر ممزوج اوله‌رق نوش ایدرلر» دیمك اولور.

بعض اَقواله كوره‌ده «یَشْرَبُ» [یَلْتَذُّ] معناسنه‌در، كه بو تقدیرجه مآل نظم جلیل: عبادالله عُنوان فاخریله ممتاز اولان ابرار كرام، جنتده شرابه قاتیلان آب عین ایله لذّتیاب اولورلر دیمك اولور.

دنیلدی، كه: [بِهَا] ده‌كی [با] حرفی زائده‌در [١]. بو صورتده

---

[١] بو صورتده تقدیر مضافه حاجت قالماز. حال بوكه كرك «زائده» اولسون، كرك «من ابتدائیه» معناسنه‌در دنیلسون. هر ایكی وجهده‌ده مضاف، مقدردر؛ یعنی: هر ایكی وجهده‌ده تقدیر مضافدن لابد اولمغله بونك مقتضاسی: «با» نك «من تبعیضیه» معناسنه اولمسیدر؛ زیرا با «من» معناسنه اولنجه «مشروب» بعض ماء، بعض خمر اولمش اولور. بونلر ایسه: عین كبی، كأس كبی مبدأ شرب اوله‌مازلر.

ضمیر مجرور، [یَشْرَبُ] نك مفعولی اولور، كه «ای عَیناً یَشْرَبُهَا» تقدیرنده‌در. [بِهَا] یی [بَا] سز اوله‌رق [یَشْرَبُهَا] اوقویان [اِبنِ اَبی عیله] نك قرائتی‌ده بوقولی تقویه ایدر. ٨٩

یاخود: [مِنْ اِبتدائیّه] معناسنه‌در؛ زیرا [شرب]، عیندن ابتدا اولنور. كأسدن ابتدا اولندیغی كبی. مع هذا ظاهر اولان «با» نك [مِنْ] معناسنه اولمسیدر؛ زیرا حروف عواملك بعضیسی بعضیسنك نائبِ مَنابی‌در.

[فَاَنْزَلْنَابِهِ اَلْمَاءَ] كریمه‌سی بونك نظیریدر، كه [اَنْزَلْنَامِنَ اَلسَّحَابِ اَلْمَاءَ] دیمكدر.

شیخ مكیّ (رحمه الله) «قُوتُ اَلْقُلُوب» ده بو وجه ایله تصریح بیورمشدر.

جمیع تقادیره كوره‌ده [یَشْرَبُ بِهَا عِبَادُاللّٰهِ] جملۀ جلیله‌سی [عَیْن]ك صفتی اولوب [یُفَجِّرُونَهَا تَفْجِیراً] جمله‌سی ده كذلك عینك صفت ثانیه‌سی، یاخود [مُفَجِّرِینَ] معناسنه اوله‌رق عبادالله‌دن حالدر.

كیمیسی دیدی، كه: «بها» ده‌كی ضمیر، كأسه راجعدر. [یَشْرَبُونَ اَلعَیْنَ بِتِلْكَ اَلْكَأْسِ] معناسنه‌در، كه «كافور دینیلن او پیكارك صوینی بوجامِ صفا فرجام ایله نوش ایدرلر» دیمكدر.

«مُلْتَذّاً» تفسیری: «عَیْناً» لفظنك محل كأسدن، [مَمْزُوجاً] تفسیری‌ده كذلك [عَیْناً] لفظنك [كَافُوراً] دن بدل اولمسنه كوره‌در.

ایشته شو تفسیر، «بِهَا» ده‌كی [با] نك «یَشْرَبُ» فعلنه متعلّق اولمادیغنه اشارتدر؛ زیرا «شرب» مادّه‌سی، «با» ایله تعدیه ایتمز.

بوراده «با»، بر محذوفه متعلّقدر، كه [یَشْرَبُ] فعلنك كذلك

محذوف اولان مفعولندن حالدر. اوده «عَيْن»ك ضميريدر. تقديرِ كلام: «يَشْرَبُ عِبَادُ اللّهِ شَرَابَهُمْ مُلْتَذًّا - اَوْ - مَمْزُوجاً بِتِلْكَ الْعَيْنِ» - تعبير ديكر -: «يَشْرَبُ مَاءَهَا حَالَ كَوْنِهِ مُلْتَذًّا بِهَا اَوْ مَمْزُوجاً بِهَا» سياقنده‌در.

فخر رازى

جناب اقدس بارى، آيت اولاده: [يَشْرَبُونَ مِنْ كَاْسٍ] بوراده‌ده: [يَشْرَبُ بِهَا] بيوروب آنده «مِنْ»، بونده «با» حرفلرينى ذكر ايلدى. فرقلرى شودر، كه: [كَأس]، شراب ابرارك مَبْدأى وَغايتنك اوّليدر. اوجهتله آنده [مِنْ] ذكر اولندى. «عَين» ه كلنجه: شرابلرينى بونكله، يعنى: ماءِ عين ايله مزج ايدرلر. بناءً عليه بونده‌ده [با] ذكر اولندى. معنى: [يَشْرَبُ عِبَادُ اللّهِ بِهَا الْخَمْرَ] سبكنده اولور. نته‌كيم «شَرِبْتُ الْمَاءَ بِالْعَسَلِ» ديرسين، كه «شَرِبْتُ الْمَاءَ مَمْزُوجاً بِالْعَسَلِ» ديمكدر.

﴿يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللّهِ﴾

قَوْل شريفى عامّ اولمغله جناب حقك كرك مؤمن، كرك غيرمؤمن اولان قوللرينك جمله‌سى او شرابدن نوش ايده‌جكى مستفاد اولور. حالبوكه كفارك او لذت شربدن حرمانه اجماع امّت منعقددر. ايشته بو، دلالت ايدر،كه بوراده [عِبَادُ اللّهِ] لفظنك اختصاصى، اهل ايمانه‌در.

ايمدى بوراده [عباد اللّه] لفظى نصل مؤمنلره مخصوص، كفّار آندن نصل مستثنى ايسه [وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ] نظم جليلندن مستفاد اولان عدم رضا دخى مؤمنلره مخصوص اولوب كفاره شامل

دكلدر. بناءً عليه تقدير كلام: «وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ الْكُفْرَ» سياقنده اولمغله آيت جليله، كافرك كفرى مراد اللّه اولماديغنه دلالت ايتمز. اه

ذيل

بو عدم دلالت، عبادى تخصيصدن صوكره رضا، «اراده» معناسنه اولديغى تقديرده‌در. يوقسه آيت جليله‌ده‌كى [لِعِبَادِهِ] لفظ شريفى معناى عمومده براغيلوب [رضا] ده كندى معناسنده قاليرسه ينه كافرك كفرى مراد اللّه اولماديغنه دلالت ايلمز. كما قال صاحب الأمالى:

مُرِيدُ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ الْقَبِيحِ وَلٰكِنْ لَيْسَ يَرْضَى بِالمحال

§

﴿يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيراً﴾

بو جملهٔ جليله، [عين]ك صفت ديكرى اولديغى بيان اولنمشدى. «يُجْرُونَهَا حَيْثُ شَاؤُا اِجْرَاءً سَهْلاً» معناسنه‌در، كه او آب نابِ عينى مَنْزِلِلرندن (قوناقلرندن) ديله‌دكلرى محله كمال آسانى ايله آقيدرلر؛ ديله‌دكلرى يره آقتمقده اصلا كوجلك چكمزلر ديمكدر.

حَيْثُ - مفسرك عباره‌سنده‌كى [حيث]، ظرف مكاندر وَمبنيادن در. بومعنى، تفجيرى عباد اللّه عنوان فاخريله ممتاز اولان ابرار كرامه اسناددن منفهمدر. بروجه مشروح «او آب ناب عَيْنى قوناقلرندن ديله‌دكلرى باغچه‌يه سهولتله آقيدرلر» ديمك اولمسنه كوره [تفجير]

اجرادن مجاز اولمش. اولور؛ زیرا اجرا، تفجیرك معنای لازمیدر.

اِجراءً سَهلاً - بو معنی، [تَفْجیراً] قَوْل شریفیله واقع اولان تأکیددن مستفاددر. بوده [تَفْجیراً] کلمهٔ جلیله‌سنك تنکیری تنوّع ایچون اولدیغنی کوستریر؛ زیرا [فَجْر]، هم صو آقتمق، هم بر شیئی شَقّ واسع ایله شَق ایتمك معناسنه‌در. نته‌کیم راغب اصفهانی دخی مفردات قرآنده فجری بو وجه ایله تفسیر ایتمشدر. بو صورتده امام بیضاوینك بروجه بالا ویردیکی معنابی مفید اولمش اولور.

شیخ زاده (علیه الرّحمه) دیر، که: [تفجیر]، اجرا دیمکدر. یُقال: [فَجَرْتُ اُلمٰاْ اَفْجُرُهُ - بالضّم - فَجْراً فَانْفَجَر ای سُقتُه وَاَجْرَیْتُه فَجَرْی وَ فَجَّرْتُه] تشدیدی کثرت ایچوندر.

حَیْثُ شاؤُا - بومعنی، مفعولك عدم ذکرندن مستفاد در.

اجراءً سَهْلاً - بو تفسیر دخی مصدر مؤکددن، یعنی: [تَفْجیراً]دن مستفاددر؛ زیرا مصدر مذکور دلالت ایدر، که ماء جنّتك ایستنیلن محلّه آقیدلمسی، دنیاده‌کی انهار ومنابعك صولرینی آقتمقده حس ایدیلن کوچلك کبی اهل جنته کوج کلمز.

صاحب روح البیان دیر، که: «تفجیر، تفجره» [آب راندان] معناسنه‌در؛ یعنی: او آب تاب عَیْنی ابرار کرام، - که اهل جنت دیمکدر - دیله‌دکلری یرلره آقیدیرلر.

بومعنی، بنای تفعیلدن مستفاددر. چونکه [یُفَجِّرُونَهاَ]ده‌کی تشدید، معنای کثرتی مفیددر. هم‌ده کمال آسانی ایله آقیدیرلر؛ آقتمه‌سنده اصلا کوچلك چکمزلر؛ زیرا انهار جَنّت - جنّتك اشجاری وَ سائر اشیای تنعّم مداری کبی - اهل جنّتك اراده‌سنه منقاد در» دیمك اولیور، که [تَفْجیراً] معنای سهولتی متضمّن اولان مصدرِ مؤکّددر.

قوله تعالی

﴿یُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَیَخافُونَ یَوْماً کانَ شَرُّهُ مُسْتَطیراً﴾

خلاصهٔ مال منیفی -. آنلر، لِوَجْهِ الله کندی نفسلری اوزرینه واجب قیلدقلری عبادت مالیه‌یی، یاخود عبادت بدنیّه‌یی ایفا ایدرلر. شدائد و عذابی ظاهر وَغایتله شایع و منتشر - یعنی: عامُّ اللُّحوقِ والاِصابه - اولان بر روزِ دهشت اندوزدن‌ده قورقارلر.

§

تفسیر وایضاح - معلوم اولسون، که حق سبحانه وَتعالی حضرتلری خواصّ بندکانی اولان اَبرار کرامك آخرتده نائل اوله‌جقلری ثواب عظیمی وصف و بیاندن صوکره او ثواب عظیمه، او نعیم جسیمه نه سببله نائل اولدقلرینی‌ده شرح ایدرك:

﴿یُوفُونَ بِالنَّذْرِ﴾

بیورمشدر. ایشته بو جملهٔ جلیله، اَبرار مشارالیهمك مرزوق اولدقلری نِعَم سنیّه‌یه سبب نائلیتلرینی بیان ایچون سوق اولنمش بر جملهٔ مُبَجَّلهٔ استینافیّه‌در؛ زیرا وصف بِرّ اوزرینه حُکمك ترتّبی عِلّتِ بِرّی مشعردر. کویا: «[اَبْرار]، نه فعل و عملده بولنیورلر، که شو رتبهٔ عالیه‌یه نائل اولیورلر؟» یولنده بر سؤال وارد اولمش‌ده: «آنلر، کندی

نفسلری اوزرینه واجب قیلدقلری شیئی ایفا ایدرلر؛ ایمدی کندی کندیلرینه واجب قیلدقلری شیئی ایفاده بویله اعتنا ایدنجه الله تعالانك اوزرلرینه واجب قیلدیغی شیئی ایفاده دها زیاده دقت و مسارعت ایده‌جکلری شبهه‌سزدر» جوابی ویرلمش کبی در.

«آنلر، نَذری،[١] یعنی: لِوَجْهِ الله کندی نفسلری اوزرینه واجب قیلدقلری عبادت مالیه‌یی، یاخود عبادت بدنیه‌یی ایفا ایدرلر.» مآل منیفی مفید اولان جملهٔ استینافیهٔ مذکوره ایچون امام بیضاوی (علیه الرحمه:) «اِسْتِئْنافٌ بِبَیانِ مَاارُزِ قُوَّهُ لِاَجْلِهِ» دیمشدر. [یَشْرَبُ] قَوْلنه یاقیشان [مَاارُزَ قُوتَهُ] دیمك ایدی. حضرت مفسرك صیغهٔ ماضی‌یی اختیار بیورمسی، تحقق وقوعه دلالت ایچوندر. کقوله: «اِقْتَرَبَتِ اَلسّاعَةُ». ابرار مشار الیهمك مرزوق اولدقلری شیله

[١] نذر – نونك فتحی، ذال معجمه‌نك سکونیله – [نحب] معناسنه‌در. بر آدم، واجب اولمیان برشیئی کندی نفسی اوزرینه واجب ایلمکه دینیر،که اسمدر. یقال: او فی نذره، ای نحبه.

بو، اهل حجاز، لغتیدر. اهل عراق، [ارش] دیرلر. یقال: قضی بالنذر، ای الارش. جمعی نذور در.

برده نذر ونذور، مصدر اولور. بو آدم برشیئی کندی نفسنه واجب ولازم قیلمق معناسنه‌در؛ یعنی: الله ایچون برعبادتی، کشی درعهده ایتمکدر،که بو طریق ایله عند الله دخی واجب اولوب اداسی لازم کلیر. بناء علیه لدی الادا [یوفون بالنذر] کریمه‌سیله موصوف اولور. یقال: «نذره علی نفسه نذراً – اونذوراً» من الباب الثانی والاول اذا اوجبه. ویقال: «نذرماله ونذرالله سبحانه کذا» – ای اوجبه علی نفسه تبرعاً من عبادة اوصدقة اوغیر ذلك.

بعضلر دیدیلر،که: نذر، شرط وتعلیقه مقارن وعددن عبارتدر. بوصورتده «فعلی ان شفا الله مریضی کذا» قولی نذردر. بلا شرط، همان: «علی ان تصدق بدینار» قولی نذر اولماز.

مقصود، اوصاف ممدوحه‌سنك ذکری مرور ایدن شراب ناب جنتدر. مع‌هذا بوندن «اشارتِ نَص» ایله [اَکل] دخی منفهم اولور؛ چونکه [شُرب]، اکلدن مؤخردر. بناءً علیه مفسر مشارالیهك [مَاارُز قُوهُ] یولنده‌کی تعبیری، بالطبع اکل وشربك ایکیسنه‌ده شاملدر. نته‌کیم ابرار کرامك شو نعیم عظیمه نه سببله مستحق اولدقلرینی بیانده: جانب اقدس الهیدن کندیلرینه واجب قلنان شیئی ایفایه دقت ومسارعتلری بالطریق الاولی بیلنسون دیه کندی کندیلرینه واجب قیلدقلری شیئی ایفا ایده‌کلدکلرینی ایراد ایله اکتفا بیورلدیغی کبی.

شوراسی‌ده معلوم اولملیدر،که یمینلرك حفظی ایفای نذرده داخلدر. نذردن‌ده مقصود، حکم شرعه موافق اولان نذردر. یوقسه معصیت اوزرینه نذر کبی شرعه مخالف اولان نذر دکلدر؛ زیرا بو کبی نذرك دکل ایفاسی ترکی واجبدر.

§

استطراد

اشارت نص، دلالت نص

بونلر، اصطلاحات علم اصولدندر. معنای مقصوده وقوفك وجوهنی بیلدیرن قسم رابعك اقسام اربعه‌سندن ایکنجی واوچنجی قسملریدر.

ایضاح – برلفظك مفهومی، یا نظمدن مستفاددر؛ یا دکلدر. شق اوله کوره لفظ، اگر اومفهوم ایچون سوق اولنمش ایسه [عبارهٔ نَص] در. شق ثانی‌یه کوره صحت نَص، یا او مفهومه متوقفدر؛ یادکلدر. اولکیسی [اقتضای نَص]، ایکنجیسی [اشارت نص] در.

اكر مفهوم لغويدن مستفاد ايسه [دلالت نصّ] در.

[نصّ]، بوراده قرآن وحديثك حاوى اولديغى مطلق، كلامدن عبارتدر.

[عبارهٔ نصّ] كلام، كنديسيچون سوق اولنمش اولان معنادر،كه لفظ نصدن بلا تأمّل معلوم اولور .

[اشارت نصّ] كلام، كنديسيچون سوق اولنميان معنادر،كه آكلاشلمسى فكر و تأمّله محتاجدر.

[دلالت نصّ]، رأياً استنباط ايله دكل، بلكه لغةً نظم كلامك معناسيله آكلاشيلان معنادر.

[اقتضاى نصّ]، منظوم، مفيد، ياخود - حكمى موجب اولمق ايچون منصوص اوزرينه تقدّم شرطيله، زياده اولان معنادر،كه آنسز منظومك إعمالى ممكن اولهماز.

(بندى)

§

مسائل

اوّلكى مسئله

ايفا - نذر

[ايفا] - برشيئى ايفا ايتمك، اوشيئك على وجه الكمال اتيانندن، يعنى: عهدى محافظه واجرادن عبارتدر .

[نذر] - ابو مسلم ديدى،كه: [نذر] وعد كبيدر. شوقدر وار،كه طرفِ عبادن اولورسه [نذر] در؛ طرف آلهيدن اولورسه [وعد]در.

[نذر] لفظى، عُرف شرعده: « لله علىّ كذا وكذا من الصّدقة » ديمكه، ياخود « إن شفى الله مريضى اورد غائبى فعلىّ كذا وكذا » ديمك كبى اوشئ منذورى، الله تعالى حضرتلرندن التماس ايلديكى امره تعليق ايلمكه مختص اولمشدر.

نذرى، [إن دخل فلان الدار فعلىّ كذا] ديمك كبى وجوه بردن اولميان شيئه تعليق ايلمك صورتنده بين العلماء اختلاف اولنمشدر.

ناسدن بعضلرى: « بو، يمين كبيدر ». بعضلرى‌ده: «نذر بابندندر» ديديلر. ايشته بوراسى بيلندكدن صوكره ديرز،كه: « آيت جليله‌نك تفسيرنده برقاچ قول واردر.

قول اوّل - نذردن مقصود، بالكز نذردر. صوكره علماء كرامدن اصمّ (عليه الرّحمه) ديدى،كه: [يوفون بالنّذر] تعبير دلپذيرى ابرار كرامك اداى واجباتّه كثرت انهماك ايله وصفلرنده مبالغه‌در؛ زيرا كندى كندينه واجب قيلديغى شيئى ايفا ايدن كيمسه، طرف آلهيدن كندينه واجب قيلنان شيئى ايفايه البته دها زياده اعتنا ايدر .

ايشته بو، غايتله كوزل برتفسيردر.

قول ثانى - بوراده [نذر] ايله مقصود، مكلّف اوزرينه ايفاسى واجب اولان هر شيدر. اوشئ، ايستر ابتداءً الله تعالانك ايجابيله واجب اولسون، ايسترسه مكلّف آنى نفسنه واجب قيلمش بولنسون.

بو تقديرجه كرك ايمان، كرك جميع طاعات دخى نذرده داخل اولمش اولور؛ چونكه نذرك معناسى ايجابدر.

قول ثالث - كلبى (عليه الرحمه) ديدى،كه: نذردن مقصود، عهد وعقددر. بونك نظيرى: [اوفوا بعهدى اوف بعهدكم] نظم جليلدر.

ایشته باق! الله تعالی فرائض الٓهیّه‌سنه [عهد] نامنی ویرمشدر. برده: [اَوْفُوا بِالْعُقُود] بیوروب فرائض الٓهیه‌سنی [عُقود] تسمیه بیورمشدر؛ زیرا مکلفین، ایمانه اعتقادلری سببیله فرائضی نفسلرینه عقد ایلمشلردر.

§

ایکنجی مسئله

ایفای نذر واجبمیدر؟

بو آیت جلیله، [ایفای نذر] واجب اولدیغنه دالدر؛ زیرا باری تعالی [یُوفُونَ بِالنَّذْرِ] قَوْل کریمنی [یَخافُونَ یَوْماً] سوزیله تعقیب بیورمشدر. بو تعقیب ایسه اَبْرارك مجرّد او روز دهشت اندوزك شرّندن قورقدقلریچون نذری ایفا ایلدکلرینی اقتضا ایدر. او یوم هائلك شرندن خوف ایسه آنجق نذره وفا واجب اولدیغی وقت تحقّق ایلر. بووجوب [وَلاَ تَنْقُضُوا الاَیْمانَ بَعْدَ تَوْکِیدِها] - [ثُمَّ لِیَقْضُوا تَفَثَهُمْ [۱] وَلْیُوفُوا نُذُورَهُمْ] قَوْل شریفلریله تأکد ایلدی؛ زیرا بو [وَلْیُوفُوا نُذُورَهُمْ] قول شریفیله مقصود، محتملدر، که نَفْسلرینه اِلزام ایلدکلری اعمال صالحهٔ نُسُکیّه‌لرینی ایفا ایلسونلر دیمك اوله.

§

اوچنجی مسئله

اَئمّهٔ عربیه‌دن فَرّاء وَارباب معانیه‌دن بر جماعت اُدباء [کانَ

[۱] «ولیقضوا تفثهم» قول کریمنده منصوص اولان «قضاء تفث» افعال عشرهٔ محللاتی اتیاندن عبارتدر. تفصیلی کتب فقهیه‌ده‌در.

مِزاجُها کافُوراً] قَوْل شریفنده‌کی [کانَ] کلمه‌سی زائده‌در؛ امّا بوراده [کانَ] محذوف اولوب نظم جلیل: [کانُوا یُوفُونَ بِالنَّذْرِ] تقدیرنده‌در دیدیلر.

بریسی چیقوب دیه بیلیر، که: بز [کانَ مِزاجُها] قَوْل کریمنده‌کی [کانَ] کلمه‌سی زائده دکلدر دیمشدك. بو آیت جلیله‌یه کلنجه: [کانَ]نك اضمارینه حاجت یوقدر. بو، بویله‌در؛ زیرا الله تعالی اَبْرار ایچون دنیاده [یَشْرَبُونَ] دیه بیورمشدر، که بونك معناسی: [سَیَشْرَبُونَ] دیمکدر. صوکره‌ده آخرتده نائل اوله‌جقلری ثوابك سببی: «الآن ایفای نذر ایتملریدر» دیه بیان بیورمشدر.

اَبرارك ثواب مذکوره استحقاقلرینی موجب اولان اَعمالك ایکنجیسنی‌ده:

– وَیَخافُونَ یَوْماً کان شره مستطیراً –

نظم جلیلی ناطقدر. معلوم اولسون، که [نیّت]، عمله مقرون اولما‌دقجه [طاعت] تمام اولماز. وقتا که الله تعالی [یُوفُونَ] قَوْل شریفیله اَبرارك عملنی حکایه بیوردی؛ [وَیَخافُونَ یوماً الخ] قول کریمیله‌ده نیتلرینی حکایه ایلدی. علیه الصلاة والسلام افندمزك: [اِنَّمَا الاَعْمالُ بِالنِّیّاتِ] قَوْل شریفی‌ده بونك دلیلیدر. ایشته شو ایکی امرك، یعنی: عمل و نیتك مجموعیله الله تعالی او ذوات ستوده‌کرداری [اَبْرار] تسمیه بیورمشدر.

سؤال وجواب

سؤال اول

قيامتك جميع احوال واَهوالى الله تعالانك اثر فعليدر وَ هر نه كه اثر فعل الّه اوله، شبهه يوق، كه عين حكمت وصواب در. عين حكمت وصواب اولان شى ايسه [شر] اولهماز. ايمدى الله تعالى او احوال واَهوالى شر ديه وصف بيورمسنه سبب نه در؟

جواب

روز حشرك اهوالى - نعوذ بالله - كيمك اوزرينه نازل اولورسه آنك حقنده مضر ودشوار اولديغيچون «شر» تسميه بيورلمشدر. نصل كه امراض وَسائر امور مكروههده «شر» تسميه اولنور.

سؤال ثانى

مُسْتَطيرك معناسى نه در؟

بوكا ايكى وجه ايله جواب ويريلير.

جوابك وجه اولى - «مُسْتَطير»، فاش، يعنى: شايع ومنتشر، شيوعده نهايت درجهيه بالغ اولان شيدر. عربك: « اِسْتَطارَ الحَريقُ وَاْستَطارَ الفَجْرُ» قوْللرندن مأخوذدر. «وَهُوَمِنْ طارَ بِمَنْزِلَةِ اِسْتَنْفَرَ مِنْ نَفَرَ»، يعنى: استنفر كلمهسى «نَفَرَ» دن نصل ابلغ ايسه «اِسْتَطارَ» ده «طارَ» دن ابلغدر.

دينيرسه كه:

«روز حشرك شرى مستطير، منتشردر» ديه نصل دينيله بيلير، كه بارى تعالى وَتقدس حضرتلرى ديكر بر آيت كريمهده اولياسى حقنده: [لايَحْزُنُهُمُ اْلفَزَعُ اْلاَكْبَرُ] بيورمشدر.

بوكاده ايكى وجه ايله جواب ويريلير.

١ - هَوْل قيامت غايتله شديد در؛ كورميورميسين؟ كه سماوات او روز هَوْلنا كده چاتلايوب ياريلهجق! كول كبى اولهجق، كواكب صاچيلوب طاغيلهجق! شمس وقمر مدارلرندن فرلايوب محو آباد هيچا هيچه كيدهجك! ملائكهٔ كرام، فرياد وفغان ايله استمداد ايليهجك! زمين، باشقه زمينه تبدّل ايله اوجبال شاهقه دوبدوز اولهجق! دكزلر قوريوب طولهجق! بو هول ايسه عامّ اللحوق اولوب [يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا اَرْضَعَتْ] - [يَوْماً يَجْعَلُ اْلوِلْدانَ شيباً] كريمهلرى مصداق منيفنجه كافّهٔ مكلّفينه شاملدر. شوقدر وار، كه جناب حق، فضل وكرميله اَوْلياسنى اوفَزَعِ اكبردن حفظ ايدهرك آنلره دهشت و شدت روز جزايى كوسترميهجكدر.

٢ - مقصود، او كونك شرى عصات وفُجّاره منتشر اولهجق ديمكدر. مؤمنلره كلنجه: آنلر حافظ حقيقينك حفظ وامانده اولهجقلردر. نتهكيم: [لاَيَحْزُنُهُمُ اْلفَزَعُ اْلاَكْبَرُ]، [لاَخَوْفٌ عَلَيْكُمُ اْليَوْمَ وَلاَاَنْتُمْ تَحْزَنُونَ]، [اَلْحَمْدُلِلّهِ الّذى اَذْهَبَ عَنّا اْلحَزَنْ] بيورلمشدر. شوقدر وار، كه اهل عقاب، اهل ثوابه نسبتله غايت چوق اولديغيچون ناسك اغلبى - كه كُفّاردر - مَجاز طريقيله «غالب كلّ» مجراسنه اجرا ايديلوب [كانَ شَرُّهُ مُسْتَطيراً] بيورلدى.

معنای مستطیردن استفسار یوللی تحریر ایدیلن سؤاله متعلق جوابك وجه ثانیسی: [مستطیر]، اهلنه سریع الوصول اولان شیدر.

بو قولك قائلی، «طَیَران» اِسراع دیمك اولدیغنه ذاهب اولمشده مستطیری آنکچون بووجه ایله تفسیر ایلمشدر.

سؤال ثالث

نیچون [كانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيراً] بیورلمش ده «سَيَكُونُ مُسْتَطِيراً» بیورلمامش؟

جواب

[كانَ] کلمه‌سی، هرنه قدر ماضی ایچون موضوع ایسه‌ده بونده بطریق المجاز مستقبل معناسنه‌در. [١]

بو نظم جلیل، [وَكانَ عَهْدُ اللّٰهِ مَسْئُولاً] قَوْل شریفی کبی در. [كانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيراً فی عِلْمِ اللّٰهِ وَ حِكْمَتِهِ] معناسنه اولمسی‌ده محتملدر.

بو صورتده ماضی، کندی معناسنده قالیر. کویا جناب اقدس باری، مقام اعتذارده بیور بیورلر، که: «شو ضررك عُصات وفُجّاره ایصالی، مجرّد حکمت بالغهٔ الٰهیه‌مز آنی اقتضا ایتدیکیچوندر؛ چونکه نظام عالم، آنجق وعد ووعید ایله تَسَقیافتهٔ حصول اولور. [٢] وعد ووعید ایسه وفایی ایجاب ایدر؛ زیرا بنم کلامده [کذب]، مستحیلدر.»

حاصلی بیور بیورلر، که: حکمت بالغهٔ الٰهیّه‌مده لازم ایدی؛ ایشته بو سببدن ناشی آنی یاپدم!!

---

[١] مجازك نکته‌سی، تحقق وقوعنه تنبیهدر.

[٢] تلخ اولور ذائقهٔ نظم امور عالم، اولمسه سرکه فروشه متقابل قناد.

﴿ وَيَخافُونَ يَوْماً كانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيراً ﴾

«شَرُّهُ» شَدائِدُهُ «مُسْتَطِيراً» فاشِياً مُنْتَشِراً غايَةَ الْاِنْتِشارِ مِنِ اِسْتَطارَ الْحَرِيقُ وَالفَجْرُ وَهُوَ اَبْلَغُ مِنْ [طارَ] وَفِيهِ اِشْعارٌ بِحُسْنِ عَقِيدَتِهِمْ وَاْجتِنابِهِمْ عَنِ الْمَعاصِي. [بیضاوی]

عباد الله عُنوان فاخریله ممتاز اولان اَبْرار کرام، شدائد وعذابی ظاهر وَغایتله شایع ومنتشر، یعنی: عامّ اللحُوقِ والاصابه اولان بر روز دهشت اندوزدن‌ده قورقارلر دیمکدر.

روز جزانك شدائد وعذابندن [شرّ] ایله تعبیر بیورلدی؛ زیرا [عذاب] بر مضرّت عظیمه‌در. مقصودده آنك لازمیدر، که او شرّه مؤدّی اولان شیدن احترازلری اولوب عدمِ وفاءِ نذر دخی اوشیئك جمله‌سندندر. ایمدی بو، «عَطْفُ الْعِلَّةِ عَلَى الْمَعْلُولِ» قبیلندن اولوب صیغهٔ مضارعله ورودی، حکایهٔ حال ماضی ایچوندر [١]؛ یاخود [كانَ] تقدیر اولنورده «كانُوا يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَكانُوا يَخافُونَ الخ» دیمك اولور.

«يَوْماً» کلمه‌سنك تنکیری‌ده تفخیم ایچوندر. او کونده‌ده مقصود، روز جزادر. امام بیضاوی بونی تصریح ایتمدی؛ چونکه «كانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيراً» وصفی، مقصود، روز جزا اولدیغنی تصریحدن غنابخش اولمشدر. بو تعبیرده تهویل عظیم واردر.

---

[١] یخافون.

﴿ مُسْتَطِيراً ﴾

فَاشِياً مُنْتَشِراً غَايَةَ ٱلاِنْتِشَارِ [بيضاوى]

اقطاره شايع ومنتشردر؛ بر صورتده، كه هركسه، هر يرده واصل اولسه كركدر.

فَاشِياً ـ عُلُوّ وزننده اولان [فُشُوّ] دن مأخوذ در، كه [شيوع] معناسنه‌در. ظهور ايله تفسيرى غير ظاهردر. بناءعليه امام بيضاوى، آنى « مُنْتَشِراً غَايَةَ ٱلاِنْتِشَارِ » ديه تفسير ايتمشدر.

ايشته مُسْتَطِيرك معناسى بودر.

ديمك اوليور، كه [انتشار] اعمّ [استطار] اَخصدر. سبب بودر، كه نظم جليلده [مُسْتَطِيراً] لفظى، [مُنْتَشِراً] اوزرينه اختيار بيورلمشدر.

مِنْ اِسْتَطَارَ ٱلْحَرِيقُ وَٱلْفَجْرُ وَهُوَ اَبْلَغُ مِنْ طَارَ [بيضاوى]

مُسْتَطِير، يانغين آتشى اطرافه، شفق آيدينلغى آفاق واكنافه يايلمق معناسندن مأخوذ اولوب بو، يعنى: [اِسْتَطَارَ] كلمه‌سى، ثلاثى مجرد اولان «طَارَ» دن ابلغدر. [١]

« ابلغ » تعبيرى، بلاغتدن‌ده، مبالغه‌دن‌ده اوله بيلير. [اِسْتَطَارَ]، [طَارَ] دن ابلغدر؛ زيرا سين استفعال فى‌الاصل طلب ايچوندر. [وَمَا كَانَ بِالطَّلَبِ يُوجَدُ عَلَى وَجْهِ ٱلْكَمَالِ]. بوراده ايسه طلب يوقدر. بناءً عليه مقصود معناى لازميدر. [حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ] قَوْل كريمى تفسيرنده كوسترلديكى كبى، كه [مُسْتَنْفِرَةٌ] كلمه‌سى‌ده « نافرةٌ » دن ابلغدر.

---

[١] معناى مبالغه سين استفعالدن مستفاددر.

وَفِيهِ اِشْعَارٌ بِحُسْنِ عَقِيدَتِهِمْ وَاجْتِنَابِهِمْ عَنِ ٱلْمَعَاصِى
[بيضاوى]

سياق نظم جليل، عباد الله امتياز فاخريله سرافراز اولان ابرار كرامك حسنِ عقيده‌لرينى‌ده، معاصيدن اجتنابلرينى‌ده مشعردر؛ زيرا آنفا ذكرى كچمشدى، كه كلام، «كِنَوى» در؛ چونكه حسن عقيده‌سز خوف، مفيد دكلدر؛ بلكه خوفدن بيله معدود اولەماز.

حضرت مفسرك [وَفِيهِ اِشْعَارٌ] ديمسى، مآل مذكورك ظهورندن ناشيدر. كويا بو معنى، واسطهٔ حواس ايله بيلنمش كبيدر.

بِحُسْنِ عَقِيدَتِهِمْ . [بيضاوى]

بو، قوّهٔ نظريّه‌نك تكميلنه اشارتدر.

وَاجْتِنَابِهِمْ عَنِ ٱلْمَعَاصِى [بيضاوى]

بوده قوّهٔ عمليّه‌نك تكميلنه تنبيهدر؛ چونكه نجات، قوّهٔ نظريّه وعمليّه‌نك تكميلنه وابسته اولوب يالكز قوهٔ واحده كافى دكلدر؛ اجتناب معاصيده فعل مأموراتده داخلدر؛ زيرا ترك مأمورات، معصيت اولوب معصيتدن اجتناب ايسه اتيان مأمورات ايله حاصلدر.

بالاده خامه كذار بيان اولديغى اوزره امام بيضاوى «شر» ى، [شدائد] ايله تفسير بيورمشدر. بو تعميم، شرك يَوْمه اضافتندن مستفاددر؛ زيرا [شره] تعبيرى اوظرف زمانده اثرنماى ظهور اولان هرشيئه شامل اولور. [مُسْتَطِيراً] كلمه‌سنى ده: « فَاشِياً مُنْتَشِراً غَايَةَ ٱلاِنْتِشَارِ» ديه ايكى وجه ايله تفسير بيورمشدر. اوّلا: [فَاشِياً]

دیمشدر، که بو برقوله کوره [ظاهراً]، دیکر قول ارجحه کوره [شایعاً] دیمکدر. ثانیاً: [مُنْتَشِراً] دیمشدر، که بوده «عامّ اللحوق وَالاصابه» معناسنه در. مُستطیرك ده - یانغینك عَلَوِي اطرافه، شفق آیدینلغی آفاق واکنافه منتشر اولدی معناسنی مفید اولان - عربك «اِسْتَطَارَ اَلْحَرِيقُ وَاَلْفَجرُ» قَوْللرندن مأخوذ اولدیغنی کوستردکدن صوکره اِسْتَطَارَ [طَارَ] دن ابلغدر دیمشدر. واقعا [اِسْتَطَار] کلمه‌سنده مبالغه واردر؛ زیرا معلومدر، که بُنیه‌نك زیاده‌سی معنانك زیاده‌سنه دلالت ایدر؛ چونکه آنفاً بیان اولندیغی اوزره [استطار] کلمه‌سنده‌کی «سین» فی‌الاصل طلب ایچوندر. طلبده ایسه معنایه زیادهٔ دلالت واردر؛ زیرا طلب اولنان شیئك شانی مبالغه اولنمقدر.

برده بو نظم جلیل، اَبْرار کرامك حسن عقیده‌لرنی وَمعاصیدن اجتنابلرنی مشعردر دیمش. اوت! حسن عقیده‌لرنی مشعردر؛ زیرا شدائد روز جزادن هراسان اولمق، الله تعالایه، حشره، نشره وَآکا تابع اولان احوال اُخرویّه‌یه ایناندقدن صوکره اولور. معاصیدن اجتنابلرینی‌ده مشعردر؛ زیرا عذابدن جدّاً خوف ایلین کیمسه، او خوفی سببیله مقتضای خوفدن، یعنی: معاصیدن مجتنبدر دیه مدح الهی‌یه مستحق اولور. نته‌کیم غیر ستیردر.

قوله تعالى

﴿ و يُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِيناً وَيَتِيماً وَاَسِيراً اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ ﴾
﴿ لِوَجْهِ اللهِ لَانُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَاشُكُوراً. اِنَّانَخَافُ مِنْ رَبِّنَا ﴾
﴿ يَوْماً عَبُوساً قَمْطَرِيراً. ﴾

خلاصهٔ مآل منیفی - ابرار معالی کردار جناب پروردکاری سودکلری ایچون مسکینه، یتیمه، اسیره‌ده اطعام طعام ایدرلر.

یاخود: جناب پروردکار اطعام طعامی سودیکی ایچون اَبْرارمحاسن آثار دخی مسکینه، یتیمه، اسیره‌ده اطعام طعام ایدرلر.

یاخود: طعامه اشتهالری، احتیاجلری وار ایکن یتیمی، اسیری نفسلرینه ترجیح ایله یه‌جکلرینی آنلره اطعام ایدرلر.

یاخود: یمك یدیرمکی سودکلری ایچون مسکینه، یتیمه، اسیره‌ده اطعام طعام ایدرلر.

بز، سزی آنجق رضای اقدس باری ایچون اطعام ایدیورز. بو اعطا، بو اطعام مقابلنده سزدن نه مکافات دیلرز، نه‌ده شکر وثنا بکلرز. [بز آنجق جناب واهب العطایادن ثواب کافی، اجر وافی

ایسترز]. بزم سزه اولان احسانمز، روز جزانك شدتندن خوف واحتراز ایچوندر. سزدن التماس مکافات ایچون دکل.

یاخود: صدقه مقابلنده طلب مکافاته خوف خدا مانع اولدیغندن سزدن مکافات ایستهمیز.

یاخود: بز، پروردکارمزدن قورقارز؛ سزه احسانمز بونك ایچوندر.

یاخود: بز، پروردکارمزدن قورقارز؛ آنکچون احسانمزه مقابل سزدن مکافات ایستهمیز.

بز، بر کونك عذابندن قورقارز، که او روز دهشت اندوزده شدّت اهوالدن یوزلر، چهرهلر زیادهسیله اکشیر!

یاخود: بز، او کونك عذابندن قورقارز، که اوکون - هر کوردیکی کیمسه اوزرینه عنف وشدتله صالدیرمقده شدید التّعبّس اولان - شیرژیانه بکزر. پروردکارمز بزی او دهشتلی کونك شرندن وقایه بیورمق امیدیله سزه بو احسانی ایدرز.

یاخود: بز، احسانمزه مقابل سزدن جزا وشکور مطالبهسنده بولنهجق اولسهق عقاب خدایه اوغرامقدن خوف ایلرز.

§

تفسیر وایضاح - معلوم اولسون، که مجامیع طاعت، شو ایکی شیده محصوردر: امر الٰهی‌یه تعظیم، مخلوقه شفقت.

اوّلکیسنه: «یُوفُونَ بِالنَّذْرِ» ایکنجیسنه: «وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ» قول شرفلریله اشارت بیورلمشدر.

شو آیت جلیلهنك اسدالله الغالب، علیّ بن ابی طالب حضرتلری حقنده نازل اولدیغنه قائل اولانلر دیدیلر، که:

﴿ وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهِ مِسْكِيناً وَيَتِيماً وَاَسِيراً ﴾

آیت کریمهسندن مقصود، حضرت مشارالیه ایله اهل بیت مکرّمی بر مسکینی، بر یتیمی، بر اسیری اطعام بیورمش اوللرندن حکایه در.

سبب نزولی آنلره تخصیص ایتمیوب جمیع ابراره تعمیم ایدنلر دخی دیدیلر، که: اطعام، طعام مطلقا یمك یدیرمکدن عبارت دکل، نه وجه ایله اولورسه اولسون محتاجینه احسان ومواساتدن کنایه در. آیت جلیلهده اطعام طعام مادّهسنك وجه تخصیصی ایسه انواع احسانك اشرفی احسان بالطّعام اولدیغیچوندر؛ زیرا قِوام ابدان، اکل طعامه محتاج اولوب هله طعامسز دوام حیات حیوان، مستحیل الامکاندر. امّا طعامدن ماعداسنك فقدانیلهده یاشامق ممکن اوله بیلیر. ایمدی احسان بالطّعام، مادام که اشرف اقسام احساندر جمیع وجوه منافعدن [اطعام] ایله تعبیر بیورلدی.

ایشته بوراسی تبیّن ایدنجه دیرز، که:

باری تعالی وتقدّس حضرتلری، ابرار مشارالیهمی ادای فرائض وواجبات، اجتناب منکرات ایله بعدالوصف ماللریله ضعفایه، اصحاب حاجاتهده مواسات ایدرلر دیه مدح وثنا بیورمشدر.

﴿ عَلٰى حُبِّهِ ﴾

امام فخرالدّین رازی بروجه بالا خامهران مقال اولدقدن صوکره

شو ضميرك مرجعنى تعيينده علماء كرام، آتى الذكر ايكى وجه وجيه بيان بيوردقلرينى‌ده سويله‌مشدر.

وجه اوّل - ضمير، طعامه راجعدر. حضرت اَبْرارك طعامه اشتهالرى، احتياجلرى وار ايكن مساكينى، اَيتامى، اُسَرايى نفسلرينه ترجيح ايله يه‌جكلرينى آنلره اِطعام ايدرلر ديمك اوليور. [وَآتَى الْمالَ عَلىٰ حُبِّهِ]، [لَنْ تَنالُوا الْبِرَّ حَتّىٰ تُنْفِقُوا مِمّا تُحِبُّونَ] كريمه‌لرى بونك نظائرندندر. ايشته جناب اقدس بارى، بو آيت كريمه‌ده زُمرهٔ ابرارى - سائر ارباب احتياجى نفسلرينه ترجيح ايدرلر ديه - وصف وثنا بيورمشدر. نصل، كه ديكر آيتِ جليله‌ده ده: «وَيُؤْثِرُونَ عَلىٰ اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كانَ بِهِمْ خَصاصَةٌ» [١] بيوروب عينيله شو ثناى جميلده بولنمشدر.

وجه ثانى - «فُضَيل بن عِياض» ديدى، كه: ضمير، طعامه دكل، الله ذوالجلال والاكرامه راجع اولمقله برابر [عَلىٰ] كلمه‌سى‌ده [لام] معناسنه اولوب «عَلىٰ حُبِّ اللّٰهِ»، [لِحُبِّهِمُ اللّٰهَ] تقديرنده در، كه اَبرار ستوده كردار، جناب كردكارى سودكلريچون محتاجينه اِطعام طعام ايدرلر ديمك اوليور. [لام] ايله [عَلىٰ] نك مقام يكديكرده استعماللرى ايسه واقعدر.

﴿ عَلىٰ حُبِّهِ ﴾

امام بيضاوى (عليه الرّحمه) ضميرك مرجعنى اوچ وجه ايله بيان ايدوب: [حُبُّ اللّٰهِ اَوِ الطَّعامِ اَوِ الْاِطْعامِ] بيورمش؛ شيخ زاده مرحوم دخى: [حُبُّ اللّٰه] تفسيرنده بروجه آتى ايكى احتمال بيان ايتمشدر:

[١] خصاصه، فقر واحتياج.

احتمال اوّل - مصدر، [١] مفعوله مضاف، فاعل، متروك اولمقدر. «اَىْ عَلىٰ حُبِّهِمُ اللّٰهَ تَعالىٰ» تقديرنده در، كه اَبرار معالى كردار، جناب پروردكارى سودكلريچون اِطعام طعام ايدرلر ديمكدر.

احتمال ثانى - مصدر، فاعله مضاف، مفعول، متروك اولمقدر. «اَىْ عَلىٰ حُبِّ اللّٰهِ تَعالىٰ اَلاِطْعامَ» تقديرنده در، كه جناب كردكار، اِطعام طعامى سوديكيچون ابرار محاسن آثار دخى اِطعام طعام ايدرلر ديمكدر.

ياخود: ابرار كرام، طعامى سودكلرى حالده اطعام ايدرلر.

ياخود: ابرار كرام، اطعامى سودكلريچون اطعام ايدرلر.

ايمدى شو وجهينْ اخيرنده بيان اولنديغى وجه ايله ضمير مذكور [طعام] ه، ياخود [وَيُطْعِمُونَ] قَوْل شريفيله مدلول عليه اولان [اِطعام] ه راجع اولديغى تقديرده مصدر، مفعولنه مُضاف، فاعلى متروك اولمش اولور. بو صورتده [عَلىٰ حُبِّهِمُ الطَّعامَ اَوِالطَّعامَ وَهُمْ يُحِبُّونَهُ] معناسنى مفيد اولور، كه بوده جارّ ومجرور [يُطْعِمُونَ] نك فاعلندن «حال» موضعنده واقع اولمسنه كوره در؛ لكن ضمير مذكور، جناب اقدس بارى‌يه راجع اولديغى صورتده جارّ ومجرور يا «حال»، ياخود «مفعول له» واقع اولديغى كبى بر موصوف تقديريله‌ده جارّ ومجرورك مفعول مطلق مَجازى اولمسنى محقق روم ابو السّعود افندى مرحوم ذكر ايليوب، صوكره بو، يعنى: [عَلىٰ حُبِّهِ] ده‌كى ضميرك جناب اقدس بارى‌يه ارجاع احتمالى [اِنَّما نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ] كريمه‌سنه

[١] حب.

انسبدر دیه [طعام] ه، یاخود [اطعام] ه ارجاع احتماللری اوزرینه ترجیح ایلمشدر.

[مِسْكِيناً] قَوْلِيله بوكا معطوف اولانلر [وَيُطْعِمُونَ] نك مفعول ثانیسیدر.

قونوی (علیه الرحمه) دیر، كه:

امام بیضاوی احتمالات ثلاثهٔ مذكوره‌ده [حب الله] ی تقدیم ایلدی؛ زیرا محبة الله كه طاعت خدادن عبارتدر - اساس محبّت غیر اللهدر. چونكه اِطعامِ طعامه اولان میل ومحبّت، مجرد طلب مرضاتِ جناب ربّ العزّة ایچوندر. مال ومَنالك محبوب اولمسی، انسان كندینك وَاهل وعیالنك مُؤنتنه صرف ایلمك ایچوندر. بوندن باشقه هر نه سبب ایچون اولورسه اولسون ماله كوستریله‌جك محبّت، معتدٌبها بر محبت دكلدر.

امام مشارالیهك سورهٔ بقره تفسیرنده احتمال ثانی‌یی تقدیم ایلمسی - ینه كندینك روا یتكرده‌سی اولان - حدیث شریف ایله مؤيّد اولدیغیچوندر. [وَلِكُلّ وِجْهَةٌ هُوَمُوَلّيها]

احتمالات مذكوره‌دن اوّلكیسنده‌كی محبّت، شرعیدر، كه بروجه مشروح طاعت خدادن عبارتدر. احتمالَینْ اخرینده‌كی محبّت ده طبیعی‌در.

«عَلىٰ» كلمه‌سنك [مَعَ] معناسنه اولمسی‌ده محتملدر.

صاحب روح البیان دیر، كه:

«طعام، اگرچه خلاف شرابدر؛ لكن بعضاً شرابه‌ده طعام اطلاق

اولنور؛ زیرا كرك مأكول، كرك مشروب اولسون برشیئك طعمی، اوشیئك ذَوقی، چاشنیسی دیمكدر. شوقدر وار، كه عموم، هرنه قدر جائز ایسه‌ده ظاهر اولان خصوصدر؛ یعنی: بوراده اطعام طعام، هرنه‌قدر مأكول ومشروبك ایكیسنه‌ده حمل اولنقده بر مانع یوقسه‌ده ظاهر كلامدن مستفاد اولان، یالكز مأكولدر؛ مأكول ومشروب دكلدر.»

صاحب روح البیانك بو تقریری: [وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلىٰ حُبِّهِ مِسْكِيناً وَيَتِيماً وَاَسِيراً] آیت شریفه‌سی، حضرت علی افندمز حقنده نازل اولمش اولمسنه كوره‌در. یوقسه عموم اَبرار امّت حقنده اولورسه طعامك خاص اولمسی ظاهر دكلدر؛ بلكه عامّ اولسه‌ده، خاص اولسه‌ده [اِطْعَام]، محتاجینه احسان ومُواساتدن كنایه‌در.

﴿ مِسْكِيناً وَيَتِيماً وَاَسِيراً [١] ﴾

بوندن صوكره جناب اقدس باری، مُواساتلری واجب اولان

---

[١] المسكین - میمك كسر وفتحیله - اصلا بر شیئه، علی قولٍ كفایت مقداری شیئه مالك اولمیانه دینیر. «م» سكوندن مأخوذدر. تعیش ضمننده ناسه سكون واستیناسلری تصورینه مبنی‌در.
یاخود اسكان فقردن مأخوذدر، كه تقلیل حركه، یعنی: اعدام حركه معناسنه‌در. ائمهٔ لغت «مسكین» ایله «فقیر» بیننی فرق ایدرلر.
الیتیم - عقیم وزننده - بالاده بیان اولنان معنادن باشقه فرد، یكانه معناسنه‌ده مستعملدر. آنجق بوراده مقصود، او دكلدر.
الاسیر - یسیر وزننده - اسكی تركجه‌مزده بوكا «طوتساق» دینیر، كه مأخوذك حرفیا مترجمیدر. فی الاصل [اسار] ایله باغلی اولان طوتساغه «اسیر» دینلدی. خاصةً باغلی اولانه‌ده دینیر، كه عربجه «مقید» دیمكدر. محبوسه‌ده، مجنونه‌ده اطلاق اولنور. اه (اوقیانوسدن ملخص)

ارباب حاجت وافتقاری ذکر ایلدی،که بونلرده اوچ صنفدر.

اولکیسی: مسکیندر. [مسکین]، بِنَفْسِهِ، اکتسابدن عاجز اولان کیمسه‌در.

ایکنجیسی: یتیمدر. [یتیم] کاسبِ قُوت اولوب‌ده صِغَر سنّی جهتیله کسبدن عاجز بولنان صبیّ نابالغدر،که حدّ بلوغه ایردکده اسم یتیم آندن زائل اولور.

[عدم التباسدن ناشی امام بیضاوی؛ آنی تقیید ایتمدی؛ یتیمك مسکیندن صوکره ذکری شاننه اهتمام ایچوندر.] [١]

اوچنجیسی: اسیردر. [اسیر]، کندی قَوْمندن مأخوذ، رَقَبه‌سی مملوك اولان کیمسه‌در،که نه نصراً، نه‌ده حیلةً نفسنه مالك دکلدر.

ایشته خدای متعالك بو آیت جلیله‌ده ذکر ایلدیکی ارباب احتیاج، او کیمسه‌لردر،که آنلری: [فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ وَمَا اَدْرٰاكَ مَا الْعَقَبَةُ فَكُّ رَقَبَةٍ اَوْ اِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ يَتِيماً ذَا مَقْرَبَةٍ اَوْ مِسْكِيناً ذَا مَتْرَبَةٍ] آیت کریمه‌سنده بیان بیورمشدر.

بوراده اسیر ایله مقصود، کیمدر؟

امام فخر رازی دیر،که: بونده اقوال علما مختلفدر.

قول اوّل – ابن عبّاس، حسن بصری، قتاده حضراتی دیمشلردر،که: بوراده مذکور اولان اسیر ایله مقصود، اُسَرای مشرکیندن بریدر.

---

[١] یعنی: ملاحظهٔ تقیید ایله یتیم، مسکینده داخل اولور. بناءً علیه مسکیندن صوکره یتیمك ذکری مستدرك اولمازمی؟ دیه وارد اوله‌جق سؤاله قارشی: «یتیمك ذکری، شاننه اهتمام ایچوندر» جوابی ویریلیر.

[مرویدر،که: سید المرسلین افندمز مشرکیندن آلنان اُسرایی – حقلرنده قتلدن، فدیه‌دن، استرقاقدن برینه قرار ویریلنجه‌یه قدر لاجل الاعاشه اصحاب کراملرینه طاغیدرلردی؟] [١]

مع هذا مقصود، – کافر اولسون، مسلمان اولسون – مطلقا اسیردر دیمکده برمانع یوقدر؛ زیرا بدیهیدر،که اسرای کفّارك اِطعامی واجب اولنجه اسرای مسلمینك اطعامی البته اَوْلادر.

قول ثانی – سُدّی (علیه الرّحمه) دیدی،که: اسیر ایله مقصود، مملوکدر؛ کوله اولسون، جاریه اولسون.

قول ثالث – [اسیر]، مدیون معناسنه اولان [غریم]ه ده دینیر. حدیث شریفده: [غَرِيمُكَ اَسِيرُكَ فَاَحْسِنْ اِلٰى اَسِيرِكَ] دیه وارد اولمش وَایشته بونده مدیون، اسیره تشبیه بیورلمشدر [٢] غریمك، اسیرك کبی‌در. ایمدی اسیرکه احسان ایت! دیمکدر. مدیونه احسان ایله مقصود، ایفای دین ایچون کندینی صیقیشدیرمیوب سِعهٔ حالنه قدر تأخیر وامهال ایلمك، یاخود بورجنی قسماً ویا تماماً باغشلامقدر. حضرت علی افندمزك: [اَحْسِنْ اِلٰى مَنْ شِئْتَ تَكُنْ اَمِيرَهُ] کلامی، بونك نظیریدر. «دیله‌دیکك کیمسه‌یه احسان ایت؛ آنك امیری کبی اولورسین» دیمکدر.

﴿ اَلْاِحْسَانُ يَسْتَعْبِدُ الْاِنْسَانَ ﴾

قول رابع – [اسیر]، اهل قبله‌دن اولان [مسجون] ه ده دینیر.

---

[١] ابن حجر، بو حدیثده، بوندن صکره ذکر اولنه‌جق دیکر حدیثی ده اهل حدیثدن معتمد علیه بر کیمسه روایت ایتمه‌مشدر دیدی.

[٢] «غریمك، اسیرك» قولنده تشبیه بلیغ واردر.

ولی الدین عراقی: «بن بو حدیثه واقف اولمادم!» دیمشدر.

بو، مجاهدك، عطانك، سعيد بن جُبيرك قَوليدر. حضرت خُدرى‌يه منتهى اولان طريقدن مرفوعاً روايت اولنمشدر، كه عليه الصّلاة والسّلام افندمز: [مِسْكِيناً] فقيراً [وَ يَتِيماً] لاٰ اَبَ لَهُ، [وَاَسِيراً] اَلْمَمْلُوكُ وَالْمَسْجُونُ» بيورمشدر.

قول خامس - [اسير]، زوجه‌يه‌ده دينير؛ زيرا قادينلر، زوجلرى يانىده اُسَراء كبى درلر. صاحب شريعت افندمز [اِتَّقُوا اللّٰهَ فِى النِّساءِ فَاِنَّهُنَّ العَوانى عِنْدَكُمْ] بيورمشدر.[١]

قفّال ديدى، كه: لفظنك جميع اَقوالِ مذكوره‌يه احتمالى واردر؛ زيرا [اسر]ك اصلى، قيد و بند ايتمكدر. وقتيله اُسَرايى باغلارلر ايدى. صوكره باغلى اولسون اولمسون هر طوتساغه [اسير] دينلدى.

امام بيضاوى‌ده: اسير ايله مقصود، اُسَراى كفّاردر ديوب بو احتمالى خبر شريف ايله مؤيَّد بولنديغى وَ محتاج بيان اولديغى ايچون تقديم ايلدى؛ چونكه اُسَراى كفّار، حال اِسارتلرنده مقاتِلينندن معدود دكلدرلر، كه آنلره احسان ممنوع اولسون. كورمزميسين، كه شارع اعظم «تعالى شانه»

﴿لاٰ يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقاتِلُوكُمْ﴾

بيورمشدر. ايشته شو آيت جليله، دار اسلامده بولنان كُفاره‌ده «مَاذونَ الواجبات» احسان جائز اولديغنه دليل واضحدر. وقت سعادتده‌كى اُسَرا ايسه شبهه يوقدر، كه اسراء كفّار ايدى. ايمدى جناب

[١] العانى، الاسير. وفى القاموس: العوانى النساء لانهن يظلمن فلاينتصرن
روح البيان

اقدس خدا مادام كه اسيرى اطعام ايدنلرى مدح وثنا بيوردى؛ بو مدح جليل آلهى دلالت ايدر، كه اُسَراى حربيه‌يى يديرمك، ثوابدر.

شهاب دير، كه:

مسجونه‌ده اسير دينلمسى، خروجدن ممنوعيتى جهتيله مجازدر.

ايمدى خفى دكلدر، كه آيت كريمه‌ده [اسيراً] لفظ شريفنك، اسير كافره، مملوكه، مسجونه، مديونه شامل اوله‌رق استعمالى - سادات حنفيه‌يه كوره - عموم مجاز طريقيله‌در. علماء شافعيه‌يه كوره حقيقت ايله مجاز بينىنى جمع طريقيله‌در.

جناب اقدس بارى، محتاجين حقنده‌كى احسانِ اَبرارى بعدالبيان اَبرار كرامك بو بابده ايكى غرضلرى اولديغنى درميان بيورمشدر.

اولكيسى - تحصيل رضاى باريدر، كه بو: [اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ] قَوْل شريفندن مستفاد در.

ايكنجيسى - هَول روز جزادن احتراز در، كه [اِنَّا نَخافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْماً عَبُوساً قَمْطَرِيراً] قَوْل شريفندن‌ده مقصود، بودر.

﴿اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ﴾

صاحب روح البيان بو جملهٔ مجله‌نك ترجمهٔ فارسيّه‌سى اولمق اوزره. «جز اين نيست كه ميخوارا نيم شمارا اى طعامها براى رضاى خدا» عباره‌سنى قيد ايتمشدر، كه «بز، سزى آنجق رضاى اقدس بارى ايچون يدير يورز» ديمكدر.

هر چه دهى مى ده ومنت منه — وانچه بمنت دهى آن خود مده
منت ومزدى كه در احسان بود — وقت جزا موجب نقصان بود

﴿ لِوَجْهِ اللّٰهِ ﴾

[وجه]، ترکجه یوز، فارسیجه روی دینلن عضودر. وجهدن [ذات] ایله تعبیر بیورلمسی، [وجه] اشرف اعضا اولدیغیچوندر.

بعضلری دیدی، که: [وجه] تعبیری، رضادن مجازدر؛ زیرا علامت رضا، وجه انسانده اثرنما اولور. غضب ونا خشنودی‌ده اویله‌در.

محقق روم ابو السّعود افندی مرحوم دیر، که: [اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ] جملهٔ جلیله‌سی، [يُطْعِمُونَ] نك فاعلندن [قَوْل] تقدیریله حالدر، که «قَائِلِينَ ذٰلِكَ بِلِسَانِ الْحَالِ اَوِالْمَقَالِ» تقدیرنده‌در. فائده‌سی ده: صدقه‌یی مُبطل اولان [مَنّ]، توهّمنی وَاجری مُنَقِّص اولان مکافات، توقّعنی ازاحه‌در. [۱]

امام بیضاوی ده بو سیاقده خامه‌زن تفسیر اولدقدن صوکره حکایهٔ آتیه‌یی نقل ایلدی.

مرویدر، که حضرت عایشهٔ صدیقه (رضی الله عنها) والده‌مز، ارباب احتیاجدن برخانه خلقنه صدقه کوندردکجه او صدقه‌یی بعدالتسلیم خانه خلقنك مقام تشکرده نه دیه‌جکلرینی ضبط ایدوب کندینه خبر ویرمسنی کوتورن آدمه تنبیه بیوررلر؛ اکر «یا ام المؤمنین! سکا خیر ایله دعا ایتدیلر» جوابنی آلیرسه صدقه‌نك ثوابی عند باریده خالص قالمق ایچون او اهل بیته عینیله دعا ایدرلردی.

---

[۱] ازاحه، ازاله دیمکدر.

﴿ مسائل ﴾

اوّلکی مسئله

اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا اِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا.

بو آیت جلیله‌نك وجوه ثلاثه‌یه احتمالی واردر:

وجه اول - بو سوزلر ابرار کرامك لسانندن صادر اولمش وَ بوده آتی الذکر ایکی مقصده مبنی بولنمشدر: یا انعامدیده‌لری اولان محتاجینی بالمقابله ایفای تشکردن منع ایچون، یاخود: «خالصاً لِوجه الله» فعل خیرده بولنمق ایستین افاضل امته تعلیم آداب ایچون بو سوزلری سویله‌مشلردر؛ زیرا ابرار کرامك بو احسانی مجرّد تحصیل رضای باری ایچون اولوب، بونك مقابلنده خلقدن مکافات امیدنده بولنمیه‌جقلری بدیهیدر.

وجه ثانی - بو سوزلر ابرار کرامك لسانندن صادر اولمامشه‌ده قلبلرنده بو معنی دوران ایتمشدر.

وجه ثالث - بو سوزلر لسان ابراردن صادر اولمامشدر؛ لکن ابرار محاسن کردارك اعتقادلریله صحت نیتلرینی کشف و بیان ایچون طرف الٰهیدن ایراد بیورمشدر.

مجاهددن مرویدر، که ابرار کرام بویله بر سوز تکلّم ایتمه‌مشلر؛ لکن آنلرك نیتلری بو اولدیغنی جناب عالم السّر والخفیات بیلمش ده

بويله سويله‌مشلرجه‌سنه آنلرى وصف وثنا بيورمشدر. [١]

ايكنجى مسئله

معلوم اولسون، كه بر كيمسه‌نك بشقه برينه احسان ايتمسى، بعضاً مجرد لاجل الله، بعضاً - يا طلب مكافات وجزاء، يا طلب حمد وثنا ايچون - لِغَيْرِ الله، بعضاً هم لاجل الله، هم لِأَجْلِ غير الله اولور. قسم اخير ايسه عين شركدر. عند باريده مقبول اولان قسم اولدر. قسم اخيركبى قسم ثانى‌ده مردود در.

قال تعالى: « لاتُبْطِلوُا صَدَقاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذىٰ كَالَّذي يُنْفِقُ مالَهُ رِئاءَ النّاسِ» وَقال «وَما آتَيتُمْ مِنْ رِباً لِيَرْبُو في أَمْوالِ النّاسِ فَلايَرْبُو عِنْدَ اللّهِ وَما آتَيْتُمْ مِنْ زَكاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللّهِ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ» التماس شكر ايسه مَنّ وأذىٰ» جنسندن اولديغنده اشتباه يوقدر.

ايشته بوراسى بويله در.

ايمدى ديرز، كه: ابرار كرام، وقتاكه [إِنَّما نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّهِ] ديديلر. اطعام واحسانلرى « لِوَجْهِ اللّهِ» اولديغى آكلاشلمش ايسه‌ده على وجه التّشريك سائر اغراض ايچون‌ده اولمق احتمالى باقى قالمغله لا جَرَم [لانُرِيدُ مِنكُمْ جَزاءً وَلاشُكوراً] قول شريفله‌ده بو احتمالى نفى ايلديلر.

[١] ابرار كرام بو سوزلرى، لسان حال ايله سويله‌مشلرسه استعاره اولور دلالتده اقوى اولديغيچون امام بيضاوى، انوار التنزيلده بواحتمالى تقديم ايلدى؛ چونكه بونك دلالتى: «عقليه» در. قول باللسانك دلالتى ايسه «وضعيه» در. بناءً عليه بونده مدلولك تخلفى جائز در اما دلالات عقليه‌ده جائز دكلدر.

ذيل

﴿ لانُرِيدُ مِنْكُمْ جَزاءً وَلاشكُوراً ﴾

بواعطا، بواطعام مقابلنده سزدن نه مكافات ديلرز، نه‌ده شكر وثنا بكلرز. آنجق جناب حقدن ثواب باقى، اجر وافى طلب واستدعا ايلرز.

بوجملهٔ جليله، ماقبلنى تقرير وتأكيددر.

- جزا ايله اجر بيننده فرق وارميدر؟

- واردر. اجر، عامله عملى مقابلنده عائد اولان ثوابه دينير. كرك دنيوى، كرك أُخْرَوى اولسون [١]. مِنْ عَقْدٍ اولان، كذلك عقد مجراسنه جارى بولنان عمله‌ده اطلاق اولنور. جزا ايسه مِن عَقْدٍ ومِن غيرِ عقْدٍ اولانه اطلاق اولنور، كه كرك نافع، كرك ضارّ اولسون بونده مساويدر. امّا [اجر] نافعه مخصوصدر.

- يا مكافات نه‌در؟

- مكافات، بر نعمته او نعمتك كفوى اولان نعمت ديكرله مقابله ايتمكدر.

اوچنجى مسئله

- شُكُورْ- كُفُور -

لغويوندن بر جماعتك قولنه كوره: دخول وخروج وزننده اولان بو ايكى كلمه [شكر، كفر] كبى مصدردرلر.

[١] صوكره [اجر] ثواب اخروى‌يه خاص اولدى. [اجرت] ثواب دنيوى‌يه خاص اولديغى كبى.

اخفش دیدی‌که: [شُكُور، كُفُور]، شکرك، کفرك جمعلری‌ده اوله بیلیر؛ چونکه قرآن حکیمده: [فَاَبَى اَلظَّالِمُونَ اِلاَّ كُفُوراً] دیه صیغة الجمع اولمق اوزره وارد اولمشدر. «بُرْد، بُرُود» کبی. بونلری معنای جمعده مصدر واحد دخی عد ایده‌بیلیرسین. «قَعَدَ قُعُوداً» کبی.

دردنجی مسئله

اِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا

بونك وجوه آتیه ایله تفسیره احتمالی واردر:

وجه اول – بزم سزه اولان احسانمز، روز جزانك شدتندن خوف واحتراز ایچوندر. سزدن التماس مکافات ایچون دکل.

وجه ثانی – صدقه مقابلنده طلب مکافاته خوف خدا مانع اولدیغندن سزدن مکافات ایسته‌میز.

وجه ثالث – بز، پروردکارمزدن قورقارز! سزه احسانمز بونك ایچوندر.

وجه رابع – بز، پروردکارمزدن قورقارز! آنکچون احسانمزه مقابل سزدن طلب مکافات ایتمیز.

دینیرسه، که:

جناب اقدس باری، ایفای نذرده‌کی اهتمام ابراری حکایه بیوروب آنی یالکز خوف شدائد روز جزا ایله تعلیل ایلدی. وقتا که آنلردن صدور ایدن کیفیت اطعامی‌ده حکایه بیوردی؛ آنی هم طلب رضای خدا، هم خوف شدائد روز جزا ایله تعلیل بیوردی. آیا بونك سببی نه‌در؟

دیرز، که:

نذری ایفا، حقیقت طلب رضای خداده داخلدر؛ چونکه – بالاده‌ده بیان اولندیغی اوزره – [نَذْر] انسانك لِوَجْهِ اللّٰه کندی نفسنه واجب قیلدیغی شیدن عبارتدر. بناءً علیه آکا یالکز خوف وَهَوْل قیامتی ضم ایلدی. اطعام ایسه حقیقت طلب رضای خداده داخل اولمادیغیچون بوکاده هم طلب رضای باری‌یی، هم هَوْل روز جزادن حَذَری ضم بیوردی.

بشنجی مسئله

يَوْماً

بر مضاف، تقدیریله «عَذابَ يَوْمٍ» دیه تفسیر اولنور.

زیرا خوف واحتراز، نفس روز جزادن دکل، عذاب روز جزادندر.

مبالغه ایچون نفس یَوْمدن خوف ایله‌ده تفسیر اولنه بیلیر. یَوْمدن قورقمق او یَوْمك احوال هَوْل اشتمالندن قورقمقدن کنایه‌در.

آلتنجی مسئله

عَبُوساً

تَعْبَسُ فِيهِ اَلْوُجُوهُ اَوْ يُشْبِهُ اَلاَسَدَ اَلْعَبُوسَ فِى ضَرَاوَتِهِ.

[بیضاوی]

«بر کونك عذابندن قورقارز، که شدت اهوالدن او روز دهشت اندوزده یوزلر، چهره‌لر اکشیر»

یاخود – او كون، هر كوردیكی كیمسه اوزرینه – عنف وشدتله – صالدیرمقده شیر عبوسه بكزر!

معنای اول – «مجاز» معنای ثانی – «استعاره بالكنایه» در.

«تَعبَسُ فیهِ الْوُجوهُ» – قولیله امام بیضاوی اسنادك ظرفیت علاقه‌سیله مجاز اولدیغنه اشارت بیوریور. حال بوكه ظاهری اوزرینه ابقا ایتسه‌یدی دها بلیغ اولوردی. ائمهٔ فن بلاغتدن شیخ عبد القاهر جرجانی [خنسا] نك: – «وَاِنَّما هِیَ اِقبالٌ وَاِدْبارٌ» – قولنده دیمش اولدیغی كبی.

«اَوْ یُشَبِّهُ الْاَسَدَ الْعَبُوسَ فی ضَراوَتِهِ» – یاخود كلام «استعارهٔ مكنیّه» در. شویله، كه : [یوم] كریه المنظر اولان شیر مفترسه تشبیه اولندی. ایشته بو: «استعارهٔ مكنیه» در. صوكره ده – شدّت وكراهتدن چهره‌لرك متعبس اولمسی معناسنه اولان – [عَبُوس] صفتی، آكا اثبات اولندی.

ایشته بو: «اثبات» دخی «استعارهٔ تخییلیه» در.

امام بیضاوی معنای ثانی‌یی ضعفندن ناشی تأخیر ایلدی؛ زیر «تعبس»، لوازم اسددن دكلدر. [عبوس]ك اسماء اسددن اولمسی ایسه خواص ولوازم اسددن اولمسنی افاده ایتمز. والّا [عبوس]ك انسانه اسنادی مجاز اولمق لازم كلیردی، كه بونی سویلین یوقدر؛ لكن كمال عُبوست، اسدده متحقق اولدیغیچون بو اعتبار ایله [تعبّس]ك لوازم اسددن اولمسی صحیح اولور. كذلك [یَوماً عَبُوساً] قول شریفنك تشبیه بلیغ اولمسنده‌ده كلام بو منوال اوزره‌در.

«فی ضَراوَتِهِ» – ضراوت، طراوت وزننده – هر كوردیكی كیمسه اوزرینه عُنف وشدّتله ایصال ضرره اقدام وسطوت كوستر- مكدر، كه صید وافتراسه اعتیاددن عبارتدر.

«فی ضراوته» – یرینه [فی ضَرَرِهِ] دخی واقع اولدیغنی [قونوی] مرحوم بیان ایلدكدن صوكره «بو، اصحدر» دیدی.

امام فخر رازی (علیه الرحمه) دیر، كه: [یوم]ك [عبوس] ایله وصفلنمسی، ایكی طریق ایله مجازدر.

طریق اوّل – اوروز دهشت اندوزك اهلندن اشقیا اولانلرك صفتیله وصف اولنمقدر. عربك: [نَهارُكَ صائِمٌ] قولی كبی.

مرویدر، كه: كافر، اوقورقنج قره كونده ایكی كوزینك آره‌سندن مانند قطران! سیم سیاه برخوی بدبو سَیَلان ایدنجه‌یه قدر چهرهٔ مردارینی اكشیدر طورر.

طریق ثانی – اوروز هَول انكیز، شدّت وضَراوتده عبوس الوجه اولان ارسلانه، یاخود شُجاع باسِله تشبیه اولنمقدر.

یدنجی مسئله

قَمْطَرِیراً

زَجّاج دیدی، كه: [قَمْطَرِیراً] لفظی، تعبّس وجه ایله تفسیر او- لنمشدر، كه كریه برشی كورنجه ایكی كوزك آره‌سنی جمع ایله یوزنی بوروشدیروب قاشنی چاتمقدن عبارتدر. یقال: «اِقْمَطَرَّتِ النّاقَةُ اِذا رَفَعَتْ ذَنَبَها وَجَمَعَتْ قُطْرَیْها [١] وَزَمَّتْ بِاَنْفِها» [٢]

[١] ای جانبیها تضم حملها. [٢] ای رفعت انفها لالم بها. یقال: جمع فلان بین قطریه اذا تغیر مغضباً كانه جمع جوانبه لان یقول علی من یغضبه والقطر هو الجناب

قال اسدين نا عصة:

وَاصطَلَيتُ ٱلحَربَ فِى كُلِّ يَومٍ
باسِلَ ٱلشَّرِّ قَمطَرِيرَ ٱلصَّباحِ

كعبى ديدىكه: [قَمطَرِير] سخت، شديد اولان شيئه دينير.

بو، ائمّهٔ عربيّه‌دن [فَرّاء] نك، [ابو عُبَيده] نك، [مُبَرِّد]ك، [ابن قُتَيبه]نك قَوليدر. قالوا: «يَومٌ قَمطَرِيرٌ قَماطِرٌ» ـ اِذا كانَ صَعباشَديداً اَشَدَّ مايَكُونُ مِنَ ٱلاَيّامِ واطوله فِى ٱلبِلادِ.

امام واحدى ديدى،كه: بو، برمعنادر. تفسير ايسه اوّلكيسيدر.

– پروردكارمز بزى اوروز دهشت اندوزك شرندن وقايه بيورمق اميديله سزه بو احسانى ايديورز.

ياخود [اِنّا نَخاف مِن رَبِّنا] قَول كريمى عدم ارادهٔ جزا وشُكورى تعليلدر.

– بز، احسانمزه مقابل سزدن جزا وشُكور مطالبه‌سنده بولنه‌جق اولسه‌ق عقاب خدايه اوغرامقدن خوف واحتراز ايلرز.

قوله تعالى

﴿فَوَقاهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ اليَومِ وَلَقّاهُم نَضرَةً وَسُروراً وَجَزا﴾
﴿هُم بِما صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيراً﴾

خلاصهٔ مآل منيفى – الله تعالى وَتقدّس حضرتلرى‌ده آنلرى – شدائد روز جزادن خوف وتحفّظلرى سببيله – او دهشتلى كونك رنجندن، هَولندن، عذابندن وقايه بيوردى. – فُجّارك چاتقين، اكشى چركين چهرهٔ مكروهلرينه، حزن واندوهلرينه مقابل، اَبرارك روى زيبالرينى برقات دها رونقدار حسن ولطافت، جام دل بى ريالرينى لبريز صهباى فرح ومسرت ايلدى. ياخود: جناب اقدس بارى ده حَضرات اَبرارى تازَكى وخوبرويى، فرح وشادى ايله قارشيلادى.

تحصيل رضاى بارى ايچون محرّماتدن اجتناب ايله برابر مشاقّ طاعاته، ايثار بذل اموال خصوصنده مهاجرت هواى نفسه وَاو بَذلك مؤدّى اولديغى كُرسنَكى‌يه، بُرهنَكى‌يه صبر وتحمّللرى سببيله، آنلرك هر برينه بُستان مأكولات، حريرى ملبوسات ايله مكافات ايلدى.

§

تفسير وايضاح – معلوم اولسون، كه جناب اقدس بارى،

اتيان طاعات بابنده‌كى كمال اهتمام ابرارى طلب رضاى خدادن، بيم روز جزادن عبارت ايكى مقصد مقدّسه مبتنى اولديغنى بعد الحكايه بو آيت جليله‌ده ده حضرات مشارالیهمى شو ايكى امللرينه نائليتله ده كامياب ايلديكنى بيان بيورمشدر.

﴿ فَوَقَاهُمْ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ ﴾

نظم جليلى، آنلرى هَوْل روز جزادن وقايه بيورديغنى،

﴿ وَلَقّٰاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُوراً ﴾

كريمه‌سى دخى رضاى پاكنى تحصيل ايله كامياب اولدقلرينى مبشردر.

﴿ فَوَقٰاهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ ﴾

جناب الله دخى آنلرى - شدائد روز جزادن خَوْفلرى وَ او شدائددن تحفّظلرى سببيله - او كونك رنجندن، هَوْلندن، عذابندن وقايه بيوردى.

او دهشتلى قره كونك شدائدى، توسّعاً [شَر] تسميه بيورلمشدر. مآل مذكوره كوره [شَر] كلمه‌سى، ايكى مفعوله تعديه ايدن [وَقى] نك مفعول ثانيسى اوليور.

﴿ وَلَقّٰاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُوراً ﴾

فُجّارك چاتقين، اكشى، چركين چهرهٔ مكروهلرينه، حزن واندوهلرينه، بدل ابرارك روى زيبالرينه حسن و رونق ولطافت، كوكللرينه فرح وشادى ومسرت اعطا بيوردى.

لَقّٰى - تلقيه‌دن ماضيدر. [تَلْقِيَه] برشيئى بر كيمسه‌نك نظركاهنه براقمق معناسنه‌در.

وفى المفردات - : لَقَّيْتُهُ كذا اذا اسْتَقْبَلْتَه به. قال تعالى: وَلَقّٰاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُوراً »

بو صورتده معنى: جناب اقدس بارى، حضرت اَبرارى، تازَكى وَخوبرويى، فرح وشادى ايله قارشيلادى » ديمك اولور.

نضرت - نونك فتحى، ضاد معجمه‌نك سكونيله - اسمدر. تازه‌لك، ترلك معناسنه‌در. حسن ورونق ولطافته‌ده دينير.

عبوس فُجّار، نَضْرته ناظر در. حُزنلرى سُروره ناظر اولديغى كبى.

ايشته بوندن بيلندى، كه: اوروز دهشت اندوزك عبوس اولمسى، كفاره نسبتله‌در؛ اَبراره نسبتله دكل.

زيرا محققدر، كه يَوْمك وصفى، ايچنده واقع اولان شيله‌در؛ يوقسه حد ذاتنده يَوم، [عَبُوس] دكلدر. كُفّار وفجّارك دوچار اوله‌جغى شدّت ايسه حقّا كه شر عظيمى، تعبّس جسيمى مقتضى‌در. اَبرار واَخياره احسان وسزاوار بيوريله‌جق نِعَم جزيله ايله فوز عظيم دخى حقيقةً نَضْرت نعيمى مؤدّى‌در.

﴿ وَجَزٰاهُمْ بِمٰا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيراً ﴾

تحصيل رضاى بارى ايچون محرّماتدن اجتناب ايله مشاق طاعاته، ايثار بذل اموال بابنده مهاجرت هواى نفسه، او بَذْلك مؤدّى

اولدیغی کرسنکی‌یه، برهنکی‌یه صبر وتحمللری سببیله حضرات ابرارك هر برینه بستان نزهت افزا، حریر زیبا ایله مکافات ایلدی.

[وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ] کریمه‌سی، بونك نظیریدر.

﴿ بِمَا صَبَرُوا ﴾

بوراده [ما]، مصدریه‌در.

﴿ جَنَّةً ﴾

[وَجَزَاهُمْ]ك مفعول ثانیسیدر. [جَنَّةً] «بُسْتَاناً يَأْكُلُونَ مِنْهُ مَاشَاؤُا» دیمکدر.

﴿ وَحَرِيراً ﴾

معنای شریفی: [وَحَرِيراً يَلْبَسُونَهُ وَيَتَزَيَّنُونَ بِهِ] دیمکدر، که شیخ اسماعیل حقی مرحومك قیدینه کوره «جامهٔ ابریسم بهشت بپوشند» عباره‌سی ترجمهٔ فارسیه‌سیدر.

شو ایضاحدن مستفاد اولور، که بوراده جنتله مقصود، جمیع عطایا وکراماتی مشتمل وناره مقابل اولان دار سعادت دکلدر. والا جنتك ذکرندن صوکره ذکر حریره حاجت قالمازدی. بوراده جنتله مقصود، بروجه مشروح بستان ما کولات اولملغه یالکز بونك ذکری، ذکر ملبسدن غنا بخش اوله‌ماز.

[بُستان] — اِطعام فقرا سببیله ابرار کرامده حاصل اولان آجلغه صبر، [لباس حریر] دخی — بذل اموالك مؤدی اولدیغی برهنکی‌یه تحمل مقابله‌سنده برر عطیهٔ علیهٔ الهیه‌در.

امام بیضاوینك: [بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيراً] کریمه‌سی تفسیرنده «بِصَبْرِهِمْ عَلَى اَدَاءِ الْوَاجِبَاتِ وَاجْتِنَابِ الْمُحَرَّمَاتِ وَايثَارِ الْاَمْوَالِ بُسْتَاناً يَأْكُلُونَ مِنْهُ الخ» دیه یازدیغی عباره‌ده واقع [ایثار اموال] دخی [اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ] قول شریفیله مقصود، یالکز اطعام اولمیوب، بلکه طعام وکسوه‌دن وسائره‌دن ارباب احتیاج حقنده مسلوك اولان جمیع طرق مواسات اولدیغنه اشارتدر.

ابرار کرامه سزاوار بیوریلان مکافاتك ذکری صره‌ده: [وَحَرِيراً] قول شریفنك: [جَنَّةً] لفظ کریمی اوزرینه عطفی‌ده بوکا دلالت ایدر. مع هذا اطعامك بالخاصه ذکری، لذات حسیه‌نك اك بیوکی اولدیغیچوندر. [١]

بو آیت جلیله، وقتاکه ابرار کرامك ادای واجباته مواظب، محرماتدن مجتنب اولدقلرینه [دلالت نص]، یاخود [نص ایله دلالت] ایلدی [٢] امام بیضاوی بروجه بالا [بِصَبْرِهِمْ عَلَى اَدَاءِ الْوَاجِبَاتِ الخ] دیه تفسیر ایتمشدر، که خلاصهٔ مآلی کچمشدر. مع هذا معنای مذکور، بوراده مصرح دکلدر.

---

[١] وفی الحدیث —: اَلصَّبْرُ اَرْبَعَةٌ اَلصَّبْرُ عَلَى الصَّدْمَةِ الْاُولٰى وَعَلٰى اَدَاءِ الْفَرَائِضِ وَعَلٰى اِجْتِنَابِ الْمَحَارِمِ وَعَلَى الْمَصَائِبِ.

[٢] «الثابت بدلالة النص» ماثبت بمعنى النظم لغةً لا استنباطاً بالرأى. و«الثابت باشارة النص» ماثبت بنظم الكلام بدون سوقه‌له وتحقيق التعريفين مع الامثلة فى كتب الاصول. — معذلك تفصیلی بالاده [يوفون بالنذر] کریمه‌سی ذیلنده‌ده استطراداً یازلمشدر.

﴿ فَوَقَاهُمُ اللّٰهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ ﴾

امام بيضاوى، [فا] نك معناسنه اشارتله «بِسَبَبِ خَوْفِهِمْ» ديه خامه زن تفسير اولمش؛ صوكرده سيئاتدن مجتنب، مبراته مواظب اولمادقجه مجرد شدائدِ روز جزادن قورتلمق مفيد اولماديغنه تنبيه ايچون بونى [وَتَحَفُّظِهِمْ عَنْهُ] عبارەسيله تعقيب ايلمشدر.

قوله تعالى

﴿ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا . وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴾

خلاصۀ مآل منيفى - جنتده تختلر اوزرنده آراسته اولدقلرى واوراده كرم وسرددن اثر كورمدكلرى حالده ايشته شو صورتله [١] برده - سهولت تمتع واستفاده ايچون - ظلال اشجارى كنديلرينه ياقين ديكر بر جنتله مكافات ايلدى.

§

تفسير وايضاح - جناب اقدس بارى، آيت سابقەده طعام ولباس ابرارى، بوراده ده مساكن طيبۀ ابرار محاسن كردارى وصف وثنا بيوردى.

مساكنده معتبر اولان امور، متعدددر.

اولكيسى

اوطوريلوب استراحت ايديله جك يردر. ايشته آنى : [مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ] ديه وصف ايلدى.

مُتَّكِئِينَ - طيانمق معناسنه اولان [اتكاء] دن اسم فاعلدر.

[١] يعنى آيت سابقەده بيان اولنان صورتله.

فیها – ضمیر، ذکری مرور ایدن جنّته راجع در.

عَلَی الْأَرٰائِكِ – [ارائك] اریکه‌نك جمعیدر، که زفافخانه‌ده قوریلان [سریر]ه، یاخود مطلقا اتّکا اولنه‌جق شیئه دینیر.

امام فخر رازی‌یه تبعاً امام بیضاوی تفسیر ارائکده: [وَالْأَرٰائِكُ سُرُرٌ فِی الْحِجٰالِ] دیمشدر، که «ارائك حجله‌لرده‌کی سریرلردر» دیمك اولیور.

[حجله] عجله وزننده ایچنده سریر بولنیان کلین اوطه‌سیدر. بناءً علیه حضرت مفسّر، [ارائك]ی، «کلین اوطه‌لرنده‌کی سریرلر» ایله تفسیرلر ایلدی.

بونظم جلیلك ترجمهٔ فارسیه‌سی اولمق اوزره صاحب روح البیان [برتختها آراسته] عباره‌سنی قید ایتمشدر.

مُتَّکِئِینَ – اخفشك بر قَوْلنه کوره: حالیّت اوزرینه منصوبدر. [وَجَزٰاهُمْ فِی حٰالِ اِتِّکٰائِهِمْ] تقدیرنده‌در: نصل که [جَزٰاهُمْ ذٰلِكَ قِیٰاماً]ده دینیر. دیگر قَوْلنه کوره، مدح اوزرینه منصوبدر.

انوار التّنزیل ایله بعض حاشیه‌لرینك بیانه کوره: [مُتَّکِئِینَ] کلمهٔ جلیله‌سی [وَجَزٰاهُمْ] ده‌کی [هُمْ] ضمیرندن [حال]در. عاملی ده [جَزٰاهُمْ] ده‌کی [جَزٰی] در. مُجازاتك بو حالته[١] تخصیصی بو حالت، متنعمین وَمترفّهینك اتمّ حالاتی اولدیغیچوندر. کویا بو حالتك غیری بر حالت، جزایه داخل اوله‌ماز.

فائده – [مُتَّکِئِینَ] لفظنك حالیت اوزرینه منصوب اولمسی جائز

[١] اتکایه.

دکلدر؛ زیرا لفظ مذکور، اگر [جزاهم]ك ضمیرندن حال اولورسه عاملی [جزی] فعلی اولمق لازم کلیر. بو صورتده حالده ماضی، یا مستقبل معناسی کوزه‌دلمکدن خالی اولماز.

شِقّ اوّله کوره حاصل معنی، «جنّتده سریرلر اوزرنده متمکّن، وِساده‌لره وَسائره‌یه مُتَّکِئ اولدقلری حالده جناب پروردکار، او اَبْرار معالی کرداره بُستان مأکولات، حریری ملبوسات احسان ایلدی» دیمك اولور، که بو معنی، غیر مستقیمدر.

شقّ ثانی‌یه کوره‌ده معنی، سقیمدر؛ زیرا زمان عامل ایله زمان حال بیننده مقارنت حاصل اولماز؛ مقارنت ایسه لازمدر.

بناءً علیه کلام: [اَمْدَحُ اَبْرٰاراً مُتَّکِئِینَ فِیهٰا عَلَی الْأَرٰائِكِ] تقدیرنده اوله‌رق بر فعل مقدّر ایله مدح اوزرینه منصوب اولمسی اَوْلی وَاَحرادر دیه شیخ ابن حاجب [اَمالی] سنده اَخفشك قَوْل اوّلنی تزییف ایتمشدر. مع هذا [حال] واقع اولان متّکئین لفظنی [حال مقدّره] قیلمقله قَوْل مذکور توجیه وتصحیح اولنه‌بیلیر.

عَلَی الْأَرٰائِكِ – قَوْل شریفنك [مُتَّکِئِینَ] لفظنه تعلّقی ظاهردر؛ زیرا [اتّکاء] مادّه‌سی [علی] حرفیله تعدیه ایلر. [مُسْتَقِرِّینَ مُتَمَکِّنِینَ عَلَی الْأَرٰائِكِ] تقدیرنده‌در. نته‌کیم [مُتَّکِئِینَ عَلَی فُرُشٍ] بیورلمشدر.

بر مقدّره متعلّق [مُتَّکِئِینَ]نك ضمیرندن حال اولمسی‌ده بعید دکلدر. بو صورتده معنای شریفی: [مُتَّکِئِینَ فِیهٰا عَلَی الْوَسٰائِدِ اَوْ غَیْرِهٰا مُسْتَقِرِّینَ عَلَی الْأَرٰائِكِ] سیاقنده اولور؛ اتّکایه‌ده [اعتماد] معناسی ویریلیر. یاخود[١] جنّتك صفتیدر.

[١] متکیئ.

بو وجه اخیر، نُحات عندنده مرجوح اولان مذهب کوفیونه مبنی اولدیغیچون تأخیر اولنمشدر؛ چونکه بصریونه کوره [مَنْ هِیَ لَه] ك غیری‌یه صفت جاری اولدیغی وقت تحتنده‌کی ضمیر مستترك ابرازی لابددر. بناءً علیه بونده ده [مُتَّکِئِینَ هُمْ فِیهَا الخ] بیورلمق لازم کلیردی، که او حالده ضمیر بارز، فاعل مستتری تأکید ایلمش اولوردی. [کَمَا هُوَ الْمَرْضِیُّ عِنْدَ الرَّضِیِّ] یاخود فاعل اولوردی. [کَمَا هُوَ الْمَقْبُولُ عِنْدَ غَیْرِهِ مِنَ الْفُحُولِ].

ایکنجیسی

امور معتبرهٔ مذکوره‌دن ایکنجیسی [مَسْکَنْ] در.

جناب اقدس باری، مساکن ابراری‌ده: [لَا یَرَوْنَ فِیهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِیرًا] قول شریفیله وصف ایلدی.

بو، ایکی وجه ایله تفسیر اولنور.

وجه اول – «زَمْهَرِیرْ» هم شدت بَرْد، هم برد شدید معناسنی مفید اولمسنه کوره مآل نظم جلیل: «هوای دلکشای جنت، نه پك صیجاق، نه پك صغوق اولوب غایتله معتدلدر» یولنده تأویل اولنور.

وجه ثانی – «زَمْهَرِیر» طَیِّ لغتنده اسم ماه منیردر. امام ثعلب بویله روایت ایتمش و مقام استشهادده بیت آتی‌یی کتیرمشدر.

وَلَیْلَةٍ ظَلَامُهَا قَدِ اعْتَکَرْ
قَطَعْتُهَا وَالزَّمْهَرِیرُ مَا زَهَرْ [۱]

[۱] [ولیلةٍ]، «ورب لیلةٍ» تقدیرنده در. [ظلامها] مبتدأ، [قداعتکر] آنك خبری‌در. اعتکر، «اشتد ظلمته وتراکم بعضه علی بعض» دیمکدر؛ یعنی:

ایمدی زمهریر ایله مقصود، ماه منیر اولمسنه کوره: «هوای بهشت، بذاته مُضیء اولدیغندن اوراسی شمس وقمره محتاج دکلدر.» سیاقنده معنی ویریلیر.

مفسرین کرامك بو وجهی تأخیر ایلملری، بو معناجه شایع الاستعمال اولمیوب مُخِلِّ فصاحت بولنمسندن ایلری کلمشدر.

لَا یَرَوْنَ – بو جملهٔ مُبَجَّله‌نك یا [جَزَاهُمْ] ك ضمیرندن، یاخود [مُتَّکِئِینَ] کلمه‌سنده مستکن اولان ضمیردن [حال] اولمسی‌ده، جنته [صفت] واقع اولمسی‌ده محتملدر. مع هذا احتمال ثانی دها قریبدر.

معنای شریفی، بر وجه مشروح عدم شمس وزمهریردن کنایه‌در. زیرا جنتده مادام که «آفتاب» نابوددر؛ آنده سُخونت هوا دخی مفقوددر. بناءً علیه نفی شمس ایله هم شمسك، هم لازمی اولان حرارت هوانك نفیی قصد اولندی؛ صانکه [لَا حَرَّ فِیهَا وَلَا قَرَّ] بیورلمش اولدی.

[اعتکار] کیجه‌نك ظلمتی پك مشتد اولمق معناسنه‌در. [ظلامها الخ] جمله‌سی، لیله‌نك صفتیدر. [قطعتها] «رب» نك عاملیدر. «قطعتها بالسیر» تقدیرنده در. [والزمهریر ما زهر]، بمعنی ماأضاء واشرق»: زمهریر، هنوز ضیاپاش آفاق اولامشدی، یعنی: هنوز آی طوغمامشدی دیمکدر.

ایشته شو بیته‌کی [زمهریر] ایله مقصود، ماه منیر اولدیغنه قرینه بودر.

[والزمهریر مازهر] جمله‌سی [قطعتها] نك فاعلندن، یاخود مفعولندن [حال] در. [جاءنی زید والشمس طالعة] ترکیبنده واقع اولدیغی کبی. «قطعتها حال کونی مقارناً لمدة اضاءة القمر» دیمکدر، که بو حالده [مازهر] ده‌کی [ما] دخی مصدریه در. [قونوی]

شرح ابیات کشافده معنای بیت یالکز [ما] نافیه اولمق اوزره تصویر ایدلمکله معنای ثانینك اسقاطی اولادر. قونوینك [ما] مصدریه در دیو حکم ایتمسی سهوه مبنی اولسه کرکدر. [خربوتی الحاج عبدالحمید حمدی افندی]

نتەكيم حديث شريفده: [هَواءُ الجَنَّةِ سَجْسَجٌ لاحَرٌّ وَلاقَرٌّ] ديه وارد اولمشدر، كه «هواى رَوح بخشاى بهشت، نه پك صيجاق، نه پك صغوقدر؛ غايتله معتدلدر» معناسنى مفيددر.[۱]

اوچنجيسى

مساكنده معتبر اولان امورك اوچنجيسىده فساد هوادن، رطوبتدن، وخامتدن، شنلك لازمەسى اولان سينكلردن بعيد بر بُستان نزهت بديد اولمسيدر. بناءً عليه اَبرار امتـه موعود اولان جنتِ اَعلايى [وَدانِيَةً عَلَيهِمْ ظِلالُها] وصفيله ثنا بيوردى. بو نظم جليلده ايكى سؤال واردر.

سؤال اول ـ [وَدانِيَةً] لفظ شريفنك نصبنه سبب نەدر؟

جواب ـ ائمهٔ عربيەدن، [اَخفَش، كِسائى، فَرّاء، زَجّاج] بونك بياننده وجوه آتيەيى بيان ايلمشلردر:

وجه اوّل ـ سبب نصب، [مُتَّكِئينَ] اوزرينه عطف ايله [حال] واقع اولمسيدر؛ نصل كه [فى الدّارِ عَبدُاللّهِ مُتَّكِئاً وَمُرسَلَةً عَلَيهِ الحِجالُ] ديرسين؛ زيرا مادام كه [عَلَيهِمْ] بيورلدى اَبرارك ذكرينه عودت بيورلمش اولدى.

وجه ثانى ـ سبب نصب، [لايَرَوْنَ فيها شَمساً وَلازَمهَريراً] جملهٔ جليلەسى اوزرينه عطف ايله [حال] واقع اولمسيدر. [غَيرَ رائينَ فيها

[۱] «سجسج» ـ غبغب وزننده ـ نه پك صيجاق، نه پك صغوق اولان كونه دينير. معتدل معناسنه در.

«قر» قافك ضميله ـ «برد» ـ فتحيله ـ «بارد» معناسنەدر. آنكچون متن كتابده ضم ايلەده فتح ايلەده اعراب ايدلمشدر.

شَمساً وَلازَمهَريراً وَدانِيَةً عَلَيهِمْ ظِلالُها] تقديرنده در. آره يرده [واو]ك دخولى، اَمرينِ مذكورينك اَبرار كرام ايچون اجتماع ايتديكنه دلالت ايچوندر. كويا [وَجَزاهُمْ جَنَّةً جامِعينَ فيهابَينَ البُعدِ عَنِ الحَرِّ وَالبَردِ وَدُنُوِّ الظِّلالِ عَلَيهِمْ] بيورلمش كبى در.

وجه ثالث ـ سبب نصب، [دانِيَةً] لفظ شريفنك جنته [صفت] واقع اولمسيدر. [وَجَزاهُمْ جَنَّةً دانِيَةً] تقديرنده در.

بو جوابه كوره [دانِيَةً] بر موصوف محذوفه [صفت] واقع اولمش اوليور. صانكه [وَجَزاهُمْ بِما صَبَروا جَنَّةً وَحَريراً وَجَنَّةً اُخرى دانِيَةً عَلَيهِمْ ظِلالُها] بيورلمش كبى‌در. سببى‌ده ابرار كرامك [اِنّا نَخافُ مِنْ رَبِّنا] كريمەسنده خوف خدا ايله موصوفيتلريدر. نتەكيم: [وَلِمَنْ خافَ مَقامَ رَبِّهِ جَنَّتانِ] بيورلمشدر. ديمك اوليور، كه اَبرار ايچون ذاتاً ايكى جنت موعوددر.

سؤال ثانى ـ ظِلّ، كونش اولان يرده بولنور. جنتده ايسه كونش يوق، كه آنك لازمى اولان [ظِلّ] بولنسون.

جواب ـ ظِلال جنتله مقصود، اشجار جنت اوبله بر شكل دلربا باغلار، كه بالفرض اوراده كونش اولسه او اشجار بهجت نشان، حرّ شمسه سپر اولەجق بر لطيف سايبان تشكيل ايدر ديمكدر.

﴿وَدانِيَةً﴾

امام بيضاوى دير، كه: بو لفظ شريف، يا حالدر، يا جنتك صفت ديكرى‌در. ماقبلنه، ياخود [جَنَّةً] لفظى اوزرينه معطوفدر.

احتمال اخيره كوره [وَجَنَّةً اُخْرٰى دٰانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلاٰلُهاٰ] تقديرندهدر. كَمَامَرَّ.

تفصيل — [وَدانِيَةً] لفظ شريفى قرائت نصبه كوره [حال مقدّره] در، كه حين فعلده موجود اولميان حالدر. [واو] ده آنى ماقبلنه عطف ايچوندر. يعنى: [لاٰيَرَوْنَ] جملهٔ حاليه‌سنك محلى، ياخود [مُتَّكِئِينَ] اوزرينه معطوفدر.

«[دٰانِيَةً] يا حال اوزرينه معطوفدر» كلامنده «حال» تعبيرينك وجهى، چوق كرّه حاليّت، وصفيّت، خبريّت وَسائره كبى متبوعك شئون واحوالى نه ايسه تسامحاً معطوفه اطلاق اولنمسيدر؛ زيرا [معطوف] دخى حكمده [معطوف عليه] كبى در.

[ياخود، جنّتك وصف ديكرى‌در. ماقبلنه معطوفدر] دينلمسى‌ده عدم تعيينه اشارتدر. آنكچون امام مشاراليه [ياخود — «جَنَّة» لفظى اوزرينه معطوفدر] ديه تعيين ايتديكى كبى احتمال اولده [مُتَّكِئِينَ]، ياخود [لاٰيَرَوْنَ] اوزرينه معطوفدر ديه تعيين ايتمدى؛ چونكه معطوف، معطوف عليهك غيرى اولمق لازم كله‌جكندن تصور معناده: [وَجَنَّةً اُخْرٰى] ديه‌رك بيان مغايرته مبادرت وَ بو صورتله محذوفك[١] مقدّر اولديغنه اشارت ايلدى. [وَلِمَنْ خاٰفَ مَقاٰمَ رَبِّهِ جَنَّتاٰنِ] آيت كريمه‌سى كبى، كه [جَنَّةً لِعَقيدَتِهِ وَجَنَّةً اُخْرٰى لِعَمَلِهِ مثلاً وغير ذلك] تقديرنده در. يعنى: [جنّت اوزرينه معطوفدر] كلامى، «بر موصوف تقديريله معطوفدر» ديمك اولوب او موصوف مقدّر دخى [جنّت] در. نظم جليل: [وَجَزاٰهُمْ بِصَبْرِهِمْ عَلَى الطّاٰعَةِ وَعَنِ الْمَعْصِيَةِ

[١] «جنت» لفظنك.

جَنَّةً وَحَرِيراً وَجَنَّةً اُخْرٰى دٰانِيَةً] تقديرنده در، كه: جناب اقدس بارى، مشقّتِ طاعته، ترك معصيته صبر و تحمّللرى سببيله بُستان مأكولات، حريرى ملبوسات ايله، برده [سهولت تمتّع واستفاده ايچون] ظلال اشجارى كنديلرينه ياقين اولان جنّت ديكرله خضرات ابرارى مظهر مكافات ايتمش» ديمك اوليور.

﴿ وَدٰانِيَةً ﴾

[ظِلاٰلُهاٰ] نك خبرى اولمق اوزره بويله رفع ايله‌ده قرائت اولنمشدر. جمله‌سى جملهٔ حاليّه، ياخود صفتدر.

تفصيل — [دانية] لفظنى قرائت رفعه كوره تركيبده مبتدا واقع اولان [ظِلاٰلُهاٰ] نك مقدّم خبرى اولور. خبرك مبتدايه تقدّمى ده اهتمامدن ناشى در.[١] بو تقديرجه جملهٔ مذكوره [لاٰيَرَوْنَ] نك فاعلندن حال، ياخود جنّتك صفتى اولور.

احتمال اوّله كوره [واو] ى ده عاطفه دكل، حاليه اولور.[٢] «لاٰيَرَوْنَ فيهاٰ حَرّاً وَلاٰقُرّاً وَالْحاٰلُ اَنَّ ظِلاٰلَهاٰ دٰانِيَةٌ عَلَيْهِمْ»

[١] كلمهٔ مذكوره‌نك فاعليت اوزرينه [رافعه] اولمسى احتمالنى رده اشارتدر؛ چونكه رافع اولمسنك شرطى اولان [اعتماد]، بونده مفقود در. واقعا «اخفش»، اعتمادسزده عمل تجويز ايلمشسه‌ده كلامك مذهب مشاراليهه حملى ضعيفدر.

[٢] ذوالحالده [لايرون] ده‌كى ضميردر. بو صورتده [حال متداخله] اولور، كه حالك تعددى صورتنده برينك ضميرندن واقع اولان حالدر. بو [لايرون] جمله‌سى [وجزاهم] ده‌كى [هم] ضميرندن حال اولديغى تقديرجه در. [لايرون الخ] جمله‌سى، صفت جنت اولديغى تقديرجه‌ده بو جملهٔ جليله‌نك صفت ديكرى اولمق جائزدر. معطوفده جمله‌نك اسميتى‌ده دوامه دلالت ايچوندر.

تقديرنده در، كه: أبرار كرام جنّتده صيجاقده كورمزلر، صغوقده. حال بوكه جنّتك ظلال اشجارى باشلرى اوستنده بر سايبان نزديك تشكيل ايده‌جكدر ديمك اوليور.

احتمال ثانى‌يه كوره [واو] صفتك موصوفنه لصوقنى تأكيد ايچون اولمش اولور. [سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ] كريمه‌سنده اولديغى كبى.

ظِلال، بوراده مستعاردر. [دانِيَةً] دن مستفاد اولان [قُرْب] ك ده معناسى، ظلال اشجار ايله تمتّعى مشعردر. يوقسه ظلال جنّت، ممدود در؛ اصلا نه تقاص ايدر، نه‌ده قُرب و بُعد ايله متفاوت اولور.

﴿ وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلاً [١] ﴾

بو جملهٔ جليله‌نك تفسيرنده ايكى وجه وجيه بيان بيورمشلردر.

وجه اوّل – «ابن قُتَيْبه» ديدى، كه: [ذُلِّلَتْ] لفظى «أُدْنِيَتْ مِنْهُمْ» تقديرنده‌در. بوراده [تذليل]، عربك آلچق ديوار حقنده‌كى: [حَائِطٌ

[١] ذل – ذالك ضمى وكسريله – يواش، رام، آسان اولمق معناسنه‌در، كه صعوبت وسركشى مقابيلدر. ايمدى يالكز ضمله – حقارتده – يالكز كسر ايله‌ده – سهولتده – مستعملدر. رفق، رحم، ملايمت معناسنه‌ده كليركه بونده ضمله‌ده جائزدر. وقرئ بهما قوله تعالى: [وَاخفض لهما جناح الذل] الاية. والمعنى لن وارفق وَارحم وَانقدلهما.

تذليل – دخى بالخاصه آصمه‌نك صالقملرى آشاغى صارقوب صالنمق معناسنه مستعملدر، كه اخذى سهولتلى اولور

قطوف – عنقود معناسنه اولان [قطف] ك جميدر، كه قافك كسريله‌در. آيت جليله‌ده مذكور اولان [قطوف] ايسه مطلقا ثمردر. صالقم دكلدر.

قطف – قافك فتحيله – آغاجدن ميوه طوپلامق معناسنه مصدر در. ثمرك [قطف] تسميه‌سى اقتطاف اولنديغيچوندو. نته‌كيم اجتنا اولنديغيچونده [جنى] تسميه قلنمشدر.

ذَلِيلٌ] قَوْلندن مأخوذدر. «ثِمار جنّت، ابرار امّته تقريب ايدلمش، آنلرى قولايجه قوپاررلر» ديمكدر.

وجه ثانى – [ذُلِّلَتْ الخ] «جُعِلَتْ مُنْقادَةً وَلا تَمْتَنِعُ عَلىٰ قُطّافِهاٰ كَيْفَ شاؤُا» تقديرنده‌در. بوراده [تذليل]، تسخير وتسهيل معناسنه‌در، كه ضدّ صعوبت اولان [ذِلّ] دن مأخوذدر. «ذالك كسريله» ثمار خوشكوار جنّت، مسخّركردهٔ ابرار امّتدر. آنلرى ديله‌دكلرى وجه ايله – يعنى قائماً، قاعداً، مضطجعاً نصل ايسترلرسه – اقتطافده قاطفلرى بر مانعه‌يه تصادف ايلمزلر ديمكدر.

«دانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلاٰلُهاٰ» قرائت رفعه كوره جملهٔ اسميّه، [ذُلِّلَتْ] ده جملهٔ فعليّه‌در. [تذليل] ك جملهٔ فعليّه اوله‌رق ايرادى، تظليلك غير زائل بر امر دائم اولديغنه اشارتدر؛ زيرا جنّتده كونش يوقدر. [تَذْليل] ايسه اويله اولميوب بالعكس امر متجدّددر. ايشته بو مانعه‌يه مبنى معطوف ايله معطوف عليه بيننده فعليّتده، اسميّتده «تناسب» واقع اولمامش، «تناسب جملتَيْن ايسه محسّنات عطفدندر. حال بوكه بونده تناسبه رعايت اولنمامشدر» ديه وارد اولان اعتراضه قارشى‌ده: «اوت! قاعدهٔ مذكوره، صدمهٔ مانعه‌يه اوغرامديغى تقديرجه‌در. بونده ايسه اوصدمه‌يه اوغرامشدر» يولنده جواب ويريله‌بيله‌جكى بياندن مستغنى بولنمشدر.

ايمدى قرائت رفعه كوره [ذُلِّلَتْ] ماقبلنده‌كى [دانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلاٰلُهاٰ] جمله‌سى اوزرينه معطوف اولديغى تقديرجه اعرابده‌ده لاجرم آنك حكمنى آلير. بناءً عليه [دانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلاٰلُهَا] جمله‌سى حاليّت اوزرينه نصب اولنورسه [ذُلِّلَتْ] ده حال اولور. نظم جليل: [وَدانِيَةً

وَمُذَلَّلَةً قُطُوفُهَا لَهُمْ] دیه تفسیر اولنور. وصفیت اوزرینه نصب اولنورسه [ذُلِّلَتْ] ده جنّته صفت دیکر اولور. نظم جلیله: [وَجَزٰاهُمْ جَنَّةً ذُلِّلَتْ قُطُوفُهٰا الخ] دیه معنی ویریلیر.

«ذُلِّلَتْ» جمله‌سنك [قَدْ] تقدیریله [دٰانِيَةً] كلمه‌سندن حال اولمسی ده [دٰانِيَةً] كلمه‌سنك بر موصوف تقدیریله جنّت اوزرینه عطف سببیله منصوب اولمسنه مبنی‌در؛ تا كه مفعول بهدن حال اوله. بو تقدیرجه‌ده [وَجَزٰاهُمْ جَنَّةً اُخْرٰى دٰانِيَةً وَقَدْ ذُلِّلَتْ قُطُوفُهٰا لَهُمْ] دیه تفسیر اولنور. مكركه امام بیضاوینك [دٰانِيَةً] دن حالدر دیمكدن مقصدی، [دانیة] كلمه‌سنك فاعلندن حالدر دیمك اوله. كویا: [تَدْنُو ظِلاٰلُهٰا عَلَيْهِمْ فى حٰالِ تَذْلِيلِ قُطُوفُهٰا لَهُمْ] بیورلمش اولیور.

قوله تعالى

﴿ وَيُطٰافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَاَكْوٰابٍ كٰانَتْ قَوٰارِيرَا. قَوٰارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهٰا تَقْدِيراً ﴾

خلاصهٔ مآل منیفی — او اَبرار خوش خصلت، نوش شرابه اظهار خواهش ورغبت ایلدكچه بر طاقم پرستارانِ خوب صورت كموش كبی آق یومشاق، بلّور كبی صاف شفّاف پیاله‌لرله؛ یاخود سیم خالصك بَقاسنی نَقاسنی، شرفِ جوهرینی، بِلّورك صفاسنی، شفّافلغنی حائز اولمق اوزره ایجادكردهٔ دست قدرت اولان پیاله‌لرله، صراحیلرله پیرامَنْكَرْدِ بزم عیش و عشرت اولورلر. او اهل جنّت، اوانیٔ شرابلرینی اَعمال صالحه‌لریله تقدیر ایدوب، اوانیٔ مذكوره دخی كندیلرینك تقدیرلری كبی صورتیاب وجود اولدی؛ یاخود خُدّام طائفین — كه پرستاران بهشت بریندر — كموش كبی آق یومشاق، بِلّور كبی صاف شفّاف اولان صراحیلره طولدردقلری شراب نابی اَبرار كرامك اشتهالری نسبتنده تقدیر ایلدیلر. آنلری سیراب ایده‌جك مقداردن نه دها چوق، نه دها آز قویوب نصاب احتیاجی اصلا تجاوز ایلمدیلر.

§

تفسیر وایضاح — آیات سابقه‌ده اَبرار كرامك جنّتده طعاملری،

لباسلری، مسکنلری وصف وثنا بیورلمشدی. بو آیت جلیله‌ده ده شرابلرینك وصفی صره‌سی کلمشسه‌ده اوانئ شربلرینك وصفی آکا تقدیم بیورلمشدر.

﴿ وَيُطَافُ ﴾

یُطاف، کلمه‌سی [دارَ] معناسنه اولان «طافَ» دن مأخوذدر. [یُدارُ] دیمکدر. «طواف»، «اطافه» ایکیسی‌ده فعل لازمدر. بوراده تعدیه [بِآنِيَةٍ] ده‌کی «با» دن کلمشدر. «کِرد چیزی بِکَشتن» ترجمهٔ فارسیه‌سیدر.

﴿ عَلَيْهِمْ ﴾

«عَلَى الْأَبْرَارِ إِذَا أَرَادُوا الشُّرْبَ» دیمکدر؛ یعنی: ابرار امّت نوش شرابه اظهار خواهش ورغبت ایلدکچه پرستاران خوب صورت، پیرامَنْکَرْدِ بزمِ عیش وعشرت اولورلر.

«وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ» جملهٔ جلیله‌سی، [إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ] آیت کریمه‌سنه متعلّقدر. او صفای نوشا نوشه سبب اولان شیلرله آیتَیْن جلیلتَیْنك آره‌سی توسیط بیورلمشدر. او اشیای متوسّطه‌ده: [يُوفُونَ بِالنَّذْرِ] آیت کریمه‌سیله اَبرارك اعمال حسنه‌لرینه مقابل، مکافات اولدقلری شیلردن عبارتدر.

﴿ بِآنِيَةٍ ﴾

[آنِيَه]، اَوْعِيَه دیمك اولوب مفردی، [إِنَاء]، جمع الجمعی، [اوانی] در. صحن، طاس، کاسه کبی قابه قاچاغه دینیر.

﴿ مِنْ فِضَّةٍ ﴾

آنیه‌نك نعتی‌در؛ کموش قابلر دیمکدر.

﴿ وَأَكْوَابٍ ﴾

اکواب، «کُوب» ك جمعیدر؛ «کوب»، قولپ، خُرطومی یعنی: ابریق کبی امزکی اولمیان کوزه‌یه (دستی‌یه) دینیر، که الآن بلاد عربده مستعملدر. آنیه ایله اکواب بیننده‌کی فرق، قدح ایله صراحی، بارداق ایله دستی بیننده‌کی فرق کبی در.

﴿ كَانَتْ قَوَارِيرَا قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ ﴾

امام بیضاوی: [أَيْ تَكَوَّنَتْ جَامِعَةً بَيْنَ صَفَاءِ الزُّجَاجَةِ وَشَفِيفِهَا وَبَيَاضِ الْفِضَّةِ وَلِينِهَا] عبارهٔ لطیفه‌سیله تفسیر ایتمشدر، که بو تفسیر [١]، هم بوراده [كَانَتْ] کلمه‌سنك فعل تامّ اولدیغنه، همده «اکواب، کموشدن وَ قواریر زجاجیّه‌دن نصل اوله بیلیر؟» دیه وارد اولان سؤالك جوابنه اشارتدر.

قواریر، [آبکینه] معناسنه اولان «قاروره» نك جمعیدر.

---

[١] تفسیر مذکور، حاصل معنایی بیاندر. [کانت] لفظی‌ده بر وجه مشروح فعل تام اولوب [وجدت] وَ [تکونت] معناسنی مفید ایدوکنه، [قواریر] دخی تشبیه بلیغ اولمق اوزره [حال] اولدیغنه اشارتدر. کلام: «حال کونها مثل قواریر» تقدیرنده‌در؛ چونکه او، اوانئ نفیسه حقیقةً قواریر دکلدر. زیرا قاروره شیشه‌دن متخذ در.

(اخطار) تشبیهه حمل اولنوب استعاره‌یه حمل اولنمامسی، تشبیهی مشعر اوله‌رق کلامده تشبیهك ایکی طرفی مذکور اولوب مدار استعاره اولان تناسئ تشبیهك فقدانه مبنی‌در.

اکواب جنّت، بِلّورك صفاسنى، شفّافلغنى، سيم خالصك يومشاقلغنى، آقلغنى جامع اولديغى حالده ايجادكردهٔ دست قدرت اولدى؛ يعنى: کموشك اوصافنى حائز اولمقله برابر جسمى شفّاف، رنكى صاف اولمقده‌ده بِلّوره بكزر ديمكدر.

ايضاح

١ - اکواب جنّت حقنده: «کموشدن اتّخاذ اولنمش آبكينه‌لردر» ديه حكم اولنمسى، مجرّد خلقه تفهيم ايچون بر تمثيلدن عبارتدر. يوقسه اوانئ مذكوره حدّ ذاتنده نه کموشدر، نه شيشه. چونكه ابن عباس (رضى الله عنهما) حضرتلرندن مروى اولان: [لَيْسَ فى ٱلدُّنْيا مِمّا فِى ٱلجَنَّةِ اِلاّ ٱلْاَسْماء] كلام حقيقت بيانيله‌ده ثابتدر، كه اوانئ جنت، حقيقت وماهيتده اوانئ دنيايه مباين در. شو قدر وار، كه اوانئ شراب ابرار، بلورك صفوت ولطافتى ايله کموشك آقلغنى، يومشاقلغنى جامع اولمسنه بناءً [ابكينهاى سيمين اولديغى حالده تكون ايتمش] ديه وصف الٓهى‌يه سزاوار اولمشدر.

٢ - دنيا شيشه‌لرينك اصلى، قُوم، قوارير جنّتك اصلى، کموشدر. خداى متعال، رَمل كثيفى صاف، شفّاف بِلّوره نصل قلب ايديورسه جنّت کموشنى‌ده قارورهٔ لطيفه‌يه قلب ايده بيلير. ايمدى شو آيت جليله‌نك ايرادندن غرض، جنّت قاروره‌سنك دنيا قاروره‌سنه نسبتى، سيم جنّتك رَمل دنيايه نسبتى كبى اولديغنه وَچونكه اصلَين مذكورَيْن بيننده‌ده نسبت بولنماديغنه تنبيهدر.

٣ - کموشك كمالى معلومدر، كه بَقاسنده، نَقاسنده [١] شرفنده‌در.

[١] نقا - بقا وزننده - تميز، پاك وَ پاكيزه اولمق.

شوقدر وار، كه کموش، كثيف الجوهردر. قاروره‌نك كمالى‌ده بديهيدر، كه شفّافيتده، صفاسنده‌در. شوقدر وار، كه بوده سريع الانكساردر. بناءً عليه اوانئ بهشت، بر صورتده تصنيع ايدلمشدر، كه سيم خالصك بقاسنى، نَقاسنى، شرف جوهرينى، قاروره‌نك‌ده صفاسنى، شفّافلغنى حائز در.

٤ - اکواب جنّت، اگرچه کموشدندر؛ لكن صفاىِ قاروره‌يى‌ده حائزدر. اکوابده شو ايكى وصف متباينى جمع ايتمسى ايسه قدرت خدادن مستبعد دكلدر.

٥ - آيت جليله‌ده مذكور اولان [قوارير] ايله مقصود، بيلديكمز زُجاج دكلدر. ايچنه شراب وَامثالى مايعات وضع اولنان رقيق، صاف، اوانئ مستديره‌يى عربلر: «قاروره» تسميه ايدرلر. ايشته [قوارير] ايله مقصود، بونلردر. بو صورتده معناى نظم جليل: [وَاَكْوابٍ مِنْ فِضَّةٍ مُسْتَدِيرَةٍ صافِيَةٍ رَقِيقَةٍ] سياقنده تقدير اولنور.

﴿ قَدَّرُوها تَقْديراً ﴾

مقدِّرين، يا مُطافٌ عليهم اولان شاربيندر؛ ياخود خُدّام طائفنيدر. هر ايكى صورتده «قَدَّرُوها» محلّاً منصوب، قواريرك صفتيدر. احتمالِ اوّله كوره ايكى وجه ايله تفسير اولنور:

١ - قَدَّرُوها فى اَنْفُسِهِمْ فَجاءَتْ مَقاديرُها وَاَشْكالُها كَما تَمَنَّوْهُ.

٢ - قَدَّرُوها بِاَعْمالِهِمُ الصّالِحَةِ فَجاءَتْ عَلىٰ حَسَبِها.

احتمال ثانى‌يه كوره‌ده يالكز بر وجه ايله تفسير اولنور:

- قَدَّرَ ٱلطَّائِفُونَ بِهَا ٱلْمَدْلُولُ عَلَيْهِمْ بِقَوْلِهِ: [يُطَافُ] شَرَابَهَا عَلَى قَدَرِ اِشْتِهَائِهِمْ.

احتمال اوّلك وجه اوّلنه كوره - كه مُطافٌ عليهم اولان شاربينك قوارير مذكوره‌يى نَفسلرنده تقدير ايتمش اوللريدر - بونك معناسى شودر، كه: اهلِ جنّت، پياله‌ٔ شرابلرينى كندى كنديلرينه تقدير ايدوب آرزوى ذاتيلرينه موافق مقادير وَاشكال اوزره اولمسنى ايستديلر. بناءً عليه تقدير وتصوّرلرندن اكسك، زياده اولميه‌رق طبق اراده و آرزولرى كبى صورتياب وجود اولدى [١]. كشينك نوش شراب ايچون اتّخاذ ايده‌جكى صُراحيلرده منتهاى مقصدى ايسه شبهه يوق، كه اوّلا: [صفا] در. آنى‌ده جناب خدا: [كَانَتْ قَوَارِيراً] قَوْل شريفيله ياد وثنا بيوردى. ثانياً: [نقا] در. بونك‌ده: [مِنْ فِضَّةٍ] قَوْل كريميله وصفنى اِعلا بيوردى. [ثالثاً: شكل ومقدار] در. آنى‌ده: [قَدَّرُوهَا تَقْدِيراً] قَوْل شريفيله انبا بيوردى.

احتمال اوّلك وجه ثانيسنه كوره‌ده معنى شو وجه ايله تصوير اولنور:

---

[١] وفى الحواشى: وفى معناه انشد المصنف رحمه الله تعالى:

وَلَوْ صَوَّرْتَ نَفْسَكَ لَمْ تَزِدْهَا
عَلَى مَافِيكَ مِنْ كَرَمِ ٱلطِّبَاعِ

اراد انه يثنى على كونها خلقت على اتم ماينبغى من مكارم الصفات بحيث لا تزيد على ذلك كذلك تلك الاوانى جائت على حسب ماقدروا لاتزيد على ذلك ولا يمكن ان يقع زيادة عليه [ابن تمجيد]

بيت مذكور، «طائى» نك اولديغنى، [شهاب] تصريح ايتمشدر.

اهل جنّت، اوانيلرينى اَعمال صالحه‌لريله تقدير ايلديلر. اوانىٔ مذكوره دخى كنديلرينك تقديرلرى كبى صورتيابِ وجود اولدى. [١]

احتمال ثانى‌يه كوره بر مضاف تقديرندن لابد در. «اَىْ قَدَّرَ اُلْخُدَّام شَرَابَ ٱلْقَوَارِيرِ عَلَى قَدَرِرَىِّ ٱلشَّارِبِ مِنْ غَيْرِ زِيَادَةٍ وَنُقْصَانٍ» ديمك اوليور. حاجتى مقدارى اولديغيچون شاربه زياده لذّتبخش اولان‌ده بودر؛ زيرا اعتدالك هر ايكى طرفى‌ده مذمومدر. مجاهدك ديديكى كبى: [لَافَيْضَ فِيهَا وَلَاغَيْضَ] «اَىْ لَا كَثْرَةَ وَلَاقِلَّةَ» [٢]

ترجمهٔ مألى: [يُطَافُ] قَوْل شريفيله مدلولٌ عليهم اولان طائفين - كه خَدَمهٔ اهل جنّت ديمكدر - كموش كبى آق يومشاق، بِلّور كبى صاف شفّاف اولان صراحيلره طولدوره‌جقلرى شراب نابى، ابرار كرامك اشتهالرى نسبتنده تقدير ايلديلر. آنلرى سيراب ايده‌جك مقداردن نه دها چوق، نه دها آز قويوب نصاب احتياجى اصلا تجاوز ايتمديلر.

---

[١] آرزوى ذاتيلرينه موافق صورتده تقدير، بعينه اعمال صالحه‌لرى وسيئاتدن اجتنابلرى مقابله‌سنده‌كى تقديردن عبارتدر. عملرى مقابله‌سنده‌كى تقدير دخى، بعينه آرزوى ذاتيلرينه موافق صورتده اولان ديمكدر. بناء عليه شو ايكى وجه بيننده‌كى فرق، فرق اعتباريدر. شويله‌كه: وجه اولده يالكز [انفس]، وجه ثانيده يالكز [اعمال] اعتبار اولنمشدر.

[٢] بو احتمالك تفاسيرده وجه تأخيرى، تكلفدن آزاده اولماسى وخدام جنتك قدر اشتهاى ابرارى بيلملرى جاى نظر اولمسى‌در.

﴿ قدّرُوها ﴾

بنـاءِ مفعول ايله، يعنى: قافك ضمىّ، دال مشـدّدهنك كسريله‌ده قرائت اولنمشدر. بريسى بر شيئه سنى اِقدار ايلرسه آندن اِخبارده: [قَدَّرِنه فُلانٌ] ديمزميسين؟ ايشته بوده آندن منقول اولوب [جُعِلُوا قادِرِينَ لَها كَماشاؤُا] مألنى مفيد در.

قوله تعالى

﴿ وَيُسْقَوْنَ فيهَا كَأْسًا كانَ مِزاجُها زَنْجبيلاً . عَيْناً فيها ﴾
﴿ تُسَمّى سَلْسَبيلاً ﴾

خلاصهٔ مأل منيفى – اَبرار مشاراليهم جنّتده زنجبيله شبيه، آب خوشكوار ايله ممزوج، لطيف، ايچمى آسان اولمقدن ناشى سلسبيل ايله مسمّى اولان شراب ناب ايله‌ده سيراب ايديليرلر.

§

تفسير وايضاح – معلوم اولسون، كه جناب اقدس بارى، اوانىٔ شراب اَبرارى وصف ايلدكدن صوكره مشاراليهمك مشروبلرينى‌ده وصفه آغاز ايله :

﴿ وَيُسْقَوْنَ فيها كَأْساً كانَ مِزاجُها زَنْجَبِيلاً ﴾

بيوردى. طائفهٔ عرب، زنجبيلى مشروباته قاتمه‌يى سورلر؛ آب زنجبيل ايله ممزوج اولان شرابدن استلذاذ ايدرلردى. آنكچون آب زنجبيل ايله ممزوج شراب ناب ايله‌ده سيراب ايديله‌جكلرى بيان بيورلمشدر.

زنجبيل، تركيده تحريفله [زنجفيل] تعبير اولنان كوكه دينير، كه طوبراق آلتنه ايشليوب كيدر. نباتى، قامشـه وَحصير اوتنه شبيه اولور. قوهٔ مسخّنه وَ هاضمه‌يى حائز، فى الجمله مُليّن، جماعى مُقوّى،

قوّهٔ ذکا وحافظه‌یی مورث، کچینك جکری رطوبتیله مخلوطاً تجفیف وسحق اولنمشندن سُرمه چکمك غِشاوهٔ عینی، ظلمتِ بَصَری مُزیلدر دیه اوقیانوسده مسطوردر.

عربلر، مطلقا مستطاب اولان شیئه: [زنجبیل] اطلاق ایدرلر. آکا بناءً خمره دخی [زنجبیل] نامنی ویردیلر.

ایمدی آیت جلیله‌ده مذکور اولان [زنجبیل ایله مقصود، شو اوصاف وخواصّی بیان اولنان زنجبیلمیدر؟ خیر! ابن عبّاس (رضی الله عنهما) حضرتلرینك سالف الذّکر: [لَيْسَ فی الدُّنْيا مِمّا فی الْجَنَّةَ اِلّا الْاَسْماء] کلام حقیقت بیانی حکمنجه زنجبیل جنّت دخی کرك حقیقت و ماهیتده، کرك چاشنی وَلذّتده زنجبیل دنیایه مغایردر. جنّتك سیم وزری، لحم وثمری، حاصلی سائر هرشیئی ده بویله‌در. شبهه یوق،که حکمت الٓهیّه ایله دلائل عقلیّه دخی بومغایرتی مقتضیدر. ایشته باقکز،که تفسیر زنجبیلده امام بیضاوی: «مٰاءٌ يشبهُ الزَّنْجَبيلَ فی الطَّعْمِ» بیورمشدر؛ یعنی «زنجبیل»، چاشنیده بیلدیکمز زنجفیله بکزر بر صودر؛ یاخود زنجفیله بکزر بر شیدر.

لکن امام مشارالیهك: «چاشنیده زنجفیله بکزر» دیمسی، تحقیق سالف الذّکره منافی‌در؛ چونکه «ابن عبّاس» حضرتلرینك قَوْلنجه زنجبیل جنّتك طعمده‌ده دنیا زنجفیلنه مشابهتی اولماق لازم کلیر. شوقدر وار،که ینه امام بیضاوینك: «وَكٰانَتِ الْعَرَبُ يَسْتَلِذُّونَ الشَّرٰابَ الْمَمْزُوجَ بِهِ» بولنده تقریرینه کوره عربلر، آب زنجبیل ایله ممزوج اولان شرابدن استلذاذ ایدرلردی. بناءً علیه کندیلرینه جنّتده نوش ایده‌جکلری صهبای صفا بخشانك ذوقنی اشراب ایچون دنیاده

دادانمش اولدقلری اسم زنجبیل ایله مسمّی برآب لذیذ نشاط افزا ایله مزج ایدیله‌جکی بیان بیورلمشدر.

امام بیضاوینك: «مٰاءٌيشبهُ الزَّنْجَبيلَ فی الطَّعْمِ» عباره‌سنده واقع اولان «ما» کلمه‌سی، الف ممدوده ایله‌ده، الف مقصوره ایله‌ده قرائته مساعددر. بناءً علیه «يشبهُ» احتمال اوّله کوره «ما» نك صفتی، احتمال ثانی‌یه کوره صله‌سی اولور. بالاده‌کی ترجمه‌مزده کوریلن تردیدك‌ده سببی بودر. مع‌هذا هر ایکی تقدیره کوره‌ده زنجبیل ایله مقصود، حقیقت زنجبیل دکلدر. بلکه جنّتده بر صویك اسمیدر،که امام مشار الیهك بیانینه کوره بعض اوصافده زنجبیله بکزر. شراب اَبرار، بو آب خوشکوار ایله مزج اولنور. بو صورتده آیت آتیه‌ده واقع [عیناً] بر مضاف تقدیریله «زَنْجَبيلاً» دن بدل اولور. یوق احتمال بعیده کوره زنجبیل ایله مقصود، حقیقت زنجبیل ایسه [عیناً] لفظی، «كأْساً» دن بدل اولور. هر ایکیسی‌ده بدلِ کلدر،که مُبْدَلٌ منهك عینی دیمکدر. معنی: احتمال اوّله کوره [يُسْقَوْنَ فيهٰا مٰاءَ زنجبيلٍ ماءَ عَيْنٍ]، احتمال ثانی‌یه کوره [وَيُسْقَوْنَ فيهٰا خَمْراً خَمْرَعَيْنٍ] سیاقنده تقدیر اولنور.

﴿ عَيْناً فيهٰا تُسَمّٰى سَلْسَبيلاً ﴾

[زنجبیل]، جنّتده بر چشمه‌در،که آب نابی بوغازده سلیس الانحدار، لطیف وخوشکوار اولمق جهتیله [سلسبیل] تسمیه اولنور.

عربلر: «شرابٌ سَلْسَلٌ وَسَلْسٰالٌ وَسَلْسَبيلٌ» دیرلر. [سَلْسَلَ

سَلْسَال] طاتلی، خوشکوار - یاخود - صغوق، صویه وَایچمی آسان، بادەیه دینیر.

«سلسبیل»، خشونتسز، نَرْم، لطیف، ملایم اولان شیئه دینیر وَلطیف وَخوشکوار اولان صو، آنکله وصفلنیر. قاموسدن ماعدا اُمّهات کتب لغتك بیانه کوره «سلسبیل»، لذیذ، خوشکوار، سهل، لطیف صویه دینیر. ایشته شو اوصافدن تبیّن ایدر، که [زنجبیل] صوینك [سلسبیل] ایله تسمیەسندن مقصود، او آب نابدن زنجبیلدەکی یاقیجیلغی، آجیلغی نفی‌در؛ یعنی: اَبرارك شرابلرینه قاتیلەجق صویك اسمی زنجبیل ایسەده آنده بویله یاقیجیلق، آجیلق یوقدر. او آب ناب، پك لطیف وَخوشکوار اولوب ایچمی غایتله آساندر.

نکته

جناب اقدس باری، شراب ناب ابراری اوّلاً: کافور ایله، ثانیاً: زنجبیل ایله مزج ایلدیکنی بیان بیوردی؛ زیرا جنّته کیرلدکده هنوز اثری باقی اولان حَرِّ عَرَصات، تَعَبِ عبور صراطدن ابتدا طبیعت بر صغوق صو ایچمکه میل ایلر. احتمال که مزاجی کافور اولان شرابك مزاجی زنجبیل اولان شرابه تقدیمنك وجهی بو اوله.

﴿ سَلْسَبیلاً ﴾

بو کلمهٔ جلیلەنك اصلی، [امر] ایله مفعولندن، یعنی: [سل] ایله [سبیلاً]دن مرکّب اولوب «سَلْ اَنْتَ سَبیلاً اِلیها» تقدیرنده بولندیغی، بعده بو کلامِ مرکّب جنّتده بر چشمەیه، یاخود بر چشمەنك صوینه عَلَمْ اولدیغی علی بن ابی طالب (کرّم الله وجهه وَرضی الله عنه)

حضرتلرندن نقل ایدلمشلرسەده بو سوز مشارالیه حضرتلری حقنده محض افترادر. بو، [ابن مِطْران الشّاشی] نك بیتِ آتیسنده اولدیغی کبی شبهه یوق، که تلفیق تجنیسدندر.

سَلْ سَبیلاً فیها اِلیٰ راحَةِ النَّفْس بِراحٍ کَاَنَّها سَلْسَبیلُ.

§

فائدهٔ ادبیه

«عَیْناً فیهَا تُسَمّٰی سَلْسَبیلاً» کریمەسنده [سَلْسَبیل] لغتده سَلْسالك مبالغەسیچون ذکر اولنور بر وصفدر. ایمدی وصفیتی اوزره ابقا اولنورسه معنایِ نظم جلیل: «او چشمه، سلسبیل ایله وصفلنیر» دیمك اولور. نته‌کیم [زَیْدٌ یُسَمّی الشُّجاع] دیدکلری کبی، که [یُوصَفُ بِهِ] معناسنەدر. بوصورتده [عَیْناً سَلْسَبیلاً] دنیلمەسی، صویك بو وصف ایله اشتهارینه مبنی‌در. وصفیتدن منقول: [عَلَمْ] اولمسی‌ده جائزدر؛ انصرافی‌ده. [ماء] نك اسمی اولدیغیچوندر؛ زیرا [ماء]، مذکّردر.

سؤال - عین اوزرینه جریانی تأنیث، اعتبارینی ایجاب ایدوب تأنیث وَعَلَمِیَّت سببلریله غیر منصرف اولمازمی؟

جواب - جریان مذکور، تأنیث اعتبارینی ایجاب ایتمز. اکر ایجاب ایتسه: [هٰذِهِ النَّفْسُ زَیْدٌ وَهٰذِهِ واسِطٌ] ترکیبلرنده واقع [زید]، [واسط] لفظلرینك جریان مذکوردن دولایی غیر منصرف اولمسی لازم کلیر. بو ایسه فاسددر. محتملدر، که فی‌الاصل غیر منصرف اولەده بوراده انصرافی رؤس آیاته مناسبت آلمق ایچون اوله. [قَوارِیراً] دینلدیکی کبی.

سؤال - سلسبيل لفظنك انصرافنه علمانك اجماعی، لفظ مذكورك غير منصرف اولمق احتمالنی قالديرمازمی ؟

جواب - قالديرماز؛ زيرا اولور، كه ايكی جائزدن بری قوی، ديكری ضعيف بولنورده قويسی اوزرينه اجماع ايدرلر؛ ضعيفی اوزرينه اجماع ايتمزلر.

بعض علمای ادب [سلسبيل] لفظنی بسيط قيليوب بروجه بالا بونك اصلی: [سَلْ سَبِيلاً] در، كه امر ايله مفعولندن مركبدر ديه ذاهب اولمشدر. بونك ايكی توجيهی واردر:

اوّلكيسی - [تُسَمّى] فعلی، كلام اوّلك تتمه‌سندن اولوب مفعولی معلوم بولنمسندن طولايی حذف اولنمشدر. معناسی، [اَىْ تُوصَفُ بِمِثْلِ الزَّنْجَبِيلِ] بولنده تصوير اولنور. [سَلْ سَبِيلاً] دخی استيناف اولوب [اِسْأَلِ الطَّرِيقَ اِلَيْهَا لِلْوُصُولِ] تقديرنده‌در.

ايكنجيسی - [تَأَبَّطَ شَرّاً] كبی جُمَلِ مَحْكِيّه قبيلندن اولوب عَيْنه، ياخود آب خوشكواره عَلَم اولمشدر ديه ابن حاجب، «امالی».سنده ذكر ايلدكدن صوكره توجيه اوّلی [وَفِيهِ تَعَسُّفٌ] قوليله بالتعقيب توجيه ثانی‌يی تصويب ايتمشدر؛ لكن صاحب «كشّاف»، ايكنجی توجيهی‌ده خوش كورميوب [وَمَعَ اِسْتِقَامَتِهِ فِى الْعَرَبِيَّةِ تَكَلُّفٌ وَاَبْتِدَاعٌ] ديمشدر.

قوله تعالى

﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ اِذَا رَاَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤاً مَنْثُوراً﴾

ترجمهٔ مآل منيفی -. ابرار مشار اليهمك اطرافنده طراوت وبهالری ابداً تغير ناپذير، رونق شبابلری دائمی وغير زائل بر طاقم كودكان خوب شمائل، ياخود بيلاز كلی ويا كوپه‌لی بر طاقم نوجوانان لطافت نشان طولاشير، كه ای نبیّ اكرم! (صلّی الله عليه سلّم) - ياخود - ای خطابه صالح اولان كيمسه! سن آنلری كورديكك وقت حسن و بهالرندن، صفای الوان صباحت افزالرندن، نورانی يوزلرينك پارلديسندن واو پارلدينك آيينهٔ روی يكديكره انعكاسندن مجلس خدمتده هر بری بر ايشله مشتغل اوله‌رق طاغنق برحالده بولنملرندن دولايی آنلری صاچلمش اينجی كبی صانيرسين!

§

تفسير وايضاح - جناب اقدس باری، اوصاف اوانی وشرابِ ابراری بيان بيوردقدن صوكره اوبزم انسا انسده پابرجای خدمت اوله‌جق نوجوانانی‌ده وصفه شروع ايله:

﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ﴾

بيورمشدر، كه [مُخَلَّد] لفظنك محتمل اولديغی معنيه كوره ايكی وجه

ایله تفسیر اولنور: اَبرار مشار الیهمك اطرافنده طراوت نوجوانیلری دائمی وَغیر زائل بر طاقم کودکان خوب شمائل یاخود اَبرار مشار الیهمك اطرافنده پسرانِ کوشواره‌داران کمربند خدمت اولوب دونر طولاشیر دیمکدر.

﴿ یَطُوفُ عَلَیهِمْ ﴾

«یَدُورُ عَلَی الْاَبْرارِ» دیمکدر.

﴿ وِلْدانٌ ﴾

نَوْزاد دیمك اولان [وَلید] ك جمعیدر. کنجلر خدمتده چابکدست اولدقلریچون خدمت اَبراره بونلر تعیین بیورلمشدر.

﴿ مُخَلَّدُونَ ﴾

طراوت وبهالری، ابداً تغیّر ناپذیر اولوب رونق شبابلری اوزره دائمدرلر.

مخلّد، تخلیدن اسم مفعولدر. [خلد] بقاء ودوام، یعنی: ابدی ودائمی قالمق معناسنه اولدیغی کبی بیلازکه، کوپه‌یه‌ده دینیر. بو معنای ثانی‌یه کوره [مُخَلَّدُونَ]، کوپه‌لیلر، یاخود بیلازکلیلر دیمك اولور.

برده [خلد]، «روح» معناسنه اولمغله [مُخَلَّدُونَ]، روحانیّون ایله‌ده تفسیر اولنه‌بیلیر، که ابرار مشارالیهمك اطرافنده پابرجای خدمت اولان نوجوانان، کویا جسمسز برر روح مجرّد ایمشلر دیمك اولیور.

﴿ اِذٰا رَاَیتَهُمْ ﴾

یا محمّد! (صلّی الله علیه وسلّم) یاخود، ای خطابه صالح اولان کیمسه!

سن آنلری کوردیکك وقت، - حسن وبهالرندن، الوان لطافت افزالرندن، نورانی یوزلرینك پارلدیسندن وَ او پارلدینك آینهٔ روی یکدیکره انعکاسندن مجلس خدمتده هر بری بر ایشله مشتغل اوله‌رق طاغنق بر حالده بولنملرندن دولایی - آنلری صاچلمش اینجی کبی صانیرسین.

﴿ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤاً مَنْثُوراً ﴾

مخاطَب، حضرت نبیّ امّی لقب افندمز اولدیغی حالده کرك [رَأَیتَهُم]، کرك [حَسِبْتَهُمْ] ده‌کی ضمیر مستتر، حقیقتدر. احتمال ثانی‌یه کوره، استعاره، یاخود مَجاز مُرسَلدر.

پرستارانِ جِنان، متفرق اولمیوب‌ده سلك اللآل کبی مجتمعاً صفبستهٔ مقام خدمت اولسه‌لردی لُؤْلُؤ منظومه تشبیه اولنورلردی. متفرّق اولان اینجینك ایسه منظرهٔ لطیفه‌سی، لُؤْلُؤ منظومك منظره‌سندن دها کوزلدر؛ چونکه آق، پارلاق اینجی دانه‌لرینك یکدیکره پرتو انداز اولمسندن آب وتابی افزایشپذیر اولور. بو رونق ولطافت ایسه آنك حال انتظامنده بولنماز.

وِلْدانِ جِنان، لُؤْلُؤ منثوره تشبیه بیورلدیغی کبی [حُورعین] دخی لؤلؤ مکنونه [١] بکزه‌دلمشدر؛ زیرا [حُورعین]، ولدان کبی منتشر اولمیوب [حُورٌ مَقْصُوراتٌ فِی اْلخِیامِ] وصف عالیسنه کوره آنلر مربوط رشتهٔ ازدواجی اولدقلری بختیاران انامك حرمسرالرندن خارجه چیقمازلر.

[١] «مکنون» مخزون، مخفی دیمکدر.

بعضلری دیدی‌که: ولدان جنان، صدفندن یکی چیقوب صا-
چیلان دُرِّناب ناسُفته‌یه تشبیه بیورلمشدر؛ زیرا اینجی، صدفندن یکی
چیقدیغی وقت دها کوزل، دها آبداردر.

کشف الاسرارده: [وِلْدانٌ مُخَلَّدُونَ] «ای غِلمانٌ یُنشِئُهُمُ اللّهُ
لِخِدْمَةِ الْمُؤْمِنِینَ» دینلمش اولمسندن‌ده آکلاشیلیر، که پرستاران بهشتك
[وِلْدان] نامنی آلملری، یکی طوغمش چوجقلر صورتنده اولدقلری‌ایچوندر؛
هم‌ده غلمان مشارالیهمه [وِلْدان] اطلاقی، ناسجه متعارف اولان عُنوان
ایله خطابدر. بناءً علیه بو نامی آلملرندن، جنّتده طوغمش اولملری
لازم کلمز.

قوله تعالی

﴿ وَاِذَا رَأَیْتَ ثَمَّ رَأَیْتَ نَعِیماً وَمُلْکاً کَبِیراً ﴾

خلاصهٔ مآل منیفی - ایها الرّائی! چشم حقائقبینك جنت اعلاده
نره‌یه منعطف اوله‌جق اولورسه وصفه کلمز بر نعیم عظیم، بر ملك
کبیر کوررسین.

یعنی: بهشتِ برینده نره‌یه باقسه‌ك، ابرار کرامه رایکان بیوریلان
عطایایِ لاتُحصایی، نظر رُبا بر مُلك وسیعُ الأنحایی مشاهده ایدرسین.

§

تفسیر وایضاح - معلوم اولسون، که جناب ربّ عزّت، تفصیل
احوال اهل جنّتدن صوکره او دار الثّوابده بو ذکر اولنان مقداردن
دها عالی بر طاقم امور جلیله بولندیغنی بیان ایله‌ده اوتفصیلی تذییل
ایده‌رك:

﴿ وَاِذَا رَأَیْتَ ثَمَّ رَأَیْتَ نَعِیماً وَمُلْکاً کَبِیراً ﴾

بیورمشدر، که خلاصهٔ مآل منیفی، بالاده صحیفه زیب بیان اولمشدر.

﴿ رَأَیْتَ ﴾

بونك، نه ملفوظ، نه مقدّر برمفعولی یوقدر؛ زیرا معناسی عامّدر؛

يعنى: [رَأَيْتَ] فعل لازم منزلهسنه مُنَزَّل، مفعولى متروك اولمغله مقامِ خطابيده [عموم] افاده ايدر. مضمون جمله: [اِنَّ بَصَرَكَ اَيْنَمَا وَقَعَ فِى اَلْجَنَّةِ] تقديرندهدر، كه «چشم حقائقبينك جنّتده نرهيه منعطف اولهجق اولورسه» ديمكدر.

﴿ ثَمَّ ﴾

ظرفيّت اوزرينه منصوبدر. بوكلمهٔ جليله ايله جنّته اشارت بيوريليور:

﴿ رَأَيْتَ نَعِيماً وَمُلْكاً كَبِيراً ﴾

وصفه كلمز بر نعيم عظيم، بر ملك كبير كوررسين.

نعيم [مَايُتَنَعَّمُ بِهِ] معناسنه در، كه رفاهيّت حاله سبب اولان شى اولوب بوده خداى متعالِ عميم النّوالك مخلوقه احسان بيورديغى عطيّهدن عبارتدر.

[نَعِيماً] دهكى تنكير: «كَثيراً لاَيُوصَفُ» معناسنى مشعر در.

[مُلْكاً كَبِيراً] «واسِعاً وَهَنِيئاً» ديمكدر؛ زيرا بو كى يرلرده [كَبِيراً] لفظى، فضانك، مسافهنك كنيشلكنه عِظَمِ حَجْمدن مُستعار در. علاقه دخى مطلقا كنيشلكدر. بو معنى، حديثِ شريف ايلهده مؤيّد در. شويله كه: حضرت رسول مُجتبى (صلّى الله عليه وسلّم) افندمز: [اَدْنَىٰ اَهْلِ اَلْجَنَّةِ مَنْزِلَةً يَنْظُرُ فِى مُلْكِهِ مَسِيرَةَ اَلْفِ عَامٍ يَرَىٰ اَقْصَاهُ كَمَا يَرَىٰ اَدْنَاهُ] بيورمشلر در.

ادنى مرتبهده اولان اهل جنّتك حالى بو اولنجه يا اعلى درجهدهكيلرك كمالى آرتق قياس اولنسون ديمكدر.

بر ده دنياده قياساً خاطره كله بيلير، كه حدّ منتهاسنه قدر مدّ نظر قابل اولميان بويله بر ملك واسعى نه ياپملى؟ ايشته شو توهّمىده دفع ايچون:

﴿ يَرَىٰ اَقْصَاهُ كَمَا يَرَىٰ اَدْنَاهُ ﴾

بيورمشلردر؛ [١] يعنى: او ملكك شو فُسحتِ بىنهايهسيله برابر رائىيه نسبتله اك ياقين اولان يرى مرئى اولديغى كبى اك اوزاق يرىده رؤيت اولنهبيلمك، جنّتك خصائصندندر؛ ياخود الله تعالى، اهل جنّته اويله بر حدّت نظر احسان بيورهجق، كه تارشُعاعِ نِكاه، ابعادِ غير متناهيهيه بيله واصل اوله بيلهجكدر.

عارفلره كوره نعيم، راحت اشباح، مُلكِ كبير، لذّت ارواح در. [نعيم]، ملاحظهٔ داردن، [مُلك كبير]، مشاهدهٔ ديداردن عبارتدر. داربى ديدار ايسه رغبته سزاوار دكلدر. «اَلْجَارُ ثُمَّ اَلدَّارُ»

«زاهدان فردوس ميخواهند ومادىدار دوست»

قال القاضى: (رحمه الله) مُقْتَبِساً مِنْ مَفَاتِيحِ اَلْغَيْبِ: هذا وَلِلْعَارِفِ اَكْبَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَهُوَاَنْ تَنْتَقِشَ نَفْسُهُ بِجَلاَيَا اَلْمُلْكِ وَخَفَايَا اَلْمَلَكُوتِ فَيَسْتَضِيءَ بِأَنْوَارِ قُدْسِ اَلْجَبَرُوتِ.

حضرت مفسّر ديمك ايستر، كه: اهل جنّت ايچون بو قدر لذّات حسّيّه حاصل اولمقله برابر بحر جلال وجمال خداده مستغرق اولان عارف بالله ايچون آنك فوقنده بر لذّت روحانيّه حاصلدر، كه اوده

[١] ديمك كه حديث شريفده واقع [يرى اقصاه الخ] قولى، صنايع بديعيهدن اولان تكميل واحتراس قبيلندندر.

حُجُبِ نفسانيّه وَ طبيعيّه‌نك ارتفاعى، قُدْسِ جبروته قُوّه اتّصالك حصولى سببيله او مَرْدِ خدانك مرآتِ روح پر فتوحى، صُوَر عالم غيب وشهودك جلوه‌كاهى، علوم لَدُنيّه وَمعارفِ الٓهيّه‌نك مهبط انوار قدسيّت پناهى اولمسيدر. كماقيل:

﴿ تَجَوَّعْ تَرانى تَجَرَّدْ تَصِلْ ﴾

ديمك اوليور، كه جنّت عارفين، ايكيدر. برى: جنّت روحانيّه، ديكرى: جنّت جسمانيّه.

نفس ايله مقصود، روح در.

جلايا، ضدّ خفايا اولوب جلاياى ملك ايله مقصود، صُوَر عالم شهادت، خفاياى ملكوت ايله‌ده مقصود، صُوَر عالم غيبدر، كه هر ايكيسنك‌ده جلوه‌كاهِ حكمت پناهى لَوْحِ جان عارفدر؛ چونكه [مُلك] ايله مقصود، عالم شهادتدر. سبب بودر، كه [جلايا] آكا مُضاف اولمشدر. [ملكوت] ايله‌ده مقصود عالم غيبدر. اوجهتله‌در، كه [خفايا]، آكا مضاف اولمشدر.

انوار قدس ايله مقصود، علوم حقيقيّه در.

قُدسك - عظمت وكبريا معناسنه اولان - جبروته اضافتى، مُسَبَّبِك سببه اضافتى قبيلندندر؛ زيرا عظمت وكبريا، حق جلّ وعلا حضرتلرينك مالايَنْبَغيدن تنزّهنى مقتضى اولديغيچوندر.

قوله تعالى

﴿ عَالِيَهُمْ ثِيابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَ اِسْتَبْرَقٌ ﴾

خلاصهٔ مآل منيفى - جناب اقدس بارى، اهل جنّتك اوستلك لباسلرى: يشيل، نازك، اينجه وَ زربُفت ديبالردن اولديغى حالده روى زيبالرينه حسن ورونق وَلطافت، كوكللرينه فرح و شادى وَمسرّت اعطا بيوردى.

ياخود - جناب اقدس بارى، اهل جنّتك اوستلك لباسلرى: يشيل، نازك، اينجه وَ زربُفت ديبالردن اولديغى حالده آنلره بُستان مأكولات، حريرى ملبوسات ايله مكافات ايلدى.

ياخود - اهل جنّتك اوستلك لباسلرى: يشيل، نازك، اينجه وَ زربُفت ديبالردن اولديغى حالده بزم نوشانوشلرنده كمربند خدمت اولوب طولاشان پسرانِ كوشواره دارانى صاچلمش اينجى كبى صانيرسين.

ياخود - بهشت برينك هر نره‌سنه عطف نظر ايلسه‌ك جامه‌هاى زَبَرينى: يشيل، نازك، اينجه وَزربُفت ديبالردن معمول بر طاقم اهل نعيمى، اهل ملك عظيمى كوررسين.

§

تفسیر وایضاح - بو آیت جلیله، بروجه آتی «مسائلِ شتّی» ضمننده تفسیر اولنور:

اولکی مسئله

ائمهٔ قرائتدن نافع، حمزه [غالِیَهُمْ] کلمهٔ جلیله‌سنی یانک اسکانیله، ائمهٔ سائره‌ده یانک فتحیله اوقومشلردر.

قرائت اُولایه‌کلنجه: بونک وجهی [غالِیهِم] مبتدا، [ثِیابُ سُنْدُسٍ] آنک خبری اولمسیدر، که «مایَعْلُوهُمْ مِنْ لِباسِهِمْ ثِیابُ سُنْدُسٍ» تقدیرنده‌در.

دینیرسه، که: [غالِیهِم] کلمهٔ جلیله‌سی مفرددر. [ثِیابُ سُنْدُسٍ] جمعدر. مبتدأ ایسه مفرد اولنجه آنک خبری صیغة‌الجمع اوله‌ماز.

دیرز، که: مبتدأ - که [غالِیهِم] کلمهٔ جلیله‌سیدر - هر نه قدر لفظده مفرد ایسه‌ده معناده جمعدر. [مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سامِراً تَهْجُرُونَ فَقُطِعَ دابِرُ الْقَوْمِ] کریمه‌سی، بونک نظیریدر. کویا مصدر مقامنده طوتلدیغیچون اِفراد اولنمشدر.

قرائت ثانیه‌یه کلنجه - که بوده فتح یا ایله اولان قرائتدر - بو [یا] نک نصبنده اوچ وجه بیان ایتمشلردر.

وجه اوّل - ظرفیّت اوزرینه منصوبدر؛ زیرا [عالی] کلمه‌سی، [فَوْقَ] معناسنه اولدیغیچون بو، اِعرابده [فَوْقَ] مجراسنه اجرا اولنمشدر. [وَالرَّكْبُ اَسْفَلَ مِنْكُمْ] قَوْلِ شریفنده اولدیغی کبی.

بو، ابو علیّ الفارسینک سوزیدر.

وجه ثانی - حالیّت اوزرینه منصوبدر. بو وجهکده درت وجه دیکره احتمالی واردر.

١ - ابو علیِ الفارسی دیدی، که: [وَلَقّاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُوراً حالَ مایَكُونُ عالِیَهُمْ ثِیابُ سُنْدُسٍ] تقدیرنده‌در.

٢ - [وَجَزاهُمْ بِما صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيراً حالَ مایَكُونُ عالِیَهُمْ ثِیابُ سُنْدُسٍ] تقدیرنده‌در.

٣ - [وَيَطُوفُ عَلَى الْاَبْرارِ وِلْدانٌ حالَ مایَكُونُ الْاَبْرارُ عالِیَهُمْ ثِیابُ سُنْدُسٍ] تقدیرنده‌در.

٤ - [حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤاً مَنْثُوراً حالَ مایَكُونُ عالِیَهُمْ ثِیابُ سُنْدُسٍ] تقدیرنده‌در.

ایمدی اوّلکی اوچ احتماله کوره ثیاب ایله مقصود، ثِیابِ اَبرار، دردنجی احتماله کوره‌ده ثیاب ایله مقصود، ثیابِ وِلدان اولمش اولور.

وجه ثالث - بو نصبک سببی، نظم جلیلك [رَأَيْتَ اَهْلَ نَعِيمٍ وَمُلْكٍ عالِیَهُمْ ثِیابُ سُنْدُسٍ] تقدیرنده اولمسیدر.

ایکنجی مسئله

﴿خُضْرٌ، اِسْتَبْرَق﴾

بو ایکی کلمهٔ جلیله‌یی ائمهٔ قرائتدن [نافع، عاصم] رفع ایله؛ [کسائی، حمزه] خفض ایله؛ ابن کثیر [خُضْر] ی خفض [اِسْتَبْرَق] ی رفع ایله؛ «ابو عمرو، عبدالله ابن عامر» [خُضْر] ی رفع ایله؛ [اِسْتَبْرَق] ی خفض ایله قرائت ایلمشلردر.

الحاصل : [خُضْر] ك خفض ايلهده، رفع ايلهده قرائتی جائز در.

[خُضْر] ثيابه صفت قيلنيرسه قرائتِ رفعك جوازی ظاهردر؛ زيرا كلمهٔ مذكوره بر موصوف مجموعك صفت مجموعهسی اولمش اولور. سندسه صفت قيلنيرسه قرائت خفضكده جوازی ظاهر در؛ زيرا [سُنْدُس] كنديله [جنس] اراده بيورلمش بر لفظدر. بناءً عليه هر نه قدر لفظاً مفرد ايسهده معنیً جمع در. اخفشه كوره ايسه كنديله [جنس] مقصود اولان لفظك صيغة الجمع ايله وصفلنمسی مُجاز در. نصل كه: [اَهْلَكَ اَلنّاسَ اَلدّينارُ اَلصُّفْرُ وَاَلدِّرْهَمُ اَلبِيضُ] دينيلير. شو قدر وار، كه [اخفش] بونك جوازيله برابر قبحندهده قائل اولمشدر.

قبحنه دليل شودر، كه: عربلر، لفظ واحد صورتنده اولان صيغة الجمعی واحد مقامنده استعمال ايدرلر. بياض طاشلر معناسنه اولهرق [حَصیً اَبْيَضُ] ديدكلری كبی. تنزيلده ده : [مِنَ اَلشَّجَرِ اَلاَخْضَرِ نَارًا، اَعْجازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ] ديه وارد اولمشدر. ايمدی عربلر، بو درلو جمعلرك بيله صفتلرينی مادام كه اِفراد ايديورلر؛ لفظاً جمع اولميوب ده يالكز معنیً بر كثرت افاده ايدن الفاظك صفتلرينی اِفراد ايتملری ايسه اَولی بالطّريقدر.

اِسْتَبْرَق كلمهسنه كلنجه: بونددهده قرائت رفع وخفض جائز در. شويله كه: [استبرق] لفظی [ثِيابٌ] اوزرينه عطف اولنمق قصد ايديليرسه رفع ايله قرائت اولنور، كه [ثياب سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَق] تقديرنده اولور. ثيابك اضافتی قصد اولنديغی صورتدهده جرّ ايله اوقونور، كه [ثِيابُهُما] تقديرنده اولور. بناءً عليه [ثياب] كلمهسی ايكی جنسه بردن مضاف اولمش اولور. [ثِيابُ خَزٍّ وَكَتّانٍ] دينلديكی كبی.

بوكا : [وَيَلْبَسُونَ ثِيابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ] كريمهسی ده دلالت ايدر.

امام فخر الدين رازی (عليه الرّحمه)، بو آيت جليلهنك حقائقی سورهٔ كهفده تقدّم ايتمش ديمشدر. محرّرِ عاجزده دير كه: انشاء الله تعالی او سورهٔ كريمهنكده تفسيرينی يازاركن حقائق مذكورهيی بزده بالتّرجمه ارباب مطالعهنك پيش انظار استفادهلرينه عرض ايلرز.

اوچنجی مسئله

[سُنْدُس] ديباجك اينجه طوقونمشنه، (استبرق) ديباجك قالنجه طوقونمشنه دينير، كه هر ايكيسیده [حرير] اسمنده داخلدر. قال تعالی: وَلِباسُهُمْ فيها حَرِيرٌ.

- لابس لباس حرير اولانلر كيملردر؟ ولدان كوشوارهدارمی؟ ابرار ستودهكردارمی ؟

- كيمی آنلر، كيمی بونلردر ديدی .

هر حالده بو ايكی طائفهدن بريدر. بونلر، يكديكر اوزرينه متعدّد اثواب كيندكلرندن الك اوستندهكی هپسندن اعلی اولمغله باری تعالی حضرتلری: [عالِيَهُمْ ثِيابُ سُنْدُسٍ] بيورمشلردر .

دينيلدی، كه: بو آيت جليله: [مُتَّكِئينَ فيها عَلَی اَلاَرائِكِ] كريمهسنك تتمّهسی اولوب ، (عالِيَهُمْ)ك معناسیده : «اَیْ فَوْقَ حِجالِهِمُ اَلمَضْرُوبَةِ عَلَيْهِمْ ثِيابُ سُنْدُسٍ» ديمكدر، كه بوده حجلهلرينك حرير وديباجدن مصنوع اولديغنی مشعردر .

امام بيضاوی، بو آيت جليلهنك ذيلنده: [يَعْلُوهُمْ ثِيابُ اَلحَريرِ اَلخُضْرِ

مَارَقَّ وَمَاغَلُظَ] ديه خامه‌زن تفسير اولدقدن صوكره قرائت جمهورى اختيار ايله: «[غَالِيَهُمْ] حاليّت اوزرينه منصوبدر» ديدى؛ چونكه بالاده بيان اولنديغى وجه ايله نافع وَحمزه‌دن ماعدا جمهورك قرائتى [يا]نك فتحيله [ها]نك ضميله‌در؛ زيرا هاءِ ضميرده اصل اولان، مطلقا ضمدر. يعنى: كرك مفرد، كرك مُثَنّى، كرك مجموع اولسون، هاءِ ضميرك ضمله قرائتى اصلدر. [مِنْهُ، عَنْهُ، مِنْهُمَا، عَنْهُمَا، مِنْهُمْ، عَنْهُمْ، مِنْهُنَّ، عَنْهُنَّ] كبى. [مِنها، عَنها] ده دخى الفدن طولايى مفتوح، ماقبلنده كسره، ياخود ياء ساكنه بولنورسه مُجانست ايچون مكسور اوقونور. [بِهِمْ، فيهِمْ] كبى. يالكز حمزه: [عَلَيْهُمْ، اِلَيْهُمْ، لَدَيْهُم] الفاظ ثلاثه‌سنى - قرآن كريمك هر نره‌سنده وارد اولمش ايسه - هانك ضمّيله قرائت ايلمشدر؛ چونكه بونلرده‌كى [يا] الفدن بدلدر. ايمدى الف ايله نطق اولندقده نصل كه [ها] ده ضمه‌دن بشقه بر حركه قالميورسه الفك بدلى اولان [يا] ايله اوقوندقده‌ده حال بو منوال اوزره‌در.

شوراسى‌ده معلوم اولسون، كه [غَالِيَهُمْ] ى نصب ايله قرائت ايلينلره كوره [يَطُوفُ عَلَيْهِمْ] ده‌كى ضمير مجروردن حال اولور. تقديرى: [يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ غَالِياً لِلْمَطُوفِ عَلَيْهِمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ] سياقنده‌در.

[ثِيَابُ سُنْدُسٍ] دخى حاليّت اوزرينه منصوب اولان اسم فاعلك فاعلى اولديغنه بناءً - مرفوعدر؛ چونكه [غَالِيَهُمْ] نكره در؛ اضافتى ده اضافت لفظيّه در؛ زيرا استقبال معناسنه اسم فاعلدر، كه معمولنه مُضاف اولمشدر. ايشته [غَالِيَهُمْ] نكره اولديغى اجلدندر، كه حاليّت اوزرينه نصبى مُجازدر؛ زيرا معلومدر، كه حالك حقّى نكره اولمقدر.

[غَالِيَهُمْ] ك بحسب العربيّه وِلداندن حال، ضمير جمعك ابراره دكل، وِلدانه راجع اولمسى‌ده جائزدر. شوقدر وار، كه ولدانك حال وشانلرى بو منوال اوزره اولنجه ابرار معالى كردارك من جهة اللّباس حاللرى دها كوزل اوله‌جغى دلالت نصّ ايله معلوم اولمغله احتمال مذكور، مبالغه‌يى مفيد در. بناءً عليه امام بيضاوى، اوّلا بو احتماله التفات ايتمك مأمول ايكن التفات ايتمه‌مشدر؛ چونكه مقام، نعيم وَكرامت ابرارى تعداد مقامى اولديغندن بو مقامه مناسب اولان ثِياب مذكوره‌نك وِلدان طائفنه دكل، ابرار مخلصينه اختصاصيدر.

[عاليهم] ك انتصابى [حَسِبْتَهُمْ] ده‌كى ضمير منصوبدن حال اولديغنه مبنى اولمسى‌ده، [رَأَيْتَ] دن صوكره مقدّر اولان [اَهْل] دن حال بولنديغنه مبنى اولمسى ده جائز در.

احتمال اوّله كوره: [حَسِبْتَ الْوِلْدانَ لُؤْلُؤاً مَنْثُوراً فى حالِ كَوْنِهِمْ بحَيْثُ يَعْلُوهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ] ديمك اوليور، كه ثياب مذكوره‌نك مَطُوفٌ عَلَيْهِمه دكل، طائفنه اختصاصى ظاهر در.

احتمال ثانى‌يه كوره: [١] [اَىْ رَأَيْتَ اَهْلَ نَعِيمٍ وَمُلْكٍ كَبِيرٍ غَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ] ديمك اوليور.

أئمّهٔ قرائتدن نافع، حمزه، [غَالِيهُمْ] ى رفع ايله - يعنى: يانك سكونيله - [عاليهم] اوقومشدر.

قرائت مذكوره [ثِيَابُ سُنْدُسٍ] مبتدأ، [عاليهم] آنك خبرى

---

[١] امام بيضاوينك بو صورتى تأخير ايتمسى، تقدير مضاف تكلفيله [عليهم] ضمير مجروردن حال اولمق صورتيله يكمأل اولمسندن ايلرى كلمشدر.

اولمسنه مبنی ایدوکنی «امام بیضاوی» بیان ایتمش؛ امام زَمَخشَری ایسه بالعکس - «مَایَعلُوهُم مِنَ اَللّباسِ ثِیابُ سُندُسٍ» - معناسنه اوله‌رق [غالیهم] ی مبتدأ، [ثِیابُ سُندُسٍ] ی، آکا خبر یاپمشدر. امام بیضاویـنك خلاف مختار زمخشری‌یی التزام ایلمسی ایسه سببسز دکلدر؛ زیرا زمخشرینك قَوْلنه کوره شو اِشکال وارد اولور، که [عالیهم] ك اضافتی، اضافت لفظیّه اولمغله [غالیهم] نکره اولور. [نکره] نك ایسه مبتدأ اولمسی جائز دکلدر. ایشته امام بیضاوینك خلاف مختار زمخشری‌یی التزام ایلمسنك وجهی ظاهر اولدی.

ینه ائمّهٔ قرائتدن [ابن کثیر، ابو بکر]، معنی جهتنه نظر ایده‌رك [خُضْر] کلمه‌سنی - [سُنْدُس] ك صفتی اولمق اوزره - جَرّ ایله قرائت ایلمشلردر؛ چونکه [سُنْدُس]، لفظاً مفرد ایسه‌ده معنیً جمع در. بناءً علیه بونك صیغة الجمع اولان [خُضر] ایله وصفلنمسی صحیح در. [وَیُنْشِیءُ اَلسَّحَابَ اَلثِّقَالَ] نظم جلیلنده واقع اولدیغی کبی. تفصیلی کچمشدر.

﴿ثِیابُ سُنْدُسٍ﴾

ثیابك سندسه اضافتی، خاتمك فضّه‌یه اضافتی قبیلندندر.

[غالِیَهُمْ ثِیابُ سُنْدُسٍ] نظم جلیلنك ترجمهٔ فارسیّه‌سی اولمق اوزره صاحب روح البیان: بر بهشتیان، «یعنی: لباس زَبَرین ایشان جامهای دیبای نازك» عباره‌سنی قید ایلمشدر.

﴿خُضْر﴾

اخضرك جمعی، ثیابك صفتیدر. کقوله: «وَیَلبَسُونَ ثِیاباً خُضْراً»

[سُنْدُس] - بالاده بیان اولدیغی وجه ایله - بر نوع اینجه وَنازك اطلسه، علی قَوْلٍ اینجه، لطیف، نازك دیبایه دینیر. بونك مُعَرَّب اولمسنده خلاف یوقدر دیه صاحب قاموس تصریح ایتمش ایسه‌ده شارح قاموس - ینه بالاده بیان اولندیغی اوزره - «بونك تعریبی خصوصی مختلف فیه در. خصوصا امام شافعی حضرتلری الفاظ مُعَرَّبه‌نك قرآن کریمده وقوعنی نافی اولمغله سُنْدُسك لغاتِ متوافقه‌دن اولمسی اقربدر» دیمش در.

﴿وَاِسْتَبْرَق﴾

رفع ایله [ثیاب] اوزرینه معطوفدر. مضاف، محذوفدر. [ثِیابُ اِسْتَبْرَقٍ] دیمکدر.

[استبرق] - همزه‌نك کسری، تاء فوقیّه‌نك فتحیله - قالین دیبایه دینیر. قرآن کریمده الفاظ معرّبه‌نك وقوعنه قائل اولانلره کوره [استروه] معربیدر. - علی قَوْلٍ [استبرق] آلتونله، یعنی: صرمه وَقلابدان ایله معمول زر بُفْت دیبایه -یاخود - دیبا کبی صیق طوقنمش قماشه دینیر.

[استروه]، لفظ یونانی ایمش!

بعضلر عندنده استبرق، فارسی [استبرك] ك معرّبیدر.

مع مافیه عربلر، استبرقك مصغّرنده «اُبَیْرِق» دیرلر، که بو تصغیر، عرّبیتنی مؤیِّد در. استبرق، [بریق] لفظندن مأخوذ در، که پارلدامق معناسنه‌در. بو صورتده، مثلا: دیباج غلیظه فارسیده: [استبرك]،

عربیده: «استبرق» دینیر. [استبرق]، بروجه مشروح [برق] ماده‌سندن اولوب [همزه، سین، تا] حرفلری زائددر. ازهری دخی بو قوله امضاکش رضا اولمشدر.

تنبیه

[اِستَبرَق]، عربیمیدر؟ معربمیدر؟ نکره‌میدر؟ عَلَم جنسمیدر؟ معرب، مصروفمیدر؟ یوقسه صرفدن ممنوعمیدر؟ همزه‌سی همزهٔ وصلمی همزهٔ قطعمیدر؟

اهل لغتك، ائمهٔ عربیه‌نك، رجال تفسیرك بو بابده اقوالی کثیر ومختلفدر.

صحیحی: نکره، معرب، مصروف، مقطوع الهمزه اولمسیدر؛ زیرا قرا آت سبعهٔ متواتره‌ده ثابت اولان بودر. همزه‌سنك عدم قطعی، یالکز بر قرائت شاذه‌ده واقع اولمشدر. بو عدم قطعی دخی کلمهٔ مذکوره‌نك یا عربی اولمسندن، یاخود استفعاله مشابهتندن ناشی در.

قوله تعالی

(وَحُلّوا اَساوِرَ مِن فِضَّةٍ وَسَقاهُم رَبُّهُم شَراباً طَهوراً)

خلاصهٔ مآل منیفی — او ابرار امت، او اهل جنت، کموش بیلازکلرله‌ده تزیین اولنورلر. پروردکارلری، آنلره — شراب دنیا کبی کدورتیاب تنجس اولمایان — شراب طهوری دخی ایچیرر.

§

تفسیر وایضاح — [وَحُلّوا] جملهٔ خبریه‌سی، «وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ» اوزرینه معطوفدر. [حُلّوا]، لفظاً ماضی ایسه‌ده معنیً مستقبلدر، که [حُلّوا، یُحَلَّوْنَ] معناسنه اولوب تحلیه دخی حُلِیّ ایله تزیین دیمکدر. معنی مستقبل اولنجه صیغهٔ ماضی ایله تعبیرك نکته‌سی: حِلْیه‌نك طواف متجدّددن ایلری اولدیغنی، برده تحقق وقوعنی اشعاردن عبارتدر.

اَساوِرَ

سِوارك جمع الجمعی، (حُلّوا)نك مفعول ثانیسیدر. [سِوار] بیلازك دیمکدر.

سؤال — جناب اقدس باری، [عَزَّ شانُهُ] سورهٔ کهفده: [اُولٰئِكَ لَهُمْ جَنّاتُ عَدْنٍ تَجْری مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهارُ یُحَلَّوْنَ فیها مِنْ اَساوِرَ مِنْ ذَهَبٍ]، بوراده ایسه: [اَساوِرَ مِنْ فِضَّةٍ] بیورمشدر. ایمدی آیتَین بیننده منافات اولمق لازم کلزمی؟

جواب - بو سؤاله اوچ وجه ایله جواب ویریلیر:

وجه اوّل - بینهماده منافات یوقدر؛ زیرا اوله بیلیر، که اهل جنّتك هر بری هم آلتون، هم كموش بیلازكلری قوللرنده جمع ایتسون. اوله بیلیر، که هر بری بر کرّه آلتون، بر کرّه‌ده كموش بیلازك طاقنسون [١]. اوله بیلیر، که بعضلرینك زینتی آلتون، بعضلرینك زینتی كموش بیلازك اولسون [٢]؛ زیرا اهل جنّتك عمللری مختلف اولدیغی کبی زینتلری‌ده مختلف اولور. بناءً علیه جائز، که خدای متعال حضرتلری، اهل جنّته کسب یدلری اولان اعمال صالحه‌یه مقابل ذهب وفضه بیننده اولان درجات متفاوته کبی متفاوت الدّرجات انوار وحُلّیات، افاضه واحسانیله مکافات بیورسون.

ذیل

«کسب یدلری» تعبیرنده‌کی [یدلر] لفظی، جناب باری (جَلَّ وَعَلاٰ) هر بر عُضودن صادر اولان عمله قارشی او عُضوه مناسب ثواب ایله مکافات بیوره‌جغنی مشعردر؛ زیرا بیلازك، اللره مناسب اولان شیلردندر. عِقاب طرفی‌ده بویله‌در.

کما قال تعالی: [مَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِى فَاِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكاً وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِى اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيراً. قَالَ كَذٰلِكَ اَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى]

«وفی هذا المعنی الآیات والاحادیث کثیرةٌ یَضیقُ نطاقُ البیانِ عَنْهاٰ»

---

[١] بو جمع ومعاقبه، شخص واحده کوره در.

[٢] بو تبعیض‌ده اشخاص متعدده‌یه کوره در.

وجه ثانی - طبایع، مختلفدر. آدم وار، که كموشك آقلغندن، آدم وار، که آلتونك صاریلغندن خوشلانیر. واجب تعالی وَتقدس حضرتلرینك احسانی‌ده هرکسك میل و آرزوسنه کوره شرفپاش ساحۀ وقوع اولور.

وجه ثالث - كموش بیلازكلر، وِلْدانه، آلتون بیلازكلر، اَبراره مخصوصدر. دیمك، که [وَحُلُّوا اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ] آیت کریمه‌سی، وِلْدانِ طائفین حقنده در.

بوراسی‌ده معلوم اوللیدر، که بو وجه اخیر، [وحُلّوا] نك [حَسِبْتَهُمْ] ضمیرندن حال واقع اولان [عَالِيَهُمْ] ده‌کی ضمیردن «قَدْ» تقدیریله حال اولمسنه کوره در.

سؤال - بیلازك طاقمق، قادینلره یاراشیر؛ ارککلره کوره اتّخاذ سِوار، سزاوار دکلدر. ایمدی جناب اقدس باری، بونی معرض ترغیبده نصل یاد و تذکار ایلدی؟

جواب - رجال اهل جنّت، کاملاً ساده‌رو اولدقلرندن آلتون، كموش حُلِیّات ایله‌ده تزیُّن ایتملری مستبعد دکلدر. مع هذا بو آلتون، كموش بیلازكلر، یالکز نساءِ اهل جنّتله صبیانه مخصوص اولوب بعده لفظده جانب تذکیر غلبه ایتمشدر یولنده‌ده تأویل اولنه بیلیر.

آیت کریمه، دیکر بر وجه ایله‌ده تفسیر اولنور.

شویله که: اَعمال ومُجاهداتك اکثری «ید» ایله در. اَعمال ومجاهدات‌ده انوار صمدانیّه‌نك تحصیلنه وسیله‌در. ذهب وفضه، تحصیل مطالبه وسیله اولدیغی کبی.

ایمدی أعمال، اللرندن صادر اولدیغی وقتده آلتوندن، کموشدن معمول بیلازکلر مجراسنه جاری اولمسی امر ضروریدر. بناءً علیه او أعمال ومجاهداتدن: [أَسْوِرَةُ ٱلذَّهَبِ وَٱلفِضَّةِ] ایله، حضرت صمدیتدن فیضان ایدن انوار الهیه‌دن ده: [وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَاباً طَهُوراً] قول کریمله تعبیر بیورلدی.

خلاصهٔ کلام: [وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ] جملهٔ جلیله‌سی، [وَٱلَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا] قول کریمنه، [وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَاباً طَهُوراً] جملهٔ جلیله‌سی ده [لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا] قول شریفنه اشارتدر.

امام فخر الدین رازی (علیه الرحمه) بو وجه ایله خامه‌ران مقال اولدقدن صوکره: «فَهٰذَا اِحْتِمَالٌ خَطَرَ بِٱلْبَالِ وَٱللّٰهُ أَعْلَمُ بِمُرَادِهِ» دیه‌رك سانحاتنه خاتمه چکمشدر.

﴿وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَاباً طَهُوراً﴾

مقابله قرینه‌سیله مستفاد اولور، که بو آیت جلیله ایله نوعین متقدمینه فائق برنوع دیکر اراده بیوریلیور. معنای نوعیت دخی [شراباً] کلمه‌سنك تنکیرندن مستفاددر. تقدم ایدن نوعین شونلردر:

١ ـ «مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُوراً»

٢ ـ «كَأْساً كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلاً»

شراب طهورك الله تعالایه اسناد سَقیی‌ده بزی بو معنایه ارشاد ایلر؛ یعنی: بو سببله در، که اهل جنتك شراب طَهُور ایله سَقیی الله تعالایه اسناد اولنمشدر. [اسناد مذکور، هرنه قدر مجاز عقلی ایسه‌ده]

بو آیت جلیله‌ده‌کی [شراب]، طَهُوریتله وصف اولندی؛ زیرا شار بنی لذات حسیه‌یه میلدن، ماسوی الحقه رکوندن تطهیر ایده‌رك جناب خدای بی همتانك لقاسیله لذتیاب، بقاسیله باقی اولدیغی حالده مطالعهٔ جمال ذی الجلال والکماله متجرد اولور، که بو درجهٔ عالیه منتهای درجات صدیقیندر. بو جهتله‌در، که [وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَاباً طَهُوراً] زمزمه‌سیله ختمزن مقالهٔ ثواب ابرار اولدی. [١]

قونوی دیر، که:

شو امر تطهیر، بهشت برینه شرفیاب دخول اولمازدن مقدم میمنت افزای وقوع اولسه کرکدر. بوکا علی المرتضی (کرم الله وجهه ورضی الله عنه) حضرتلرندن مروی اولان شو سوزده دلالت ایدر:

«عَنْ عَلِيٍّ رضی الله عنه أَنَّهُ قَالَ فِي هٰذِهِ ٱلآيَةِ: إِذَا تَوَجَّهَ أَهْلُ ٱلْجَنَّةِ ٱلْجَنَّةَ مَرُّوا بِشَجَرَةٍ تَخْرُجُ مِنْ تَحْتِ سَاقِهَا عَيْنَانِ فَيَشْرَبُونَ مِنْ إِحْدٰيهُمَا فَتُرٰى عَلَيْهِمْ نَضْرَةُ ٱلنَّعِيمِ فَلَا تَتَغَيَّرُ أَبْشَارُهُمْ وَلَا تَشْعَثُ شُعُورُهُمْ أَبَداً. ثُمَّ يَشْرَبُونَ مِنَ ٱلأُخْرٰى فَيَخْرُجُ مَا فِي بُطُونِهِمْ مِنَ ٱلأَذٰى. ثُمَّ تَسْتَقْبِلُهُمْ خَزَنَةُ ٱلْجَنَّةِ فَيَقُولُونَ لَهُمْ: سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ»

طَهُوراً

بو [طهور] حقنده علمانك ایکی قول معتبری واردر:

قول اول ـ لفظ طهور، شراب مذکورك طهارتنده مبالغه‌یی افاده ایدر. شو تفسیره کوره بو طهارتده برقاچ احتمال واردر:

[١] انوار التنزیلدن منقول اولان بو مقاله، مفاتیح الغیبدن تراشیده‌در.

احتمال اوّل – شراب مذکور، شرابِ دنیا کبی کدورتیاب تنجّس دکل دیمکدر.

احتمال ثانی – امور مُستَقذَره دن بُعدده مبالغـه دیمکدر؛ یعنی: جنـاب پروردکارك حَضَرات اَبْراره ایچیره جکی باده، کیرلی اللرك، پیس آیاقلرك تماسّیله وَسَخْ آلوده دکلدر.

احتمال ثالث – بوشراب ناب، شراب دنیا کبی نهایة الامر نجاسته متحوّل اولماز؛ زیرا شراب مذکور، مِسك کبی خوشبو بر خوی دلجویه انقلاب ایله مسامات ابدان شاربیندن تَرشّح ایلر.

قول ثانی – طَهور، مُطَهِّر دیمکدر. بوتفسیره کوره ده آیت جلیله ده ایکی احتمال واردر:

احتمال اوّل – مقاتل دیدی، که: بو شراب طهور، باب جنّتده بر شجرهٔ طیّبه نك ساقندن نَبَعان ایلر بر آب لذّت موفور در، که آندن نوش ایدنلرك دل صفا مَؤثلنده غِلدن، غِشدن، حَسَددن وَجوفنده قَذَردن، اذادن نه وارسه الله تعالی آنی نزع ایلر.

احتمال ثانی – اَبُو قِلابَه دیدی، که: جنّته حین دخوللرنده اَبرار کرامه سُماط نعمت کشیده اولنور. آخِرِ طعامده ده جمله سی پیاله کش شراب طَهور اولور. بو صورتله جَوفلری تطهّر ایدر. او ایچدکلری شراب دخی مِسك کبی عَرَقِ خوشبویه انقلاب ایله جِلدلری مَساما-تندن فَیَضان ایلر.

ایشته شو وجهیله کوره طَهورك مُطَهِّر معناسنه اولدیغی آکلاشیلیر؛ زیرا بَواطِنِ اهلِ بهشتی اخلاق ذمیمه دن، اشیای مُوذِیه دن تطهیر ایلر.

دینیرسـه، که: بو شراب طَهور، سالف الذّکر ماءِ کافورك، ماء زنجبیل وسلسبیلك عینیمیدر؟ نوع دیکرمیدر؟

جواب ویریلیر، که: بو، نوع دیکردر. نوع دیکر اولدیغنـه ده وجوه آتیه دلالت ایدر:

۱ – دفع تکرار در

۲ – باری تعالی حضرتلری بوشرابك سقینی کندی ذات اجلّ واعلاسنه اضافتله [وَسَقاهُمْ رَبُّهُمْ] بیورمشـدر. بو اضافت تشریفیه ایسه شراب مذکورك اَشْرِبَهٔ سائره اوزرینه فضل ورُجحانه دلالت ایدر.

۳ – روایت صحیحه ایله ثابتـدر، که ابرار کرام، جنّتـه حین دخوللرنده کندیلرینه کشیده اولنه جق مائده دن فارغ اولنجه میدانه شراب طهور کلیر. او شراب طهور ایچیلنجه ابرارك باطنـلری طها-رتپذیر اوله رق مسك کبی خوشبو بر عَرَق حالنـده جلدلری مساما-تندن خروج ایلر. ایشـته بو، دلالت ایدر، که شراب طَهور، اشربهٔ مذکورهٔ سائره یه مغایر در. برده بو شراب، اشربهٔ سـائره یی هاضم اولمقله برابر دیکر بر تأثیر عجیبی ده حائز در، که سائر اطعمه وَاشربه یی مسـك کبی خوشـبو عرقه تحویل ایلر. بو احوالك هر بری ایسـه مغایرته بر دلیل قاطعدر.

٤ – روح انسـانی، عالم ملائکه دندر. جواهر اکابرِ ملائکه دن بو ارواح اوزرینـه فائض اولان انوار ساطعه ایسـه عَطَشی ازاله، بدنی تقویه ایدن آب لذیذه تشبیه بیورلمشدر. وَ نصل که صو پیکار-لری، صَفوت وکثرت آبده متفاوت ایسـه ینابیع انوار علویّه دخی

بویله مختلفدر. شویله که: بعضلری برودت و یبوست، طبیعتنده [کافوریّه] اولور. وَ آنك صاحبی دنیاده مقام خوف و بُکاده بولنور. بعضلری‌ده طبیعت حرارت و یبوستی حائز [زنجبیلیّه] اولور. بو حالتك صاحبی‌ده ماسوی اللّهه قلیل الالتفات، اجسام و جسمانیّاته قلیل المبالاة اولور. صوکره‌ده ارواح مذکوره بر یَنْبوعدن دیکر یَنْبوعه، بر نوردن دیکر نوره انتقالدن خالی قالماز. مع هذا شبهه یوقدر، که نور مطلق اولان واجب الوجود (جَلَّ جلالُه وعَزَّ کمالُه) حضرتلرینه حین ارتقاسنده اسباب ومسبّبات تناهی پذیر اولور. ایمدی روح، اومقام عالی‌یه واصل اولوب‌ده بوشراب طهوردن نوش ایلدکده اشربۂ متقدّمه هضم اولور. بلکه‌ده کلیّاً فناپذیراولور؛ زیرا ماسوی اللّهك نوری، نورجلال وکبریای خدای بی‌همتایه قارشی البتّه محو ومضمحل اولور.

ایشته بو درجۂ عالیه، صِدّیقینك آخر سَیْری، اِرتقا وکمالده منتهای درجاتی‌در. فلهذا السّبب جناب کردکار، [وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَاباً طَهُوراً] آیت کریمه‌سیله ختمزن مقالۂ ثواب اَبرار اولمشدر.

لسان اهل حقیقتده شراب طهور، شراب شُهود ایله نامور اولان شرابِ نابدر، که مرآتِ دلِ نوشنده‌یی صُوَر ازل وابده جلوه‌گاه اوله بیله‌جك صورتده لوامع انوار قِدمله روشن ایلر.

ازسقاهم ربهم بین جملهٔ ابرار مست
در جمال لایزالی هفت و پنج وچارمست

لمحرره الفقیر

اول میك سیراب ذوقیدر کوکللر کیم مدام
نشوۂ جانبخش ایله لبریز در هر قطره‌سی

جرعه نوشی منت ایتمز چرخ دونك ماهنه
چشمۂ خورشید پرتوریز در هر قطره‌سی

ای جوانمرد! ایچیله‌جك شراب او شرابدر، که ساقیسی شاهد غیب اوله. تأثیر فیضی لاریب اوله.

قوله تعالى

﴿ اِنَّ هٰذا كانَ لَكُمْ جَزاءً وَكانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُوراً ﴾

خلاصهٔ مآل منيفى - اى آبرار ستوده كردار! ايشته شو كورديككز فنون كرامات، ثواب عظيم، بر مقتضاى وعد كريم، اعمال حسنه‌كز مقابلنده سزه بر مكافاتدر. (هر نه قدر نفس الامرده محض احسان، محض تفضّل ايسه‌ده) دنياده‌كى سعيكز عند الله ضايع اولميوب مرضيدر؛ مقبولدر، مثابٌ عليه‌در.

§

تفسير وايضاح - جناب خداى بى‌همتا، شرح احوال سعدايى تتميمدن صوكره،

﴿ اِنَّ هٰذا كانَ لَكُمْ جَزاءً وَكانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُوراً ﴾

بيوردى. معلوم اولسون، كه بو آيت جليله‌ده ايكى وجه وجيه واردر:

وجه اوّل - ابن عباس (رضى الله عنهما) حضرتلرى ديدى، كه: بونك معناسى: جنّته دخول ايله نعيم جنّتى مشاهده‌دن صوكره اهل جنّته خطاباً: [اِنَّ هٰذا كانَ لَكُمْ جَزاءً قَدْ اَعَدَّهُ اللهُ تَعالىٰ لَكُمْ اِلىٰ هٰذَا الْوَقْتِ فَهُوَ كُلُّهُ لَكُمْ بِأَعْمالِكُمْ عَلَى قِلَّةِ اَعْمالِكُمْ] دنيله‌جكدر. نته‌كيم بارى تعالى ملائكهٔ كرامك ينه اهل جنّته خطابندن

حاكى اوله‌رق: [سَلامٌ عَلَيْكُمْ بِما صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدّار. كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنيئاً بِما اَسْلَفْتُمْ فِى الْاَيّامِ الْخالِيَةِ] بيورمشدر. بو كلامى ذكردنده مقصود، اهل جنّتك ازدياد سروريدر. نصل كه دوچار عقاب اولان كيمسه‌يه: [هٰذا بِعَمَلِكَ الرَّدِئِ] دينيرده بو سوزدن حريفك اندوهى، الم قلب بى شكوهى افزون اولور. مثاب اولانه‌ده: [هٰذا بِطاعَتِكَ] دينيرده بو سوز تهنيه يرينه كچه‌رك اوبختيارك سرورينى آرتيرر. شو تفسيره قائل اولانه كوره مآل نظم جليل: [وَيُقالُ لَهُمْ هٰذا الْكَلامُ] تقديرنده اولوب [قَوْل] مضمردر.

وجه ثانى - بو كلام، طرف اشرف الهيدن دنياده عباد خدايه بشارت آميز بر اخبار در. كويا جناب واجب الوجود، ثواب اهل جنّتى شرح ايدوب: [اِنَّ هٰذا كانَ فى عِلْمى وَحُكْمى جَزاءً لَكُمْ يا مَعاشِرَ عِبادى لَكُمْ خَلَقْتُها وَلِاَجْلِكُمْ اَعْدَدْتُها] بيورمش اوليور.

سؤال - عبدك فعلى، مخلوق حذا اولنجه فعل اللهك ينه فعل اللهه جزا اولمسى نصل معقول اوله بيلير؟

جواب - جزا [كافى] ديمكدر. ايمدى فعل اللهك كافى معناسنه اولمسى، فعل عبدك فعل الله اولمسنه منافى دكلدر.

ايضاح

جزاء، عبدك اختيار جزئيسى بولنمقسزين صرف، خلق بارى ايله وجوده كلمش بر فعلدر. بو سببدندر، كه يالكز الله تعالايه اسناد اولنور اما طاعتِ عبد، عبدك اختيار جزئيسيله كسوه پوش خلق وايجاد اولمش بر فعل اولوب بناءً عليه عبده اسناد اولنور. آنكچون

سِرف، فعل بارینك كسبِ عبد ایله مخلوط اولان فعله جزا اولمسی معقولدر. ایمدی [جزا] لفظی، فعلَیْن بیننده‌کی مغایرتی اشعاره کافیدر. طاعتِ عبدك (باعتبار الخالق) فعل الله اولمسنه منافی دوشمز. بوحالده‌ده معتزله‌نك شو سؤالی اهل سنّته وارد اولماز.

سؤال – عبدك سعي مشكور خدا اولمسی، خدای متعالك عبده شاکر اولمسنی اقتضا ایتمزمی؟

جواب – خدای متعالك عبده شاکر اولمسی محالدر. مکر علی وجه المجاز اوله. بوده شو اوچ وجه ایله اوله بیلیر:

وجه اوّل – معتزلیٔ مشهور قاضی عبد الجبّار همدانی دیدی، که: شکر، مقابل نِعَم اولدیغی کبی ثواب دخی مقابل اَعْمالدر.

وجه ثانی – قفّال دیدی، که: کلام ناسده مشهور در؛ آزه قناعت ایدوب، راضی اولانه: [شَکُور] دیرلر. ایمدی احتمال، که الله تعالانك عبادینه شکری طاعتلری پك آز اولمقله برابر عبادندن راضی اولمسندن وَاو آز طاعت مقابلنده کندیلرینه ثواب کثیر احسان بیورمسندن عبارت اوله.

وجه ثالث – عبدك مُنتهای درجاتی، پروردکارندن راضی، پرور- دکارینك مرضیسی اولمقدر. عَلیٰ ماقال: [یاَاَیَّتُها اَلنَّفْسُ اَلْمُطْمَئِنَّةُ اِرْجِعی اِلیٰ رَبِّكِ راضِیَةً مَرْضِیَّةً] – نفس مطمئنّه‌نك پروردکارندن راضی اولمسی ایسه پروردکارینك مرضیسی اولمسندن درجه‌جه دوندر. ایمدی [اِنَّ هٰذا کانَ لَکُمْ جَزاءً] نَفْسك پروردکارندن راضی اولمسنی ایجاب ایلین امره اشارتدر. [وَکانَ سَعْیُکُمْ مَشْکُوراً] قَوْلِ شریفی ده کذلك نَفْسك پروردکاری نزدنده مرضی اولدیغنه اشارتدر.

بو حالت شریفه دخی مادام که اَعلای مقامات، آخر درجاتدر؛ مراتب احوال ابرار وصدّیقینك ذکری بونکله مسکیّ الختام قلندی.

﴿ اِنَّ هٰذا ﴾

«عَلیٰ اِضْمارِ اَلقَوْلِ» – یعنی: ابرار کرامه – جنّته دخول ایله آنده‌کی انواع بهجت ونعیمی مشاهده ایلدکدن صوکره دینیلیر، که: ایشته شو کوردیککز فنون کرامات، ثوابِ عظیم،

﴿ کانَ لَکُمْ جَزاءً ﴾

بر مقتضای وعد کریم، اعمال حسنه‌کز مقابلنده سزه بر مکافاتدر. هر نه قدر نفس الامرده محض احسان، محض تفضّل ایسه‌ده

﴿ وَکانَ سَعْیُکُمْ مَشْکُوراً ﴾

دنیاده‌کی سعیکزده عند الله ضایع اولمیوب مرضیدر، مقبولدر، مُثابٌ علیه در.

شکر، الله تعالایه اسناد اولندقده عبدك طاعتنی قبول ایله ثوابنی توفیردن عبارت اولور. [شَکَرَ اَللّٰهُ سَعْیَكَ] دینیر، که [جَزاكَ اَللّٰهُ خَیْراً عَلیٰ ماسَعَیْتَ] دیمك اولیور.

قوله تعالى

﴿ اِنَّانَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْزِيلاً. فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ ﴾
﴿ مِنْهُمْ آثِماً اَوْكَفُوراً. ﴾

خلاصهٔ مأل منيفى - يا محمّد! (صلى الله عليه وسلّم) تفريق وتنجيمى اقتضا ايدن حكمت بالغه‌يه مبنى قرآن حكيمى محقّق اوله‌رق بز عظيم الشّان آيت آيت سكا تنزيل ايلدك، كه او حكمت بالغه هر شيئى بر وقته تخصيص ايلر. ايشته او حكمت بالغه در، كه كفّار ايله قتاله اذنك وقت مرهوننه‌دك تأخيرينى اقتضا ايلدى. بناءً عليه پروردكارڭك عَيبدن، عَبَثدن، باطلدن مُبرّا، حكمت محضه‌دن صادر اولان فرمان قضا جريانه صبر ايت؛ ياخود پروردكارڭك كرك عبادات و طاعاتدن بالخاصه سكا، كرك تبليغه، كرك اداى رسالته وَ آندن نشأت ايلين انواع مِحَن ومشقته تحمّل كبى غيره متعلق اوله‌رق حكمت محضه‌دن صادر اولان هر بر حكم هما‌يوننه صبر ايت! ياخود: پروردكارڭك كفّار مكّه وَسائره اوزرينه سكا وعد ايلديكى نصر وغلبه‌يى تأخيره [١] تعلّق ايدن فرمان حكمت بيانينه صبر ايت! [زيرا بو تأخيرك البتّه بر

[١] بو تأخير، ازلاً تقدير بيوريلان وقتدن تأخير دكلدر. بلكه كفر اوزرينه اصرارلرندن وفرط اذالرندن طولايى وقت نصرت، ظن اولنان وقتدن تأخير در.

عاقبت حميده‌سى واردر. اويله ايسه امر مقابله وَانتقامده استعجال ايتمه! چونكه هر شيئك بر وقت مرهونى واردر. هر آتى قريبدر.] كفّار خاكساردن سنى ارتكاب معصيته دعوت ايدن كهنكاره‌ده؛ [٢] كفره تشويق ايدن كفور تبهكاره‌ده [٣] عدم اطاعتده، عدم مماشاتده دوام ايت!

§

تفسير وايضاح - معلومدر، كه جناب اقدس يزدان، بو سورهٔ شريفه‌ده اوّلاً: انسانك يوقدن وار اولديغنى [هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَذْكُوراً] قَوْل كريميله بيان بيوردى.

ثانياً: انسانى نطفهٔ امشاجدن ياراتديغنى [اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ] قَوْل شريفيله درميان بيوردى. انسانك اَمشاجدن مخلوق اولمسندن ده مقصود، يا عناصر اربعه‌دن، يا اخلاط اربعه‌دن، يا ماء رَجُل ومرأه‌دن، يا اعضا وار واحدن، يا بدن ونَفسدن، ياخود - اوّلا: نطفه، ثانياً: عَلَقه، ثالثاً: عِظام اوليشى كبى - او جسم اوزرنده متعاقب الوقوع اولان احوالدن يارادلمش اولمسيدر. آيت كريمه، ايشته شو وجوهك هر هانكيسنه حمل اولنورسه اولنسون، او وجه، انسانك تكوّننده بر صانع مختاردن لابد اولديغنه دلالت ايلر. (جَلَّ جلالُهُ وعَظُمَ كِبرِياؤُهُ)

ثالثاً: [بن انسانى بوش بوشنه ياراتمادم. بلكه آنى ابتلا وَامتحان ايچون ياراتدم] ديه بيان بيوردى، كه [نَبْتَلِيهِ] قَوْل شريفى‌ده بو

[٢] عتبة بن ربيعه.
[٣] وليد بن مغيره.

معنایه اشارتدر. ایشته بوراسی، [اهل جبر] ایله [قدریّه] بیننده قائم اولان خصومت عظیمه‌نك یریدر.

رابعاً: [بن انسانه عند الابتلاء وَالامتحان محتاج الیه اولدیغی شیلرك‌ده هپسنی ویردم] دیه بیان بیورمشدر، که آنلرده: سمع، بَصَر، عقل اولوب [فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعاً بَصِيراً] قوْل کریمی آکا اشارتدر. وَچونکه عقل، بوبابده محتاج الیها اولان امورك اشرفی اولدیغندن آنی سمع و بصردن اِفراد ایله [اِنَّا هَدَيْنَاهُ اَلسَّبِيلَ] بیوردی.

خامساً: شو احوالدن صوکره ناسك ایکی قسم متضادّه منقسم اولدیغنی بیان بیوردی، که [اِمَّا شَاكِراً وَاِمَّا كَفُوراً]، بو تقسیمی ناطقدر.

سادساً: [اِنَّا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَ وَ اَغْلَالاً وَسَعِيراً] قوْل مُنیفیله عذاب کفّاری، علی وجه الاختصار تذکار ایلدی.

سابعاً: [اِنَّ اْلاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَاْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُوراً] آیت جلیله‌سندن [اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُوراً] آیت کریمه‌سنه‌دك شرفنازل اولان آیات بیّنات ایله‌ده ثواب ابراری، مستقصی اوله‌رق ایراد بیوردی. شرح ثواب ابرارده التزام اطناب ایله ذکر عقاب کفّارده اختیار اختصار بیورلمسی ایسه جانب رحمت، حائز فرط غلبه وَقوّت اولدیغنه دلالت ایلر.

ایشته شو ایضاحات ایله ظاهر اولدی، که سورهٔ کریمه‌نك اوّلندن بورایه قدر اولان آیات اعجاز غایاتی احوال آخرت بیاننده‌در. شمدی – بعون الله تعالی – تفسیری صددنده اولدیغمز آیت جلیله‌دن بدأ ایله‌ده بیان احوال دنیایه شروع بیوریلیور. طاعتکذاران خدای

متعالك شرح احوالی‌ده، اهل تمرّد و عنادك شرح احوالی اوزرینه تقدیم بیورلدی.

– او طاعتکذاران کیملردر؟

– رسول اکرم (صلّی الله علیه وسلّم) افندمزله آنك امّت مرحومه‌سیدر. جناب رسالتپناه افندمزك ایسه رأس و رئیس طاعتکذاران خدای بزرکوار اولدیغنده شبهه یوقدر. بناءً علیه:

﴿ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ اْلقُرْاٰنَ تَنْزِيلاً ﴾

خطاب مستطاب الٰهیسیله ذات همایون قدسیّت پناهیلری شرفیاب اختصاص اولمشدر.

بوراسی‌ده معلومدر، که خطاب مستطاب الٰهی، یا امره، یا نهیه دائر اولور. خدای متعال ایسه امر ونهیندن رسول مجتبی حضرتلرینه تعلّق ایدن شیلره کیرشمکزین او اشرف الرّسل افندمزك قلب همایون حکمت مشحون رسالتپناهیلرینی تقویه، مبارك خاطر شریفلرندن غم ووحشتی ازاله ایده‌جك برمقدّمهٔ بهیّه تقدیم بیوردی؛ چونکه طاعت خدایِ متعال ایله اشتغال، آنجق فراغ باله متوقّفدر. مقدّمهٔ مذکوره‌نك تقدیمنه ایشته سبب بودر. شو مقدّمه‌نك تمهیدندن صوکره بعض شیلردن نهیی وَنهیدن بعد الفراغ بعض شیلره دائر اولان امرینی‌ده بیان بیوردی. نهیی امره تقدیم بیورمسی‌ده دفع مضرّت، جلب منفعتدن اهمّ وَ ازالهٔ مالاینبغی تحصیلماینبغیدن مقدّم اولدیغیچوندر. بعدازین احوال متمردین وکفّاری ذکر ایلدی، که تفصیلاً بیانی کله‌جکدر.

شو ایضاحاتی کوزلجه تأمّل ایدنلره کوره خفی قالماز، که بو سورهٔ جلیله، احسنِ وجوه ترتیب، اکمل نظم عجیب اوزره واقع اولمشدر.

فَالْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي نَوَّرَ هٰذَا الْمِسْكِينَ الضَّعِيفَ بِهٰذِهِ الْأَنْوَارِ وَلَهُ الشُّكْرُ عَلَيْهِ اَبَدَ الْآبَادِ.

مقدمهٔ مذکوره:

﴿ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلاً ﴾

آیت جلیله‌سیدر. معلومدر، که کفرهٔ قُرَیش، سلطان ملائك جَیش افندمزی شاعرلکه، کاهنلکه نسبت ایدرلر؛ قرآن معجز بیان ایچون کاه شِعر، کاه سحردر دیرلردی. جناب فخر رسالت افندمزده حسب البشریّه بوندن دولایی طبیعی صیقیلیرلردی. ایشته بو آیت جلیله، او صیقیندی‌یی دفع ایله پیغمبر مکانت پرور افندمزی امر تبلیغده تثبیت ایچون نازل اولمشدر.

شاکر وکفور حقلرنده بیان بیوریلان وعد ووعید ایله تذکّر واتّعاظ ایسه مبلّغِك صدقنه، رسالتنك حقیّتنه موقوفدر. آنکچون جناب ربّ العالمین [حضرت سیّد المرسلینك خلقه تبلیغ بیوردیغی قرآن مُجِّل، نه سِحر در، نه شِعر در؛ بلکه وحی مُنَزَّل‌در. آنی بحسب الوقایع آیت آیت تدریجاً تنزیل ایدن آنجق خدای عَزَّ وَجَلّ‌در] دیه بیان حقیقت حال ایله علی سبیل التّأکید والمبالغه [اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلاً] بیورمشدر.

﴿ اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ﴾

مسندُ الیهك خبر فعلی اوزرینه تقدیمی: «قرآن، سحر، یا کهانت،

یاخود شعردر» دینلری ردّاً افادهٔ حصر واختصاص ایچوندر؛ یعنی: [نَحْنُ نَزَّلْنَا] حصری، اختصاصی افاده ایدر. ایشته ضمیرك، یعنی: مسند الیهك تکریری، شو اختصاصی مُؤَكّد اولمسیله برابر مُنْزِلِ قرآن، الله عظیم الشّاندر؛ بشقه‌سی دکل» دیه ذهنده لایقیله یرطوتمق ایچوندر. مجرّد تأکیدی مفید اولان [اِنَّ] کلمه‌سی‌ده افادهٔ اهتمام ایچوندر. یوقسه مخاطبك ازالهٔ تردّدی ایچون دکلدر.

تنزیلك جناب اللّهه اسنادی، مَجاز در. [١] «عَلیٰ» ایله تعدیه‌سی‌ده جانب فَوقدن واقع اولدیغیچوندر.

«تَنْزِيلاً»، دفع توهّم مَجازه مبنی تأکید تنزیل ایچوندر؛ یاخود تنکیر واسطه‌سیله تفخیم ایچوندر.

﴿ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلاً ﴾

«تنزیل» صیغه‌سی، اکرچه بعضاً نزول دفعی معناسنه‌ده مستعملدر[٢]؛ لکن علی الاکثر نزول تدریجی‌یی مفید اولدیغیچون [مُفَرَّقاً مُنَجَّماً لِحِكْمَةٍ اِقْتَضَتْهُ] دیه تفسیر اولنور؛ یعنی: تفریق وتنجیمی اقتضا ایدن حکمته مبنی قرآن حکیمی مُفَرَّقاً مُنَجَّماً تنزیل ایلدك، که او حِکمِ بالغهٔ الٓهیّه جمله‌سندن بری‌ده نظم جلیل قرآنك تسهیل حفظ وفهمیدر؛ زیرا قرآن کریمك بحسب الوقایع تدریجاً تنزیلی، ادراك معناده مزید بصیرتی ایجاب ایدر.

---

[١] لکونه امر به.

[٢] کقوله تعالی: «وقال الذین کفروا لولا نزل علیه القرآن جملةً واحدة» الایه.

معنای تفریق، تکثیر ایچون موضوع اولان صیغهٔ تفعیلدن مستفاددر. صیغهٔ مذکوره بوراده تکثیر فعل ایچوندر.

بو مقدّمه‌نك تقدیمنده ایکی فائدهٔ عظیمه واردر.

اوّلکیسی: کفّار خباثت شعارك طعن وتشنیعلری سببیله حاصل اولان وحشتِ متقدّمه‌یی ازاله‌در؛ زیرا سُفهای قُریش، او سلطان ملائك جیش حقنده زبان آلای هذیان اولملرینه مقابل جبّار سماوات دخی حضرت مشارالیهی تعظیم وتصدیق ایلدی.

ایکنجیسی: حضرت فخر عالمی تکلیف مستقبل اوزرینه تقویه‌در؛ زیرا کفّارك تحمّلفرسا اولان اذالری اوزرینه پیغمبر جلادت‌پرور افندمز، آنلری حرباً تأدیب بیورمق ایسترلردی. قتالك وقت مرهونی ایسه هنوز کلمه‌مش؛ بناءً علیه تأخر اذن قتال، حضرت نبیّ مرضی الخصاله باعث کدورت وملال اولمشدی. ایشته بو کدورت وملالی دفع ایچون: [اِنَّانَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْزِيلاً] آیت جلیله‌سی نازل اولمشدر.

کویا بیورلمش اولیور، که: شو کفرهٔ باهرالخذلان، قرآن عظیم الشّان حقنده «سحردر!»، «شعر در!» دیه زبان آلای هذیان اولورلر. حال بو که پروردکار عوالم اولان بن — که اَللّٰهم — علی سبیل التّحقیق وَالتّأکید دیرم، که: [لا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ] وصف جمیلی، اخصّ عنوان جلیلی اولان قرآن، بنم وحی مُنزّلم، کلام مجّلمدر. ایمدی یا محمد! (صلّی الله علیه وسلّم) کرك آنك حقنده، کرك سنك شانکده ایده‌کلدکاری طعن وهذیانه قولاق آصوبده بیهوده غمکین اولما؛ زیرا شبهه یوق، که آنلرك بو کلاملری، مُکابره‌دن، عناددن صادر اولمش سوزلردر. آنلرك بو کلاملری: «درت، چفتدر.

بر، ایکینك یاریسیدر» کبی قضایای بدیهیّه‌یی انکار ایدنك سوزی مثابه‌سنده‌در. سن حقیقت حالده هُدٰی وَدین حقله بعث اولنمش حق پیغمبرسین. بعثتکدن‌ده مقصود، حق دینی، کافّهٔ ادیان اوزرینه اظهار ایتمکلککدر. بناءً علیه اعدای دین اوزرینه سنك غلبه ونصرتکی وقت مرهوننه تأخیردن دولایی ملول اولما! صبر ایت! زیرا بو نَصْر وغَلَبه محقّق اوله‌رق وقوعه کلسه کرکدر.

شیخ زاده حاشیه‌سندن مقتَبَس اولان شو خلاصهٔ مألی، امام فخر الدّین رازی حضرتلری بروجه آتی تعبیر دیکرله ایراد ایتمشدر:

«یا محمّد! صلّی الله علیه وسلّم محقّق اوله‌رق [١] بز عظیم الشّان، سکا قرآنی مجرّد بر حکمت بالغه‌یه مبنی آیت آیت تنزیل ایلدك، که او حکمت بالغه هر شیئی بر وقت معیّنه تخصیص ایلر. ایشته او حکمت بالغه قتاله اذنك تأخیرینی ده اقتضا ایتمشدر. بناءً علیه پروردکارك عیبدن، عبثدن، باطلدن مُبَرّا، حکمت محضه‌دن صادر اولان حکم همایونه صبر ایت!»

جناب خدای علیم، مقدّمهٔ مذکوره‌یی بعد التّقدیم نهی ذکر ایدوب [فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلاَتُطِعْ مِنْهُمْ آثِماً اَوْ كَفُوراً] بیوردی.

بو، ایکی وجه ایله تفسیر اولنور:

١ — بناءً علیه تأخیر اذن قتال حقنده عَیبدن، عَبَثدن، باطلدن مُبرّا، حکمت محضه‌دن صادر اولان پروردکارکك فرمان قضا جریانه صبر ایت دیمك اولور.

٢ — بناءً علیه کرك عبادات وطاعاتدن بالخاصّه سکا، کرك تبلیغه،

[١] ای نحن لا غیر نا کما یعرب عنه تکریر الضمیر مع ان.

اداى رسالته وَ آندن نشأت ايلين مِحَن ومشقّته تحمّل كبى غيره متعلّق اولەرق حكمت محضەدن صدور ايدن پروردكارڭك هر بر حكمنه صبر ايت ديمكدر، كه معنى، جميع تكاليفه شامل اولمش اولور.

سؤال وجواب

سؤال ١ - [فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ] فرمان الٓهيسنده [لَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا اَوْ كَفُورًا] نَهْيِ‌ده داخل اولمسنه كوره او امردن صوكره بو نَهيك ذكرى مكرّر اولمش اولمازمى؟

جواب - اوّلكيسى: اَمْر بِالْمَأمورات، ايكنجيسى: نَهْى عَنِ اَلْمَنْهِيّاتدر. احد همانك آخره دلالتى‌ده باالالتزام اولوب بالتّصريح دكلدر. بناءً عليه نهى مذكورك ذكرى، تصريحى مفيد اولور.

سؤال ٢ - صاحب رسالت (صلّى الله عليه وسلّم) كُفّار وفُجّاردن كيمسه‌يه اطاعت ايدر دكل ايدى. ايمدى شو نهيده فائده نه در؟

جواب - مقصود، ناسك مواصلتِ تنبيه وارشاده محتاج اولديغنى وَعالمده فرد آفريدەنك توفيق وارشاد خدادن استغناسى لازم كلسه‌يدى بو استغنايه حضرت رسول معصوم جملەدن احق بولنديغنى بياندر. ايشته شو حقيقت تبين ايدنجه كنديني شُبهات وشهواتدن صيانت ايتمك اوزره الله تعالايه تضرّع ونيازدن لابد اولديغنى هر بر مسلم بيلمش اولور.

سؤال ٣ - آثم ايله كفور بيننده فرق نه در؟

جواب - [آثم]، هانكى معصيت اولورسه اولسون مطلقا معاصى‌يه اقدامدن خالى قالميانذر. [كَفور] بيلەرك نعمتى انكار ايلينذر.

ايمدى هر كفور اولان آثمدر؛ امّا هر آثم اولان كفور دكلدر. [١] شوراسى‌ده معلوم اولسونكه، كه هر كيم غير الله‌ه عبادت ايدرسه آنك حقنده بو ايكى وصف مجتمع اولمش اولور؛ زيرا مادام كه غير الله‌ه عبادت ايلدى؛ الله تعالايه عصيانه، انعام مولاىي بيله بيله انكار ايله اعلانه كفرانه ايلمش اولدى.

آيت جليلەنك تفسيرنده مفسّرينك ايكى قولى:

اوّلكيسى - آثم وكفور ايله مقصود، شخص معيندر.

بو قولك قائللرى بونده بكزبانه وفاق اولدقدن صوكره ايكى‌يه آيرلديلر. كيميسى: آثم وكفورك ايكيسى‌ده شخص واحددر، كه اوده [ابوجهل]در ديدى. كيميسى: آثم [وليد]در. كفور [عتبه]در ديدى.

ايكنجيسى - آثم وكفور ايله مقصود، شخص معين دكلدر. (ظاهره اقرب اولانه بودر.)

سؤال ٤ - او وقت، طائفهٔ قريشك وَسائر عربك كافّه‌سى كَفَرَه ايديلر: ايمدى بونلرى «آثم»، «كفور» ديه ايكى‌يه تقسيمده معنى نه‌در؟

جواب - [كَفُور]، آثمك اَخْبَثِ انواعيدر؛ بناءً عليه غايتِ خُبثنه، اللهدن نهايتِ بُعدينه تنبيهاً بالخاصّه آنى ذكر ايلدى.

---

[١] «اثم» كافهٔ معاصيده عامدر ديدك؛ زيرا جناب اقدس بارى، [وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰى اِثْمًا عَظِيمًا] بيوروب اعظم جنايات اولان معصيت شركى «اثم» تسميه ايلدى. برده: [وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ]، [وَذَرُوا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهُ]، [يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ] بيورمشدر. ايشته شو آيات كريمه، بو اسمك جميع معاصى‌يه شامل اولديغنه دلالت ايدر.

سؤال ٥ – معنای تردیدده مستعمل اولان «اَوْ» کلمه‌سی، یالکز احد همایه اطاعتدن نهی اقتضا ایدر؛ ایمدی «اَوْ» یرینه نیچون «واو»ی ذکر ایتمدی، که ایکیسنک‌ده طاعتندن نهیی مفید اوله؟

جواب – بو سؤاله ایکی وجه ایله جواب ویرلمشدر:

وجه اوّل – [بو، زجّاجك ذکر ایتدیکی وَا کثر محقّقینك قبول ایلدیکی وجه وجیهدر] شویله که: «واو» ایله [وَلاَتُطِعْ مِنْهُمْ آثِماً وَكَفُوراً] بیورلمش اولیدی احد همایه اطاعت ایلمسی جائز اولوردی؛ زیرا مجموع شخصیّته اطاعتدن نهی، یالکز هر برینه اطاعتدن نهی اقتضا ایتمز. امّا احد همایه اطاعتدن نهی، ایکیسنک‌ده مجموعندن نهی اولمش اولور؛ زیرا واحد، مجموعده داخلدر.

بریسی چیقوب دیه بیلیر، که: بو، برجواب ضعیفدر؛ زیرا [لاَتُطِعْ هٰذَا اَوْهٰذَا] قَوْلنك معناسی: [كُنْ مُخَالِفاً لِاَحَدِهِمَا] دیمکدر. احد همایه مخالفتك ایجابندن ایسه ایکیسنه‌ده بردن مخالفتك ایجابی لازم کلمز؛ زیرا برافندی کوله‌سنه: «شو ایکی کشینك بریسی سکا نه امر ایلرسه آکا مخالفت ایت! امّا ایکیسی متوافق اوله‌رق سکا برامر ویررلرسه آنلره مخالفت ایتمه!» دیمه‌سی بعید دکلدر.

وجه ثانی – فرّاء دیدی که: آیت جلیله [لاَتُطِعْ مِنْهُمْ اَحَداً سَوَاءٌ كَانَ آثِماً اَوْ كَفُوراً] تقدیرنده‌در. ایستر آثم، ایستر کفور اولسون آنلردن هیچ برینه اطاعت ایتمه دیمکدر.

§

﴿فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ﴾

«بناءً علیه پروردکارك کُفّارمکّه وَ سائره اوزرینه موعود

«اولان نصر وغلبه‌کی تأخیره تعلّق ایدن حکم همایون حکمت مقروننه «صبرایت! زیرا بو تأخیرك البتّه برعاقبت حمیده‌سی واردر؛ اویله ایسه «امر مقابله وَانتقامده استعجال ایتمه؛ چونکه هر امرك بروقت مرهونی «واردر. هر آتی قریبدر»

[فَاصْبِرْ] ده‌کی [فا]، سببیت ایچوندر؛ زیرا قتاله رخصتله برابر نصرتك وقت مقدّره‌دك تأخیری جملهٔ حِکَمِ بالغهٔ الهیه‌دن اولدیغی حالده تفریق وتنجیمی اقتضا ایدن حکمت دیکره مبنی قرآن حکیمك مُفَرَّقاً مُنَجَّماً، یعنی: بحسب الوقایع آیت آیت تدریجاً شرفنزولی، جناب حکیم متعالك تأخیره تعلق ایدن حکم وقضاسنه صبره وَصبر ایله امرینه سببدر.

﴿وَلاَتُطِعْ مِنْهُمْ آثِماً اَوْ كَفُوراً﴾

همان کُفّار خاکساردن سنی ارتکاب معصیته دعوت ایدن کنهکارده، کذلك سنی کفره تشویق ایلین کفورتبهکارده عدم اطاعتده دوام ایت!

کفرده غُلُوّ، «كَفُور» صیغه‌سندن مستفاددر؛ زیرا «کفور»، پك کافر اولان کیمسه‌یه دینیر. معنای دعوت دخی «لاَتُطِعْ» لفظندن مستفاددر؛ زیرا اطاعت، دعوتدن صوکره اولور. المعنی: «لاَتُطِعْ اِنْ دَعْوَاكَ اِلَى الْاِثْمِ وَالْكُفْرِ» بوراده‌کی نهی، حضرت رسول اکرمك مجبول اولدقلری عدم اطاعته دوام ایله امردر؛ یاخود – قرآنده نظائری مرور ایتدیکی وجه ایله – آثم وکفوره مطاوعتدن اُمّتی نهیدر.

قاضی بیضاوی: بروجه بالا خامه‌زن تفسیر اولدقدن صوکره بوراده «اَوْ» کلمه‌سی، آثمك‌ده، کفورك‌ده استحقاق عصیانده بیتان اولدقلرینه دلالت ایچون ایدوکنی: وَ «اَوْ» لِلدَّلاَلَةِ عَلَى اَنَّهُمَا

سِيّانٌ فى اِسْتحقاقِ العِصْيانِ [۱] وَالاِسْتِقلالِ بِهِ [۲] عبارەسيله بيان ايلمشدر؛ يعنى: «اَوْ» كلمەسى، ايستر سياق اثباتده، ايستر سياق نفيده واقع اولسون بونك معناسى، احد الامرين، ياخود احد الامُوردر. شوقدر واركه بر شيئك احد الامرينه، ياخود احد الامُوره ثبوتى امرينك، ياخود امُورك سياق اثباتده واقع اولديغى وقت اباحەيه، ياخود تخييره دلالت ايدر. اكر «جالِسِ الحَسَنَ اَوْ اِبنَ سيرينَ» جملەسنده واقع اولديغى كبى امرينك بينى جمع، فضيلتلى، شرفلى اولان شيلردن ايسه اباحەيه دلالت ايدر. بناءً عليه امرينك جمعى ده، واحد اوزرينه اقتصارده جائزدر. وَاِلّا تخييره دلالت ايدر: «اِضْرِبْ زَيْداً اَوْعَمْرواً» يا زيدى دوك، ياخود عمروى. ايكيسنى ده ضرب ايتمه.

بونده جمع، جائز دكلدر. بلكه احدهما اوزرينه اقتصار لازم كلير. احد امرينى، ياخود احد امُورى نفى، احد هما دن نهى ايسه بونك خلافنەدر؛ زيرا بو، هپسنك نفينى، هپسندن نهيى استلزام ايلر؛ چونكه او ايكى امردن هر برينك مفهومى آخر اوزرينه صادق اولور. شو مفهومك مَاصَدَقَ عليهى نفى ايسه نفى الجمعى مستلزمدر. بناءً عليه: [لاتَضْرِبْ زَيْداً اَوْعَمْرواً] ديديكك وقت تقدير كلام: [لاتَضْرِبْ اَحَدهُما] سياقنده اولور. آنكچون ايكيسندن هر برينك ضربى منهىٌ عنه اولمش اولور. «لِكَوْنِهِ ضرب احد هما وَقَدْنُهِىَ عنه».

ايشته بونك كبى [لاتُطِعْ اَحَدَهُما] دنيلەجك اولورسه [لاتُطِعْ كُلَّ واحِدٍ مِنْهُما] معناسنى مفيد اولور. بو تقديرجه «اَوْ» كلمەسى،

[۱] اى عصيان المخاطب للداعى اليهما.
[۲] اى باستحقاق العصيان.

ايكيسنك ده استحقاق عصيانده سِيّان اولدقلرينه دلالت ايدر.

دينيرسەكه:

شو ايضاحاته كوره آيت جليلەدەكى «اَوْ» كلمەسنك معناسى، احد همانك طاعتندن نهى اولمغله ايكيسنك ده طاعتندن نهيى مفيد اولمق ايچون «اَوْ» يرينه واو عاطفه كلسەيدى دها مناسب اولمازمى ايدى؟

جواب ويريلير، كه:

اكر يالكز [وَلاتُطِعْهُما] ياخود - واو ايله - [وَلاتُطِعْ آثِماً وَكَفُوراً] بيورلمش اوليدى احد همايه اطاعت ايتمەنك جوازينه احتمالى اولوردى. [لاتُطِعْ اَحَدَهُما] دينلمسى ايسه بونك خلافنەدر؛ زيرا بويله دينيلديكى تقديرجه احد همانك طاعتندن نهى، ايكيسنك ده طاعتندن نهى ديمك اولديغى بيلنير.

﴿ وَالتَّقْسيمُ بِاعْتِبارِ مايَدْعُونَهُ اِلَيْهِ ﴾

[بيضاوى]

يعنى: كفّارك آثم وكفوره تقسيمى، جناب رسالتماب افندمزى دعوت ايدەكلدكلرى اثم وكفر اعتباريله دكلدر؛ يعنى: بينهماده تقابل يوقدر؛ زيرا او وقت اهل مكّه عموماً كافر ايدى. كافرك ايسه [آثم] اسمنه ده مستحق اولديغنده اشتباه يوقدر؛ زيرا [كفر]، انواع اِثمك اَخْبَثىدر. ايمدى ارباب خلافك كافەسى مادامكه كافر، آثم ايديلر؛ كنديلرينى ذوات واَنْفُسْلرى حسبيله ايكى‌يه تقسيمده معنى يوقدر؛ چونكه تقسيم مذكورك اِثم وكفره داعى اولدقلرى اعتباريله اولديغى، وَصْفَيْن اوزرينه نهيك ترتّبى وَصْفَيْنك نهيه عِلّيّتى مشعر اولمسيله تبيّن ايتمشدر. بناءً عليه نهى مذكور اِثم وكفرده اطاعته

منحصر قالمق، اِثم و کُفر اولمیان شیلر منهی وممنوع اولمامق لازم کلیر. اثم ایله‌ده مقصود، ماعدا الکفردر؛ چونکه [عام]، خاصّه مقابل ذکر اولنورسه اوخاصّك ماعداسی مقصود اولور. بالخاصّه کفرك ذکری‌ده انواع اِثم آره‌سنده حائز اولدیغی غایت خباثته تنبیه ایچوندر. ایمدی هر [کَفُور] آثمدر؛ لکن هر [آثم] کفور دکلدر.

اِثم ایله مقصود، [تابع]، کفور ایله مقصود، [متبوع] اولمسی‌ده بعید دکلدر.

کاشفی دیدی،که:

آثِماً

«گناهکاری راکه ترا باثم خواند. چون (عُتْبَة بن ربیعه) که کفت از دعوت خود بازایست تادختر خود رابتودهم.»

اَوْ کَفُوراً

«وناسپاسی راکه ترابکفر دعوت کند چون (وَلیدبن مُغیره)که کفت بدینِ آباء رجوع کُن تاترا توانکر سازم.» اهـ

تصویر معناده: [لاتُطِعْ مَنْ یَدْعُوكَ مِنَ الْکَفَرَةِ اِلَی الْاِثْمِ وَلَا مَنْ یَدْعُوكَ مِنْهُمْ اِلَی الْکُفْرِ] عبارهٔ وجیزه‌سی الٔ مفید عبارات لطیفه‌دندر. کفاردن سنی گناهه تشویق ایدنه‌ده، کفره دعوت ایدنه‌ده مطاوعت وانقیاد کوسترمه‌مکده دوام ایت دیمکدر.

﴿عَصَمَنَا اللّٰهُ وَاِیَّاکُمْ مِنْ مُوَافَقَةِ الْاَعْدَاءِ مُطْلَقًا﴾

قوله تعالی

﴿وَاذْکُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُکْرَةً وَاَصِیلًا وَمِنَ اللَّیْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَیْلًا طَوِیلًا﴾

ترجمهٔ مآل منیفی - برده یا محمّد! (صلّی الله علیه وسلّم) جمیع اوقاتده خدای عوالم آفرین اولان پروردکارکك ذکر شریفنه، یاخود فجر، ظهر، عصر نمازلرینه دوام ایت! اوقات کیلدن بعضیسنده‌ده رضای باری ایچون نمازی اداپه، - یاخود - اقامهٔ صلات مغرب وعشایه‌ده مداومت کوستر! ینه کیجه‌نك اوزون بروقتنی، یعنی: ثلثانی، یاخود نصفنی صلات تهجّدله کچیر!

§

تفسیر وایضاح - حق سبحانه وتعالی حضرتلری نهی سالف الذکری، «امر» ایله تعقیب ایدوب: [وَاذْکُرِ اسْمَ رَبِّكَ] الخ بیوردی. بو آیت جلیله‌نك تفسیرنده ایکی قول واردر:

قول اول - [ذکر] ایله مقصود، صلاتدر؛ زیرا [بُکْرَه] و [اصیل] ایله تقییدی، ذکردن مقصود، صلات اولدیغنی تأیید ایلر.

ایشته بوقولك قائللری بوبابده یکزبان وفاق اولدقدن صوکره شوراسنی‌ده علاوهٔ مقال ایلمشلردر، که [بُکْرَه]، صباح نمازی، [اصیل]،

اوكله، ايكندى نمازلرى اولوب [وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ] دخى صلاتِ مغرب و عِشادر. بناءً عليه كلمات لطيفهٔ مذكوره صلوات خمسى جامع اولمش اولور. [وَسَبِّحْهُ لَيْلاً طَوِيلاً] قول شريفندن‌ده مقصود، [تهجّد] نمازيدر. يالكز بو تهجّد نمازى حقنده اختلاف اولندى. كيميسى ديدى، كه: صلاتِ تهجّد، رسول مقبول خدا افندمزه واجب ايدى. صوكره بو وجوب نسخ اولندى. كيميسى ديدى، كه: خير! مقصود او دكل، تطوّعدر. بونك‌ده حكمى منسوخ دكل، ثابتدر.

قول ثانى — [وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلاً] آيت كريمه‌سنده‌كى ذكردن مقصود، صلات دكل، بلكه قول واعتقادك مجموعندن عبارت اولان تسبيحدر. بوندن‌ده مقصود، جميع اوقاتده ليلاً ونهاراً مبارك قلبيله، لسانيله ذاكر خدا اولمسيدر. [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْراً كَثِيراً وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلاً] آيت جليله‌سندن‌ده مقصود، بودر.

آيت جليله‌ده بر باشقه لطيفه‌ده واردر.

الله تعالى حضرتلرى: [إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلاً] الخ بيورمشدر، كه «يا محمّد! (صلّى الله عليه وسلّم) بز عظيم الشّان، سنى شو اسراره ارشاد، بو انوار ايله دلشاد ايلدك. اويله ايسه سن‌ده امرمزه امتثال وانقياده، بزدن باشقه‌سنه عدم اطاعتده دوام وثبات ايت» ديمكدر. وقتاكه جناب رسالتمآب افندمزى بروجه مشروح يالكز ذاتِ اقدس الٰهيسنه اطاعتده دوام ايله مأمور بيوروب كندندن باشقه‌سنه مطاوعتدن قطعياً نهى ايلدى؛

﴿وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ﴾

بيوردى. ايشته بو امر الٰهى، شوكا اشارتدر، كه عقول بشريّه ايچون متيسّر اولان، آنجق معرفت اسماء وصفاتدر. معرفت حقيقته كلنجه: عُقول، آكا رهياب وصول اوله‌ماز. بناءً عليه حضرت رسول اكرمه كاه: [وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ] ديه امر بيورلمش، كه بو معرفت اسمايه اشارتدر. كاه: [وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ] ديه فرمان بيورلمش، كه بوده مقام صفاته اشارتدر.

سائر لوازم سلبيّه واضافيّه‌يى مستلزم اولان حقيقت مخصوصه‌يه كلنجه: بوكا وصوله، بوكا وقوف واطلاعه ممكنات ومُحْدَثاتدن فرد آفريده ايچون طريق امكان، مسدوددر.

«فَسُبْحَانَ مَنْ اِخْتَفَى عَنِ الْعُقُولِ لِشِدَّةِ ظُهُورِهِ وَاحْتَجَبَ عَنْهَا بِكَمَالِ نُورِهِ»

﴿وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلاً﴾

بوراده [وَاذْكُرْ] فرمانى دوام ذكرى آمر اولوب [وَدَاوِمْ عَلَى ذِكْرِهِ] ديمكدر؛ زيرا نبىّ الهدىٰ (صلّى الله عليه وسلّم) افندمز، ذكر خدايى هيچ بر وقت ترك بيوردقلرى يوق ايدى، كه ذكر خدا ايله رأساً مأمور اولسونلر. [بُكْرَةً وَأَصِيلاً] دخى دوامدن كنايه‌در، كه دوام مقصود، عُرفى‌در. «يا محمّد! (صلّى الله عليه وسلّم) جميع اوقاتده، يعنى: همه آن

خدایِ عوالم آفرین اولان پروردکارڭك ذكر شریفنه، یاخود – فجر، ظُهر، عَصر نمازلرینه دوام ایت » دیمكدر.

زیرا [اصیل] تعبیری عَصری‌ده، ظُهری‌ده متناولدر. یعنی: [وَاذكُرِ اسْمَ رَبِّكَ] قَوْل شریفندن مقصود، مجازاً صلاتدر. بو صلات ایله‌ده مقصود، صلات فَجْر اولمسی [بُكْرَةً] دن‌ده مقصود، ظُهر وَعَصر اولمسی [اصیلاً] دن مستفاددر؛ زیرا [اَصیل]، وقت ظهری‌ده، وقت عصری‌ده متناولدر؛ چونكه مابعد الزّواله دخی [اصیل] اطلاق اولنور. مع هذا ظاهر اولان مابعد الزّواله اصیل اطلاقنك مجاورت اعتباریله مجاز اولمسیدر؛ [١] زیرا امام بیضاوی «سورهٔ احزاب» تفسیرنده: «بكْرَه، اوّل نهاردر. اصیل، آخر نهاردر» دیه اشارت بیورمشدر. بو صورتده حقیقت ایله‌مجاز بینی جمع لازم كلیر.

اخطار: كندی‌شافعیّ المذهب اولدیغیچون بو، امام‌مشارالیه عندنده جائزدر. حقیقت ومجازك جمعنی تجویز ایتمینلر دخی عموم مجازی اعتبار ایلمشلردر. كذلك امام مشارالیه [وَاذكُرِ اسْمَ]ده [اِسْم] لفظنك مُقْحَمْ [١]اولدیغنه‌ده اشارت ایتمشدر؛ چونكه [وَاذكُرِ اسْمَ رَبِّكَ] قَوْل شریفنی اوّلا: [وَداوِمْ عَلىٰ ذِكْرِهِ] دیه تفسیر ایلدی. ثانیاً: بونكله مقصود، مجازاً صلاتدر دیدی. كندیله صلات مقصود اولان شی ایسه ذكر خدادر؛ ذكرِ اسم خدا دكلدر. مكر تكلّف اولنسون‌ده «اسم، عین مسمّادر» دنیلسون. بو ایسه جای كلامدر. غفلت اولنمیه. خلاصهٔ معنی، بش وقت نمازه مداوم اولمقدن عبارتدر.

---

[١] چونكه زواله وآكا قریب اولان زمانه «اصیل» دینلمز. اصیلك ظهره شمولی ظهرك اواخری اعتباریله‌در.

﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ﴾

امام بیضاوی: [وَبَعْض اللَّيلِ فَصَلِّ له] دیه تفسیر ایتمش‌در. بوندن مستفاد اولور، كه بوراده [مِنْ] كلمه‌سی، تبعیض ایچوندر. [سَجْده] ایله‌ده مقصود، – «ذكر جزء، ارادهٔ كُلّ» – بابندن اوله‌رق مجازاً صلاتدر؛ زیرا [سَجْده]، صلاتك شول بر جزئیدر، كه او جزئك انتفاسیله [كُلّ] ده منتفی اولور. حتّی [ذكر] ایله مقصود، صلات اولدیغنه‌ده قرینه بودر.

مأمولدر، كه بو صلات ایله‌ده مقصود، صلات مغرب وعشاء اوله. بو حالده كلام، صلوات خمسی تماماً متضمّن اولمش اولور.

ظرفك تقدیمی، افادهٔ حصر ایچون اولمیوب مجرّد كیجه نمازینك شاننه اعتنا واهتمام ایچوندر. وجه اهتمام‌ده صلات لیلده دركار اولان مزید كُلفت وخُلوصدر.

[كُلفت] مشقّت دیمكدر؛ زیرا كیجه أعمال ومشاغلدن دستكش فراغ اولوب استراحت ایده‌جك زماندر.

[خلوص] دخی ریادن خُلوی جهتیله‌در. [اَفْضَلُ الْاَعْمالِ اَشَقُّها وَاَخْلَصُها مِنَ الرِّياءِ] كلامی مشهوردر.

(فَاسْجُدْ) ده‌كی [فا] معنای شرطی افاده ایچوندر. [١] مضمونی: «مَايَكُنْ من شيءٍ فَصَلِّ من اللّيل» تقدیرنده‌در.

﴿وَسَبِّحْهُ لَيْلاً طَوِيلاً﴾

تسبیحك اصلی، تنزیهدر. عبادت قولیّه‌یه‌ده، عبادت فعلیّه‌یه‌ده

---

[١] بو افاده‌ده صلات لیله، باشقه‌جه اهتمام واعتنا اولندیغی غیر خفیدر.

اطلاق اولنور. بوجهتله‌در، که [مُسَبِّحِين]، مُصَلِّين ایله تفسیر اولنمشدر. (کَمَا ذَکَرَهُ الرَّاغب)

بو تسبیح، بروجه تفسیر سابق صلوات خمسه‌دن صوکره ذکر اولنمش اولمسنه وَدلیل ایله تقیید بیورلمسنه مبنی امام بیضاوی آنی [تَهَجُّد] نمازینه حمل ایدوب: [وَتَهَجَّدْ لَهُ طَائِفَةً طَوِيلَةً مِنَ اللَّيْلِ] دیه خامه‌زن تفسیر اولمشدر. بوندن آکلاشیلیر، که مفسّر مشارالیه [لَيْلاً] ده‌کی تنوینی‌ده تبعیضه حمل ایلمشدر. معنی: [بَعْضاً طَوِيلاً مِنَ اللَّيْلِ] تقدیرنده‌در، که او بعض طویل ایله‌ده مقصود، کیجه‌نك ثلثانی، یا نصفی، یاخود ثلثی‌در. [بَعْض] تعبیرینك افاده ایتدیکی قلّت دخی [کُلّ]ه، یعنی: تمام لیله‌نسبتله اولوب کیجه‌نك سائر اجزاسنه نسبتله دکلدر؛ زیرا کیجه‌نك ثلثانی، کُلّنه نسبتله‌ده [کثیر]در.

ابن تمجید، بووجه ایله بسط وتمهید ایلدکدن صوکره دیرکه: بونده نظر واردر؛ زیرا اسمك تنکیری، تقلیل ایچون اولنجه آنکله تقلیل اَفراد، مقصود اولور؛ تقلیل اَجزاء دکل. مکر اجزاءِ لیل، مجازاً لیالی اعتبار اولنه.

تَهَجُّد نمازی، اشرف الانبیا (صلّى الله علیه وسلّم) افندمزه واجب ایدی. کیجه‌نك ثلثانی، یاخود نصفنی، یاخود ثلثنی آکا تخصیص بیورمشلر ایدی.

صلات تهجّددن [تسبیح] ایله تعبیر، ظرفنك‌ده [۱] تأخیر بیورلمسی، صلات تهجّد ماقبلنده ذکر اولنان نمازلرك مرتبه‌سنده اولمادیغنه دلالت ایدر.

---

[۱] لیلك.

قوله تعالى

(اِنَّ هٰؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْماً ثَقِيلاً)

ترجمهٔ مآلی —. شبهه یوق، که شو کافرلر، دنیایی عقبایه ایثار ایله لذّات ومُشْتَهیاتِ دنیایه میل وانهماك کوسترلر؛ [یعنی: شونلری کرك معصیت کفره، کرك کندیلرینی دعوت بیوردیغك حق دینه اِتّباعدن اِعراضه سَوق ایدن، شبهه یوق، که غلبهٔ شهوت وَشو لذّات عاجله‌یه، راحات بدنیه‌یه کوستردکلری فرط محبّتدر. یوقسه توحیده، حقیّت امر نبوّته دالّ اوله‌رق سکا تنزیل ایلدیکمز آیات ودلائلك عدم کفایتی جهتیله — باطل مقابلی اولان — حقّك کندیلرینه مُشْتَبِه اولمسی دکلدر؛ زیرا سنك آنلره تبلیغ بیوردیغك آیات ودلائل، بیان حقّه، ارشاده مع زیادةٍ کافی‌در.] شدید [بَلالی] بر کونی‌ده اوکلرینه یاخود آرقه‌لرینه براغوب اونوتورلر؛ یعنی: روز جزایه ایمان والتفات ایتمیوب اودهشتلی کون ایچون هیچ بر حاضرلق کورمزلر.

§

تفسیر وایضاح — جناب خدای بی همتا، شرح احوال سُعَدایی تتمیمدن صوکره شرح احوال متمرّدین وسُفهایی‌ده بیانه شروع ایله: [اِنَّ هٰؤُلَاءِ الخ] بیورمشدر.

﴿ إِنَّ هٰؤُلَاءِ ﴾

«شبهه يوق، كه شو آدملر» ديمك اولوب سالف الذكر: [وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا اَوْ كَفُورًا] قَوْل شريفندن منفهم اولان كفرهٔ فجره‌يه اشارتدر.

﴿ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ ﴾

دنيايى عقبايه ايثار ايله لذات وَ مشتهيات دنيايه ميل وانهماك كوستررلر؛ [يعنى: شونلرى معصيت كفره، كنديلرينى دعوت بيوريغك دين حقه اتباعدن اعراضه سوق ايدن، شبهه يوق، كه غلبهٔ شهوت وَشو لذات عاجله‌يه، راحات بدنيّه‌يه كوستردكلرى فرط محبتدر. يوقسه توحيده، حقيّت امرِ نبوّته دالّ اوله‌رق سكا تنزيل ايلديكمز آيات ودلائلك عدم كفايتى جهتيله حقك كنديلرينه مشتبه اولمسى دكلدر؛ زيرا سنك آنلره تبليغ بيورديغك آيات ودلائل، بيان حقه، ارشاده مع زيادةٍ كافيدر.]

﴿ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْماً ثَقِيلاً ﴾

شديد (بلالى) بركونى‌ده اوكلرينه ياخود آرقه‌لرينه براغوب اونوتورلر؛ يعنى: روز جزايه ايمان وَالتفات ايتميوب اودهشتلى كون ايچون هيچ برحاضرلق كورمزلر.

امام بيضاوى [وَرَاءَهُمْ] لفظنى: [اَمَامَهُمْ اَوْ خَلْفَ ظُهُورِهِمْ] ديه تفسير ايلمشدر؛ [١] چونكه « وراء » - واوك حركات ثلاثيله -

[١] ولذا قيل انه على الاول حال من (يوما) وعلى الثانى ظرف من (يذرون).

هم آرقه جهتنه، هم اوك جهتنه اطلاق اولنغله اَضداد دندر. على قَوْلٍ اَضداددن دكلدر؛ زيرا ايكيسى‌ده بر معنايه‌در؛ يعنى: فى الاصل «وراء» ستر معناسنه مصدر اولمغله بر دفعه ساتريّت، مقصود اولوب فاعله مضاف اولور، اكسه معناسنى افاده ايدر. مثلا: [زَيْدٌ وَرَاءَ بَكْرٍ] مثالنده بكر، ساتر اولمغله زيد، بكرك اكسه‌سنده اولور. كذلك [بَكْرٌ وَرَاءَ زَيْدٍ] مثالنده زيد، مستور اولمغله بكر، زيدك اوكنده اولور. بو جهتله امرِ نسبى ديمك اولمغله اَضداددن معدود دكلدر. ايمدى «وراء» حقيقتده سندن مستور اولان جهت ديمك اولور.

تفسيرده معناىِ اَمام، معناىِ خَلْفه تقديم قلنمشدر؛ زيرا روزِ قيامت آرقه‌ده دكل، اوكده‌در.

ايمدى اكر اَمام وقُدّام معناسى ويريليرسه وَراء، [يَوْماً ثَقِيلاً] قَوْلندن حال اولور. [يَوْماً ثَقِيلاً] دخى [يَذَرُونَ] نك مفعوليدر؛ ظرفى دكل. اكر [خَلْف] معناسى ويريليرسه [يَذَرُونَ] نك ظرفى اولور. كويا: [وَ يَذَرُونَهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ] بيورلمش كبى اوليور، كه بو تقديرجه [يَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْماً ثَقِيلاً] قَوْل شريفى استعارهٔ تمثيليّه اولور. [١]

يَوْماً

[يَذَرُونَ] نك مفعوليدر. يَوْم، كُون ديمكدر، كه مقصود، روزِ جزا در.

[١] بأن شبهت حالهم فى عدم اهتمامهم بيوم القيمة واعراضهم عنه بجعلهم الشئ وراء ظهور هم فاستعمل مايدل على الحال المشبه بها فى الحال المشبهة. [شيخ زاده]

ثَقِيلاً

شديداً ديمك اولوب اوروز دهشت اندوزك صفتيدر.

سؤال - ثقلت، صفات اعياندندر. امتدادات وهميه‌نك صفاتندن دكلدر؛ يعنى: ثقلت، صفت اجسام كثيفه‌دن اولوب زمان ايسه حقيقةً ثقلت ايله وصف اولنماز. ايمدى روز جزا نه وجه ايله [ثَقِيلاً] ديه وصف اولندى؟

جواب - روز جزا - شدّتى، هَوْلى جهتيله - حاملنى اتعاب ايدن باركرانه تشبيه اولندى. [ثَقُلَتْ فِى ٱلسَّمٰوَاتِ وَ ٱلْاَرْضِ] كريمه‌سى بونك نظائرندن اولوب استعارهٔ مصرّحه‌در.

بو آيت جليله، سالف الذّكر امر ونهى [١] تعليل كبى‌در. [٢] بناءً عليه ادات تحقيق اولان [اِنَّ] ايله تصدير بيورلمشدر. اسم اشارتك [٣] اختيار بيورلمسى‌ده مشار اليهم اولان كفّارى تحقير

---

[١] المراد بما امر به ذكر الله تعالى والصلوة والتهجد والمراد بما نهى عنه اطاعة الاثم او الكفرة الشاملة لجميع المنهياب. فهو نشر غير مرتب [قونوى]

حاصل معنى: «يا محمد! «صلى الله عليه وسلم» كفرهٔ فجره‌يه مخالف اوله‌رق جميع منهياندن اجتناب، جميع مأمورات ايله اشتغال ايت؛ زيرا شبهه يوق، كه شو كافرلر جميع منكراتى ارتكاب ايدرلر. دار باقيه‌يه عدم ايمانلرى، بناءً عليه دنياى عاجلهٔ فانيه‌يه فرط محبتلرى جهتيله جميع مأموراتى ترك ايدرلر» ديمكدر.

بو صورتده محبت، شهواته ميل وانهماك‌دن وَاتيان منكراتدن عبارت اولمش اولور. (ويذرون) قولى آخرته عدم ايمان واعتقاددن عبارتدر. [قونوى]

بو صورتده بو جمله‌نك [يحبون] جمله‌سى اوزرينه عطفى عطف العلة على المعلول بابندن اولور.

[٢] اى قوله: (ان هؤلاء) الاية؛ استيناف جوابٍ واقع لما عسى يسأل ويقال عن علةِ امر الرسول عليه الصلوة والسلام بالذكر والتسبيح وعلة نهى الاطاعة للاثم وَالكفور. [ابن تمجيد]

[٣] (هولاء).

ايچوندر. «يحِبُّونَ» ديه استمرار واصرارى مفيد اولان صيغهٔ مضارعك اختيار بيورلمسى، «يَذَرُونَ» تعبيرينه‌ده «يرِيدُونَ» دها مناسب ايكن «يحِبُّونَ» بيوريلوب «يرِيدُونَ» بيورلمامسى، كفّارك فرط غباوتلريله شدّت شكيمه‌لرينى تسجيل ايچوندر؛ چونكه دار فانئ دنيايى محبّت مفرطه ايله دار باقئ صافى اوزرينه ايثار ايتمك علامت غباوتدر.

قوله تعالى

﴿نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا اَسْرَهُمْ وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا اَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا﴾

خلاصهٔ مآل منيفى - بز عظيم الشان، آنلرى نُطفهٔ اَمشاجدن ياراتوب يوقدن وار ايلدك. - قيام وقعوده، اخذ ودفعه، حركت وسكونه قدرتياب اولسونلر ديه - آنلرك مفاصلنى‌ده يكديكره ربط ايله بز متين واُستوار ايلدك. اكر تبديللرينى‌ده ديله‌سه‌ك آنلرى هلاك ايدرزده نشئهٔ ثانيه‌ده - خلقتجه، شدّتِ اَسرجه همان بو صورت وهيئته مانند اوله‌رق - ينه كرى كتيررز؛ ياخود آنلرك يرينه اهل اطاعت اوله‌رق خلق ديكر كتيررز. [يعنى: بزم ساحهٔ عزّت وجلالمز مخلوقاته احتياجدن بَريدر. فرض محال اوله‌رق اويله بر حاجت توهم اولنسه بيله بزم شو آدملره احتياجمز يوقدر. شبهه‌سزدر،كه بز، آنلرى يوق، امثاللرينى وار ايتمكه قادرز].

تعبير ديكر - : بزعظيم الشان، آنلرى يوقدن وار، مفصللرينى بربرينه وصل وشدّ ايله متين واُستوار ايلدك،كه بزم عبادتمزله اشتغال ايدوب باشقه‌سنه التفاتدن روگردان، شونعمته مقابل دائما لب جُنبانِ شكران اولسونلر. بز البتّه بو تركيب عجيبى، بو توثيق غريبى بوزوب صوكره‌ده شدّت اَسرده كماهو الآن اعاده ايتسه‌ك كركدر.

§

تفسير وايضاح - «شو كافرلرى بو كفره سوق ايدن، حبّ دنيادر» بيورلدقدن صوكره «بزعظيم الشان، آنلرى نطفه‌دن يارا-توب يوقدن وار ايلدك. قيام وقعوده، اخذ ودفعه، حركت وسكونه قدرتياب اولسونلر ديه آنلرك مفاصلنى‌ده بربرينه وصل وشدّ ايله بز متين واُستوار ايلدك» الخ بيورلمسى شوراسنى بيان وتفهيم ايچوندر، كه: شو آدملرك بو سراى شِتابَنده‌يه اولان ميل ومحبّتلرى كرك رغبت، كرك رَهبت جهتيله طاعت خدايه مسارعتلرينى ايجاب ايلردى. چونكه:

اوّلاً - : كنديلرينى‌ده، كنديله انتفاع ممكن اولان شيلرى‌ده يارادان؛ لذّات عاجله ايله انتفاعه واسطه وآلت اولان اعضاى سليمه‌يى‌ده كنديلرينه بخش واحسان ايدن خداى جهان آفريندر. ايمدى لذّات عاجله‌يه مادامكه محبّتلرى واردر، مادامكه اولذّات عاجله‌نك حصولى‌ده منتفِع ايله منتفَع بِهك حصولنه وابسته‌در، مادامكه منتفِع ايله منتفَعٌ بِهك حصولى‌ده تكوين وايجاد مولايه محتاجدر بو احوال، خداى متعاله انقيادى، يعنى: تكاليف الٓهيّه‌يى قبول ايله ترك تمرّد وعنادى ايجاب ايلردى.

ثانياً - : الله ذوالجلال، كنديلرينى اولدورمكه، هر درلو محنت وبلايه دوشورمكه، كنديلرندن نعمتى سلب ايلمكه قادردر. ايمدى مائل ومنهمك اولدقلرى شو لذّات عاجله‌يى الدن قاچيرمامق ايچون اولسون اَوامر سنيّهٔ الٓهيّه‌يه انقياد ايله ترك تمرّد وعناد ايتملرى لازم كليردى.

حاصلى: بو آيت كريمه ايله آنلره شوراسى آكلادلمق ايستنيلور، كه: بهى عقلسز آدملر! طوتهلم، كه شو لذّات عاجله‌يه كوستريككز ميل

ومحبّت بر امر معقول اولسون! ایشته بو میل ومحبّتكز الله عظیم الشّانه ایمان ایتمكزی، تكالیف الهیّه‌یه كردندادهٔ مطاوعت وانقیاد اولمكزی ایجاب ایلر. بناءً علیه سز شو لذّات دنیایه اولان میل ومحبّتكزله كفر باللّهه، فرمان واجب الاتّباع خدادن اِعراضه توسّل ایده‌جك اولورسه‌كز تمرّد ایتمش بولنورسكز.

نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ

مسندٌالیهك تقدیمی، امر خلق وایجادده افادهٔ حصر ایچوندر. [نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ لَاغَيْرُنَا اِنْفِرَاداً اَوْ اِشْتِرَاكاً] دیمك اولیور.

«بز عظیم الشّان، آنلری یوقدن وار ایلدك» یعنی: نه منفرداً، نه‌ده مشتركاً غیریمز دكل.

وَشَدَدْنَا اَسْرَهُمْ

«قیام وقعوده، اخذ ودفعه، حركت وسكونه قدرتیاب اولسونلر دیه آنلرك مفاصلنی‌ده یكدیكره وصل وشدّ ایله بز متین واستوار ایلدك. خالقِ منعمك حقّی ایسه مشكور اولمقدر، مُكَفَّر اولمق دكل.»

[اَسْر]، بر شیئی محكم باغلامق معناسنه موضوعدر. بعده مطلقا باغلامق وَ بو مناسبتله تقویت ویرمك وَاسیر ایلمك معنالری متفرّع اولمشدر. برده انسانك خُلق وخَلْقنی محكم وَقوی قیلمق معناسنه مستعملدر. بو معناده، اسم اولور. ومنه‌قوله تعالی: «وَشَدَدْنَا اَسْرَهُمْ» اَیْ خَلْقَهُمْ.

قاضی بیضاوی وَ آكا تبعاً ابوالسّعود (علیهما الرّحمه) [اَسْر] ی [ربط] ایله تفسیر ایلدكدن صوكره بر مضاف تقدیریله: [فَاَحْكَمْنَا رَبْطَ مَفَاصِلِهِمْ بِالْاَعْقَابِ] دیمشدر.

﴿وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا اَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلاً﴾

اكر تبدیللرینی‌ده دیلرسه‌ك آنلری هلاك ایدرزده نشئهٔ ثانیه‌ده خلقتجه، شدّت اَسرجه همان بو صورت وهیئتده مانند اوله‌رق ینه كری كتیررز. یاخود آنلرك یرینه اهل طاعت باشقه خلق كتیررز.

«عَلٰى اَنْ نُبَدِّلَ اَمْثَالَكُمْ» قول شریفی، بونك نظیریدر. بوندن غرض، مجرّد كندیلرندن بیان استغنای تامدر.

كویا شویله فرمان بیوریلیور، كه: «بزم ساحهٔ عزّت وجلالمز، مخلوقاته احتیاجدن بریدر. فرض محال اوله‌رق اویله بر حاجت توهّم اولنسه بیله بزم شو آدملره احتیاجمز یوقدر. شبهه‌سزدر، كه بز آنلری یوق، امثاللرینی وار ایتمكه قادرز.»

[اِنْ يَشَاءْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ قَدِيراً ، وَاِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيزٍ] آیت جلیله‌لری بونك نظائرندندر.

قاضی بیضاوی ـ خلاصهٔ مآلی بالاده بیان اولندیغی وجه ایله ـ [وَاِذَا شِئْنَا اَهْلَكْنَاهُمْ وَبَدَّلْنَا اَمْثَالَهُمْ فِى الْخِلْقَةِ وَشِدَّةِ الْاَسْرِ] دیه خامه‌زنِ تفسیر اولدقدن صوكره [يَعْنِى النَّشْاَةَ الثَّانِيَةَ] عباره‌سیله ایضاح مرام ایتمشدر.

مفسر مشارالیه آیت جلیله‌ده‌كی [اَمْثَال] ایله مقصود، اَنْفُسِ كُفّار اولدیغنه اشارت بیورمشدر. اَنْفُسِ كفّاره [امثال] ایله تعبیر بیورلمسی‌ده هلاك ایله مبدّلِ خاك اولدقدن صوكره خلقت ثانیه‌ده كندی امثالی اولدقلری ایچوندر.

ایشته بو طرز افاده، بعد الموت اعاده، اجزاء متفرّقه‌نك جمعیله اوله‌جغنی مؤیّددر.

تبدیل ایله مقصود، وقوعی دلیل ایله ثابت اولان نشئهٔ ثانیه اولدیغیچوندر،که [وَاِنْ شِئْنَا] بیورلمامش‌ده [وَاِذَا شِئْنَا] بیورلمشدر؛ چونکه ظرف زمان اولان [اذا] کلمه‌سی، وقوعی محقق اولان شی ایچون موضوعدر. نشئهٔ ثانیه دخی وقوعی محقّق اولان اموردندر.

[اذا]، وقت تبدیلك حدّ ذاتنده غیر مُتَعَیِّن اولدیغی، آنجق مشیئت الٓهیّه‌یه موکول بولندیغنی مشعردر.

قاضی بیضاوی آیت جلیله‌نك تفسیرنده بر وجه ثانی دها بیان ایده‌رك: [اَوْ بَدَّلْنَا غَيْرَهُمْ مِمَّنْ يُطِيعُ] دیمشدر،که بالاده ترجمهٔ مآلی بیان اولندیغی اوزره «یاخود آنلرك یرینه اهل طاعت اوله‌رق خلق دیکر کتیررز» دیمکدر. بعده بو وجه ثانی‌یه کوره‌ده [اذا] تبدیلده درکار اولان قدرتله قُوّهٔ داعیه‌نك تحقّقی ایچون اولور دیمشدر. یعنی شو وجهه کوره [اِذا]، تبدیل مذکوره قدرتك وَقُوّهٔ داعیه‌نك تحقّقنه نسبتله اولوب نفس تبدیله نسبتله دکلدر. بناءً علیه [اذا]نك ورودی مقتضای حاله موافقدر. مقتضای حاله موافقت ایسه معلومدر، که مقتضای بلاغتدر. «اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَاْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ» کبی یرلرده‌ده [اِنْ]، نفس تبدیله نظرله‌در،که اورالرده‌ده مقتضای حال بودر.

ایشته شو ایضاحدن مستبان اولور،که [اِذا]، یالکز نفس کلامك تحقّقی ایچون دکل، بعضاً کلامدن مفهوم اولان مآلك تحقّقی ایچون‌ده اولور.

قونوی مرحوم دیر،که: بو، حفظه شایان بر قاعده‌در؛ زیرا بو قاعده کُتُب بلاغتده مذکور دکلدر؛ لکن بونده بر نوع تکلّف وتعقید اولدیغیچون امام بیضاوی بونك ذکرینی تأخیر ایلدی.

ابن تمجید دخی بومبحث معتناده ایضاحات آتیه‌یی ویرمشدر: «اذا»، تبدیله درکار اولان قدرتك وَقوّهٔ داعیه‌نك تحقّقی ایچوندر؛ یعنی: وجه ثانی‌یه کوره [اذا] یرینه [اِن] کلمه‌سنك وقوعی زیاده یاقیشق آلیردی؛ زیرا دنیاده عاصیلرك مطیعلره تبدیلی مشکوکدر. بناءً علیه حقّ عباره [اِن] ایله ورود ایتمك ایدی؛ تا که تحققی اولمیان شیده فرض اولندیغی کبی فرض اولنسون.

معنای سابقله اولان تبدیله کلنجه: شبهه یوق،که تبدیلِ امثال بر امر متحقّق اولمغله عباره‌نك حقی [اذا] ایله ورود ایتمك ایدی؛ لکن وجه ثانی اوزره تبدیله اولان قدرتك وَقوّهٔ داعیه‌نك تحقّقنه نظراً [اذا] کتیرلدی.

وجه اوّله کوره تبدیل، صفاتده تغییر دیمکدر. آنکچون «اکر دیلرسه‌ك، آنلری هلاك ایدرزده شدّتِ اَسْرده همان بوصورت وهیأته مانند اوله‌رق ینه کری کتیررز» دینلدی؛ زیرا ذات محشوره، شو نشئهٔ ثانیه‌ده متکوّن اوله‌جق ذاتك عینی‌در.

وجه ثانی‌یه کوره‌ده [تبدیل] ذاتده تغییر معناسنه‌در. بناءً علیه امام بیضاوی [اَوْ بَدَّلْنَا غَيْرَهُمْ مِمَّنْ يُطِيعُ] قولنده‌کی «غَيْرَهُمْ» ی، «مِمَّنْ يُطِيعُ» ایله توضیح ایتمشدر.

مقامه اَوْفَق اولان ایسه وجه اوّلدر؛ زیرا آیت جلیله [اِنَّ هٰؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْماً ثَقِيلاً] قول شریفی

عقيبنده وارد اولمشدر. جناب اقدس بارى، كفّارك مرجع ومصيرلرى اولان روز جزايى متروك، منسىّ برشى كبى عد ايليه‌جك درجه‌ده اوكوندن ذُهول ايله بو فائده‌سز لذّات عاجلهٔ فانيه‌يه فوق الغايه اوله‌رق كوسترد‌كلرى ميل ورُكونى انكار بيوردقدن صوكره: «بز عظيم الشّان، آنلرى يوقدن وار، مَفصَّللرينى بربرينه وصل وشَدّ ايله متين واستوار ايلدك،كه بزم عبادتمزله اشتغال ايدوب باشقه‌سنه التفاتدن روكردان، شو نعمته مقابل دائما لب جُنبان شكران اولسونلر. بزالبتّه بوتركيب عجيبى، بو توثيقِ غريبى بوزوب صوكره‌ده شدّت اَشرده كماهو الآن اعاده ايتسه‌ك كركدر» ديمش؛ بونى‌ده بروجه آتى [اِنَّ هٰذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهِ سَبِيلاً] قول شريفله تحقيق بيورمشدر.

قوله تعالى

﴿ اِنَّ هٰذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهِ سَبِيلاً . وَمَا تَشَاؤُنَ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ ﴾

خلاصهٔ مآل منيفى – محقّقدر،كه بوسورهٔ كريمه، – ترتيب عجيبى، نَسَقِ بعيدى، وعد وَ وعيدى، ترغيب وترهيبى احتواسى جهتيله – متأمّلينه برتذكره، مستبصرينه بر تبصره‌در. (تعبير ديكر): بو سورهٔ جليله، ياخود بو آيات قريب الذكر سعادت ابديّه‌يى تحصيلده لازم الوجود اولان شيلرى ياده كتيرر بر پنددر.

ايمدى هر كيم كنديني پروردكارينك ثوابنه ايصال ايليه‌جك بر وسيله اتّخاذ ايتمك ديلرسه آكا طاعتله تقرّب ايتسون. (تعبير ديكر): ايمدى هر كيم روز جزانك باركرانندن، شدّتندن رهاياب اولمق ايسترسه كنديني پروردكارينك ساحهٔ مرضاتنه تقريب ايده‌جك بريول اختيار ايتسون،كه اوده راه طاعت خدادر.

ايّها الناس! كسب وتحصيلنه مقتدر اوله بيله‌جككز صورتده پروردكاركزك ثوابنه موصِل بروسيله اتّخاذ ايتمه‌يى هيچ بروقت ديله‌يه‌مزسكز! مكر او وقت،كه جناب الله (جلّ جلاله) مشيئتِ اتّخاذى خلق وتحصيل ايتمه‌يى ديله‌يه.

تعبیر دیکر - ایها النّاس! روز جزانك بارکرانندن، شدّتندن رهایاب اولمق ایچون طاعت خدایی، وَطاعت خدا ایله شرفِ قُرب مَولایی هیچ بر وقت دیله‌یه‌مزسکز! مکر او وقت، که دیله‌مکزی جناب الله دیله‌یه؛ زیرا شبهه یوق، که طاعت وعصیاندن، کفر وایماندن انسان اوزرینه هر نه جریان ایلرسه آنجق مولای متعالك خالقیله، ایجادیله جریان ایلر. آنی‌ده جناب حق آنجق کندی دیلکیله خلق ایدر. ایمدی جناب باری (جلّ وَعلا) سزده مشیئت طاعتی خلق ایتمه‌یی دیله‌مز؛ مکر آنی اختیار ایلدیککزی بیله.

ع

تفسیر وایضاح - جناب اقدس باری، احوال سُعَدایی، اهوال اشقیایی شرح و بیاندن صوکره: [اِنَّ هٰذِهِ تَذْكِرَةٌ] الخ بیورمشدر.

بروجه بالا بونك معنای شریفی شودر، که: علی التحقیق بو سورهٔ کریمه، - ترتیب عجیبی، نَسَق بعیدی، وعد و وعیدی، ترغیب وترهیبی احتواسی جهتیله - مُتأمّلینه برتذکره، مُستَبْصِرینه برتبصره‌دردر. ایمدی دنیاده، عقباده کندی ایچون خیر ایسته‌ین پروردکارینه سبیل اتخاذ ایدر؛ یعنی: مظهر شرف قرب الٓهی اولور؛ زیرا «اتّخاذ السّبیل الی الله»، قرب الی اللّهدن عبارتدر.

معلوم اولسون، که بو آیت جلیله، جبر وقَدَرك تلاطمکاهی اولان آیاتِ جلیله‌دندر.

قَدَریه [فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهِ سَبِيلاً] قَول شریفنه تمسّکله دیر، که: بو، بزم مذهبمزك صریحی در. [فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ] آیت کریمه‌سی دخی بونك نظیریدر.

جَبْریّه دیر، که: نه زمان بو آیت جلیله مابعدنده‌کی آیت شریفه‌یه ضم اولنورسه صریح مذهب جبر آندن چیقار.

بونك بیانی شو وجه ایله در، که: [فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهِ سَبِيلاً] قَول شریفی، عبدك مشیئتی نه زمان حاصل اولورسه فعلی مستلزم اولمسنی اقتضا ایتدیکی کبی آندن صوکره کلن [وَمَا تَشَاؤُنَ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ] قَول شریفی‌ده مشیئة اللّهك مشیئت عبدی مستلزم بولنمسنی اقتضا ایدر. مستلزِمی ایسه مستلزِم اولان شی‌ده مستلزِمدر. بو تقدیرجه مشیئة الله، فعل عبدی مستلزم اولمش اولور. ایشته مذهب جبر بو در.

[فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ] قَول شریفیله‌ده جبره بو وجه ایله استدلال اولنور؛ زیرا بو آیت جلیله‌ده دخی اوته‌کی کبی مشیئت الٓهیّه‌نك فعل عبدی مستلزم اولمسنی اقتضا ایدر. [ثُمَّ التَّقْرِيرُ مَا تَقَدَّمَ]

معلوم اولسون، که شو خلاصهٔ استدلاله، رؤسایِ معتزله‌دن قاضی عبدالجبّارك کلامی توجّه ایتمز. شو قدر وار، که بز قاضیٔ موماالیهك کلامنی سرد ایله برابر آنده‌کی ضعفه‌ده تنبیه ایده‌جکز.

قاضیٔ موما الیه دیدی، که:

بو آیت جلیله‌ده «اتّخاذ سبیل الی الله» ذکر اولنمشدر. بزده تسلیم ایدرز، که الله تعالی آنی البتّه دیله‌مش؛ زیرا جناب اقدسی آنکله امر بیورمش در. مادام که امر بیورمشدر؛ البتّه دیله‌مشدرده. بو ایسه علی الاطلاق [اَلْعَبْدُ لَا يَشَاءُ اِلَّا مَا قَدْ شَاءَهُ اللّٰهُ] دنیله‌یی اقتضا ایتمز؛ چونکه او امر ایله مقصود، الله تعالانك اراده

بيورمش وَديلەمش اولديغى ثابت اولان امر مخصوصدر.

معلوم اولسون، كه قاضينك سرد ايتديكى بو كلامك، بزم آنفاً ذكر ايلديكمز وجه اوزرندەكى استدلاله تعلّقى يوقدر.

برده آنك ماحصل كلامى، بو آيت شريفەنك ماقبلنده ذكرى مرور ايدن صورتله بو عامّى تخصيصدن عبارتدر؛ بو ايسه ضعيفدر؛ زيرا شبهه يوق، كه آيت جليلەنك ماقبلنك خصوصى بو عامّك تخصيصنى اقتضا ايتمز؛ چونكه بو آيتِ جليلەدەكى حُكمك، كرك صورت مذكورەيه، كرك صُوَر سائرەيه شامل اولەجق بر حيثيّتده وارد اولمش اولمسى محتملدر.

اِنَّ هٰذِهِ

اشارت، سورهٔ كريمەيه، ياخود آيات قريبەيه در. شبهه يوق، كه «شو سورهٔ كريمه»، «ياخود شو آيات قريبه» ديمكدر. معنىً ظاهر اولان، وجه اوّلدر؛ زيرا سورهٔ كريمه، يالكز قسماً دكل، تماماً تذكره در. لفظاً ظاهر اولان ده، وجه ثانى در؛ زيرا [هٰذِهِ] كلمەسى، قريبه اشارت ايچون موضوعدر؛ لكن جهت معنى مقدّم اولديغيچون امام بيضاوى وَآكا تبعاً ابو السّعود افندى (عليهما الرّحمه) وجه اوّلى تقديم ايلمشلردر.

تَذْكِرَةٌ

«عِظَةٌ مُذَكِّرَةٌ لِمَا لَابُدَّ مِنْهُ فِى تَحْصِيلِ اَلسَّعَادَةِ اَلْاَبَدِيَّةِ» معنا-

سنه در. يعنى: شو سورهٔ جليله، [۱] ياخود شو آيات قريبه سعادت ابديّەيى تحصيلده وجودى لابد وَلازم اولان شيلرى ياده كتيرر بر پنددر.

[مُذَكِّرَةٌ]. معناسنه ايكن [تَذْكِرَةٌ] بيورلمسى سورەنك، ياخود آياتك تذكيرده كمالنى افاده ايچوندر.

عين المعانى صاحبى: «اِدِّكَارٌ بِمَا غَفَلَتْ عَنْهُ عُقُولُهُمْ» سياقنده تفسير ايلمشدر، كه تفسير سالف الذّكر ايله يكمال اولمقله برابر بو، آندن ده لفظاً دها وجيزدر.

تذكره ايله مقصود، حاصل بالمصدر اولمسى ده بعيد دكلدر. تنوين دخى تفخيم ايچوندر.

﴿ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهِ سَبِيلاً ﴾

«ايمدى هر كيم كنديني پروردكارينك ثوابنه ايصال ايليەجك بر وسيله اتّخاذ ايتمك ديلرسه آكا طاعتله تقرّب ايتسون.»

بوراده [سبيل]، طاعت خدا ايچون مستعاردر؛ زيرا شبهه يوق، كه [طاعت]، سبيل معنوى در. [اتّخاذ]ك معناسى ده تقرّبدر. «اتّخذه، تقرب اليه» ديمكدر. شيخ زاده ده بر وجه آتى معنى ويرمشدر:

«ايمدى هر كيم روز جزانك باركراندن، شدّتندن رهاياب اولمق ايسترسه كنديني پروردكارينك ساحهٔ مرضاتنه تقريب ايدەجك بر يول اختيار ايتسون، كه او ده طاعت خدادن عبارتدر.»

---

[۱] سوره باجمعها تذكره اولوب تذكرەنك بعض آياته اختصاصى اولماديغى ايچون مشاراليهده بو احتمال معنىً ظاهردر. بناء عليه احتمال ثانى اوزرينه تقديم قلنمشدر.

﴿ وَمَا تَشَاؤُنَ اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ ﴾

بو نظم جليلك خلاصهٔ مؤدّاسى، خلقك مشيئت منفردهسى اتّخاذ سبيلده غير كافى اولوب انضمام مشيئت خدادن لابد ايدوكنى بيان ايله حقّى تحقيقدر. نتهكيم شرطيهنك ظاهرندنده منفهم اولان بودر.

امام بيضاوى: « وَمَا تَشَاؤُنَ ذٰلِكَ [١] اِلَّا وَقْتَ اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ مَشِيئَتَكُمْ » ديه تفسير ايتمشدر. يعنى: «ايها النّاس! روز جزانك باركراندن، شدّتندن رهاياب اولمق ايچون، طاعت خدايى وَطاعت خدا ايله شرف قرب مولايى هيچ بر وقت ديله يه مزسكز؛ مكر او وقت، كه ديلهمكزى جناب الله ديلهيه؛ زيرا شبهه يوق، كه طاعت وعصياندن، كفر و ايماندن انسان اوزرينه هر نه جريان ايلرسه آنجق مولاى متعالك خلقيله، ايجاديله جريان ايلر. آنىده جناب حق آنجق كندى ديلكيله خلق ايدر. ايمدى جناب بارى (جَلَّ وَعَلَا) سزده مشيئت طاعتى خلق ايتمهيى ديلهمز. مكركه آنى اختيار ايلديككزى بيله»

امام مشار اليهك تفسيرده مشيئتى « ذلك » ايله تقييد ايلمسى، ماقبليله ارتباطى ظاهر اولمق ايچوندر. [اِلَّا وَقْتَ اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ] ديمسىده [اَنِ مصدريّه]نك حيني اولديغنه، بونكله برابر بر مضاف [٢] تقديريله ظرفيت اوزرينه منصوب بولنديغنه اشارتدر. «مَشِيئَتَكُمْ» دخى [اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ]ك مفعوليدر.

[١] اى المفعول اتّخاذ السبيل اليه تعالى. (قونوى)

[٢] مضاف مقدر (وقت) لفظيدر.

معلوم اولسون، كه اراده وَمشيئت بحثنده اهل سنّت ايكى مذهبه آيرلمشدر. برى: مذهب اشعرى، ديكرى: مذهب ماتريدى. عملده شافعى المذهب اولانلر اعتقادده امام اشعرىيه، عملده حنفى المذهب اولانلرده كذلك اعتقادده، امام ماتريدىيه تابع درلر. امام بيضاوى دخى شافعى المذهب اولمغله شو نظم جليلى بروجه مشروح مذهبنه كوره تفسير ايلمشدر، كه بوتفسيره كوره حصول مشيئت عباد، خلق ومشيئت ربّ العباده متوقّف اولمش اولور. بونك ايسه جبر متوسّط، فقط مآلى جبر محض اولديغى بديهيدر؛ چونكه بو صورتده عبد مكلّف، مشيئت وارادهسنده مجبور اولمش اولور. (آنلر، يعنى: شافعيلر هرنه قدر بز افعالمزده مختارز ديرلرسهده)

امام ماتُريدىيه كوره ارادهٔ جزئيّه، امر اعتبارى اولوب عبددن صدور ايدرسهده خارجده موجود دكل، مخلوق دكل، مشيئت الٓهيّه ايلهده دكل. بناءً عليه عبددن صدور ايتمكله عبدك خالق اولمسى لازم كلمز؛ چونكه بويله امر اعتبارى اولوبده خارجده وجودى بولنميان شيئك خالقه احتياجى يوقدر. آنكچون عبد، ارادهٔ جزئيّهنك مُريدى اولمقله خالقى اولمق لازم كلمز.

ايمدى بو مسلكه كوره معناى نظم جليل: [وَمَا تَشَاؤُنَ اِتِّخَاذَ السَّبِيلِ مَشِيئَةً بِحَيْثُ تَقْدِرُونَ عَلٰى كَسْبِهِ وَتَحْصِيلِهِ فِى وَقْتٍ مِنَ الْاَوْقَاتِ اِلَّا وَقْتَ مَشِيئَةِ اللّٰهِ خَلْقَهُ وَتَحْصِيلَهُ] سياقنده اولور؛ [١]

[١] ايشته بو وجه اوزره [الان يشاء الله] قول شريفنده مفعول، تقديرى، [وماتشاؤن] فعلندهكى تقدير، مفعوله موافقدر. يوقسه بيضاوينك اختيار ايلديكى تقديره موافق دكلدر.

چونکه عبدك مشیئتی کسبدن ماعدا بر یرده حائز دخل وتأثیر دکلدر. خلق وتأثیر آنجق مشیئهٔ اللّهه مخصوصدر.

غایهٔ مافی الباب عبدك مشیئتی اَفعال اختیاریه‌سنده غیر کافی ایسه‌ده بونده عبد، مجبورده دکلدر. بو جبر وقَدَر بیننده بر امردرکه مشیئتَین ایله تحقق ایدر. ایشته اهل سنّتك قائل اولدیغی جبر متوسّط بودر.

بو مسئله‌ده زیاده وُضوح ایستین صاحب توضیحك، [مُقدّمات اربع] نه مراجعت بیورسون.

قوله تعالی

﴿إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيماً حَكِيماً﴾

خلاصهٔ مآل منیفی — شبهه یوق، که الله تعالی وتقدّس حضرتلری علم وحکمتده بالغِ مبالغ بی نهایت اولوب هرکسك نه‌یه اهل ومستحق اولدیغنی بیلیر. بناءً علیه خلق ایچون علم ازلیء الهیسی نه‌یی مستدعی، حکمت بالغهٔ الهیه‌سی نه‌یی مقتضی ایسه آنی دیلر.

تفسیر وایضاح — بوده مشیئت الهیه‌نك اساسی علم وحکمت اوزرینه مبنی اولدیغنی بیاندر.

إِنَّ اللّٰهَ

شبهه یوق، که الله تعالی وتقدّس حضرتلری

كَانَ عَلِيماً

هرکسك نه‌یه مستحق اولدیغنی بیلیر.

مقصود، جَعلِ الهی ایله اولان استحقاقدر؛ یوقسه هرکسك بذاته استحقاقی دیمك دکلدر. تاکه بو تعبیر، مذهب حقه ملایم دوشمز دنیلسون.

حَكيماً

حكمت بالغهٔ الٰهيّه‌سى نه‌يى اقتضا ايدرسه آنجق آنى ديلر؛ زيرا جناب بارى، افعالنده، ديلكنده - وجوباً دكل، مجرّد تفضّلاً - حكمته رعايت ايدر. ايشله‌مديكى وَ ديله‌مديكى شيلرده ده اويله در. ايمدى ديله‌يوب ياراتديغى هر نه وارسه، آنده البتّه بر حكمت ومنفعت وار در. بز، هر نه قدر آكا مطّلع دكل ايسه‌كده.

بالاده خلاصهٔ مآل اوله‌رق قيد ايتديكمز معنى، محقّقِ روم، ابوالسّعود افندى مرحومك «ارشادُالعقلِ السّليم» ندن مأخوذ اولوب شو تفسير اخير دخى امام بيضاوينكدر.

امام مشاراليه شو تفسيريله علم وحكمت بيننده‌كى فرقه، برده حكمتك مفهومى، مفهوم عِلم اوزرينه زائد اولديغنه اشارت ايتمشدر؛ زيرا بعضاً حكمتله ايقانِ عِلْم، اِتْقانِ عَمَل قصد اولنور. بعضاً ده [اَلْمُحْكِم [١] لِمُبْدَعٰاتِهِ] معناسى قصد اولنور. بعض كرّه‌ده: [لاٰ يَفْعَلُ وَلاٰ يَشٰاءُ اِلاّٰ مٰافيهِ حِكْمَةٌ بٰالِغَةٌ وَ مَصْلَحَةٌ نٰافِعَةٌ] مآلى مراد اولور، كه ايشته بورا‌ده ده مقصود بو معنا در.

---

[١] فعيل بمعنى مفعل.

قوله تعالى

﴿ يُدْخِلُ مَنْ يَشٰاءُ فى رَحْمَتِهِ وَ اَلظّٰالِمينَ اَعَدَّلَهُمْ عَذٰاباً اَليماً ﴾

خلاصهٔ مآل منيفى - ديله‌ديكى كيمسه‌يى مظهر شرف ايمان، ياخود داخل جِنان ايلر. ظالملر ايچون ده عذاب اليم حاضرلامشدر.

تفسير وايضاح - جناب مُنْزِلِ قرآن، شو آيتِ جليله‌ايله خاتمه كش سورهٔ انسان اولمشدر، كه بوده علم وحكمتى اوزرينه مرتّب اولان مشيئتِ الٰهيّه‌سنك اَحكامنى مبيّن در.

شوراسى‌ده معلوم اولسون، كه بو سورهٔ كريمه‌نك خاتمه‌سى غايتله عجيبدر؛ زيرا بيانه حاجت اولماديغى اوزره [وَمٰاتَشٰاؤُنَ اِلاّٰ اَنْ يَشٰاءَ اللّٰهُ] نظم جليلى عبددن هر نه صادر اولورسه جمله‌سنك تحقّق وقوعى، مشيئة اللّهه وابسته اولديغنه دلالت ايتديكى كبى [وَيُدْخِلُ مَنْ يَشٰاءُ فى رَحْمَتِهِ وَ اَلظّٰالِمينَ اَعَدَّلَهُمْ عَذٰاباً اَليماً] آيت كريمه‌سى‌ده دخولِ جنّت ونار، آنجق مشيئت جناب پروردكار ايله واقع اولديغنه دلالت ايلر. ايمدى بو سورهٔ كريمه‌نك آخرندن [اِلاّٰ اللّٰهُ وَمٰاهُوَ مِنَ اللّٰهِ] سرّى ظهور ايلدى، كه اوده صِدّيقلرك آخر سَيْرى، افلاك معارف الٰهيّه‌ده مُنتهاى مَعارجى اولان توحيدمطلقدر.

مسائل

برنجی مسئله

يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِى رَحْمَتِهِ

رحمتی اكر ايمان ايله تفسير ايلرسه‌ك ايشته آيت كريمه صراحةً بيان ايلر، كه [ايمان]، بخش خدای مستعاندر. اكر جنّتله تفسير ايلرسه‌ك دخول جنّت، جناب يزدانك مشيئتی، فضلی، احسانی سببيله اولوب استحقاق سببيله دكلدر؛ زيرا استحقاق، ثابت اولسه مستحق اولان شيئك تركی جناب حقّه كوره محال اولان جهلی، حاجتی مؤدّی اولور. محالی نتيجه ويرن شی ايسه كذلك محالدر. بناءً عليه آنك تركی‌ده محالدر. ديمك اوليور، كه وجودی عقلاً واجب، عدمی عقلاً مُمتنع‌در. بو حال وشانده اولان شی ايسه البتّه مشيئته معلَّق اولماز. دخول جنّت، استحقاق سببيله دكلدر؛ [*] زيرا برانسانه مديون اولان كيمسه، دينني ايفا ايدنجه «على سبيل الرّحمة والتّفضّل» ايفا ايتمشدر دينلمز.

ايكنجی مسئله

وَ ٱلظَّالِمِينَ اَعَدَّلَهُمْ عَذَاباً اَلِيماً

بو جزء آيت، [جَفَّ ٱلْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ] قضيه‌سنه دلالت ايدر؛ زيرا [اَعَدَّ] كلمهٔ جليله‌سی: [عَلِمَ ذٰلِكَ وَقَضٰى وَاَخْبَرَ عَنْهُ وَكَتَبَهُ فِى

(*) بوده دليل ديكردر.

اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ] معنای قطعيسنی مفيددر. بو اشياده تغيّر وقوعی ايسه محال ايدوكی معلومدر. «فَكَانَ الْاَمْرُ عَلٰى مَا بَيَّنَّاهُ وَقُلْنَاهُ»

اوچنجی مسئله

زجّاج ديدی، كه: [وَالظَّالِمِينَ] كلمه‌سنك انتصابی، ايلريسنده منصوب بولنديغيچوندر؛ يعنی: انتصابی شرط تفسير اوزرينه‌در. معنای شريفی: «ديله‌ديكنی جنّته قور؛ ظالملری‌ده تعذيب ايلر» ديمكدر. [اَعَدَّ لَهُمْ عَذَاباً اَلِيماً] قول كريمی‌ده مُضْمَرِ مذكوری تفسير كبی‌در.

عبدالله بن الزّبير، رفع ايله [وَالظَّالِمُونَ] اوقومشدر. بو ايسه مختار دكل. بو جمله، [يُدْخِلُ] اوزرينه معطوفدر؛ جملهٔ اسميّه‌نك جملهٔ فعليّه اوزرينه عطفی ايسه بجا دكلدر. حٰمٓ عٓسٓقٓ ده‌كی [يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِى رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ] قول شريفنه كلنجه: بونده [اَلظَّالِمُونَ] كلمه‌سنك مرفوع اوله‌رق ورودی، مابعدنده آنی نصب ايده‌جك بر فعل ذكر اولنماديغی كبی ماقبلنده‌كی منصوب اوزرينه‌ده عطفی جائز اولماديغيچوندر. ديمك اوليور، كه ارتفاعی ابتدا ايله، يعنی: «مِنْ حَيْثُ الإِعْرَابِ» مبتدا واقع اولمسی حسبيله‌در. تفسيری صددنده اولديغمز آيت جليله‌ده ايسه [اَعَدَّ لَهُمْ عَذَاباً اَلِيماً] قول كريمی، شو ناصب مُضْمَرَه دلالت ايدر. ايشته فرق، ظاهر اولدی. «والله علم بالصّواب»

ايضاح

وَ ٱلظَّالِمِينَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَاباً اَلِيماً

[وَالظَّالِمِينَ اَعَدَّلَهُمْ] جمله‌سی، [يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِى رَحْمَتِهِ] جملهٔ

فعليّه‌سى اوزرينه معطوفدر. بناءً عليه فعليتده معطوف، معطوف عليهنه مطابق اولمق ايچون آنى معناده [اَعَدَّلَهُمْ] ه مناسبت آلان برفعل نصب ايتمشدر، كه او فعل ناصبى، [اَعَدَّ لَهُمْ] تفسير ايلر. [اَعَدَّ لَهُمْ] بِعَيْنِهِ تقدير اولنميوبده معناده آكا مناسبت آلان بر فعلك [١] تقديرى [اَعَدَّ] لفظى، بنفسه متعدّى اولميوب [لام] ايله تعديه ايتديكيچوندر.

بو، اضمار على شريطة التّفسير قبيلندندر. بونك حقيقتى اوّلجه بر اسم ذكر اولنوب بعده آكا راجع ضمير غائب ايله برابر بر فعل وَيا شِبْهِ فِعل كتيرلمش اولمقدر، كه مذكور اولان فِعل، محذوف اولان فِعلك مفسّريدر.

ايشته كوريليور، كه الله تعالى حضرتلرى، بو سورهٔ شريفه‌يى يوم بعث وحشرده كفار ايچون موعود اولان عذابك ذكريله ختم ايلدى. سوره‌نك فاتحه‌سنه موافقتى جهتيله بو بر حسن خاتمه‌در. نته‌كيم اهل فهم ونظره خفى دكلدر.

اَللّٰهُمَّ اُرْزُقْنَا جَنَّةً وَحَرِيراً وَحَرِّزْنَا تَحْرِيراً وَاَسْقِنَا شَرَاباً طَهُوراً. وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى اَشْرَفِ مَخْلُوقَاتِكَ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ اَلَّذِينَ طَهَّرْتَهُمْ مِنْ دَنَسِ الْمَعَاصِى تَطْهِيراً. وَنَوِّرْ قُلُوبَنَا بِحُبِّهِمْ وَذِكْرِهِمْ تَنْوِيراً.

[١] بونده مناسبت الان فعل مقدر، [اوعد، كافأ] فعللريدر.

تمّت السّورةُ بحمدالله وعونِه تعالى قبلَ العصر من يوم الاربعاء آخر شهر رمضان فى سنة تسع وثلاثمأة والف المصادف ١٥ نيسان ١٢٦٠ من الهجرة النّبويّة على صاحبها افضل الصّلوة والتّحيّة.

«الحمد لله الّذى هَدانا لِهذا وماكُنّا لِنَهْتَدِىَ لَوْلا اَنْ هَدٰينا اللّه» وانا الفقير سرّىّ الكريدى والى ولاية دياربكر، صانه الله عن المكر ورزقه خَيْرَىِ الدُّنْيا والاُخْرى بِجاه نبيّه المصطفى وآله النُّجباء

آمين

«سرّ انسان» نام کتابك مرتب سهولرینی مبین جدولدر.

صحیفه	سطر	دیزلمشی	صحیحی
١٣	١٨	وَتقریبْ	وَتَقْریبُ
١٤	١١	اِسْتِفْهامْ	اِسْتِفْهامُ
١٧	٨	باصتین	باصقین
١٧	٩	زیذ	زید
٢١	١٢	آذا	ءاِذا
٢٢	٢	اِنَّ اَلآبرارَ	اِنَّ اَلاَبْرارَ
٢٧	٧	دینلمشدرکه	دینلمشدر،که
٢٩	١٠	لاتَسُبُّوا اَلدَّهْرَ	لاتَسُبُّوا اَلدَّهْرَ
٣٢	١٢	انسان ایله	انسان ایله‌ده
٣٣	١٦	بحدب	بحسب
٣٤	١١	بوره‌ده	بوراده
٤١	١٢	مُضْفَه	مُضْغَه
٤٦	٨	ونحویون	نحویون
٤٨	١٠	مُبْتَلِینَ	مُبْتَلِینَ
٤٨	١١	مِنْ حالِ اِلى حالِ	مِنْ حالٍ اِلى حالٍ
٥٠	١١	بَصراً	بَصیراً
٥٢	٦	انسانه	آکا

صحیفه	سطر	دیزلمشی	صحیحی
٥٥	١٠	وَلاَتَسْتَمِجْكَ	وَلاَتَسْتَمِخْكَ
٥٥	١٣	بِالمُعِیدى	بِالمُعَیدى
٧١	٧	مُسْتَقِمْ	مُنْتَقِمْ
٧١	١٠	اَعْتَدْنا	اَعْتَدْنا
٧١	١٠	لِلْكافِرینَ	لِلْكافِرینَ
٧٤	٢٠	الحافى	الحاقى
٧٧	٢١	حقیقتِ بِرْ	حقیقتِ بِرّ
٩١	١٠	وَلكنْ	وَلیكنْ
٩٢	١٧	او آب تاب	او آب ناب
١١١	١٣	اَوْ اِلصَّعامَ	اَواْلاِطْعامَ
١١٢	١٧	آخرینده	اخیرینده
١٢٤	١٥	زیر	زیرا
١٢٦	١	اسد ین ناعصه	اسد بن ناعصه
١٢٧	٣	صَیَرُوا	صَبَرُوا
١٢٩	٥	حضرت ابراری	حضرات ابراری
١٣١	١٢	نص ایله دلالت	اشارت نص ایله دلالت
١٤٠	١٧	وَلِمَنْ	وَلِمَنْ
١٤٧	٨	قواریرا	قواریراً
١٥٩	١١	آنلری	
١٦٠	١٣	تخلیدن	تخلیددن
١٦١	٤	آنلری	

١٦٤	١٤	عِضَمِ	عظَمِ
١٦٦	١	قوه اتّصالك	قوّهٔ اتّصالك
١٦٩	١٩	[اِسْتَبْرَقَ]ى	[اِسْتَبْرَق]ى
١٧٥	١	بيان اولديغى	بيان اولنديغى
٢١٤	١٤	منهياب	منهيّات
٢٢١	٢٢	ثقلاً	ثقيلاً